

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

**BATI AVRUPA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ 1968 HAREKETLERİ'NİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Hazırlayan:

Adem LEVENT

Tez Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. Selahaddin BAKAN

Yüksek Lisans

MALATYA, 2012

**BATI AVRUPA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ 1968 HAREKETLERİ'NİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Hazırlayan:

Adem LEVENT

**İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı /
Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı**

Tez Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. Selahaddin BAKAN

Yüksek Lisans

MALATYA, 2012

KABUL VE ONAY

Adem LEVENT tarafından hazırlanan “**BATI AVRUPA’DAKİ VE TÜRKiYE’DEKİ 1968 HAREKETLERİ’NİN KARŞILAŞTIRILMASI**” başlıklı bu çalışma, [Savunma Sınavı Tarihi] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

ONUR SÖZÜ

“Yrd. Doç. Dr. Selahaddin BAKAN’ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “BATI AVRUPA’DAKİ VE TÜRKİYE’DEKİ 1968 HAREKETLERİ’NİN KARŞILAŞTIRILMASI” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.”

Adem LEVENT

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Adem LEVENT

ÖNSÖZ

Bu çalışmada “Batı Avrupa’daki ve Türkiye’deki 1968 Hareketleri’nin Karşılaştırılması” ana başlığı altında “68 Kuşağı” olarak bilinen gençlik kesiminin dünya görüşünün sosyal ilişkiler sistemi içinde nasıl oluştuğunu ve bu dünya görüşünden hareketle sosyal ve siyasal olaylara nasıl yaklaştığını, Batı Avrupa ve Türkiye karşılaştırılması yaparak göstermeye çalıştık. Batı Avrupa 1968 Hareketi’nin ideolojik kaynakları ile Türkiye 1968 Hareketi’nin ideolojik kaynaklarını analiz ederek, iki hareketin benzerliklerini ve farklılıklarını göstermeye gayret ettik. Batı Avrupa’daki 1968 Hareketi’nin ortaya çıkışında, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasında yaşanan bunalım ile sonrasında yaşanan yeni toplumsal ve siyasal değişimler oldukça etkiliyken; Türkiye 1968 Hareketi’nin ortaya çıkışında, 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası yaşanan sosyal ve siyasal değişimlerin etkisi büyüktür. Ayrıca hem Batı Avrupa ve hem de Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrası, üniversite öğrencisi sayısındaki artışın payı da azımsanacak boyutta değildir.

Tezimiz üç kısımdan oluşmaktadır: I. Bölümde, “Batı Avrupa’da 1968 Hareketi”ni; II. Bölümde, “Türkiye’de 1968 Hareketi”ni ve III. Bölümde ise “Batı Avrupa’daki ve Türkiye’deki 1968 Hareketleri’nin Karşılaştırılması”ni yapmaya çalıştık. Oldukça geniş bir kategori olan Batı Avrupa’daki ve Türkiye’deki 1968 Kuşağı’nı bütünüyle tasvir ettiğimiz iddiasında değiliz. Çalışmamızın bir giriş olduğunu düşünüyoruz.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkısı olan kıymetli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Selahaddin BAKAN’a; yüksek lisans ders hocalarıma; çalışma arkadaşlarım olan Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi araştırma görevlilerine; ilgi ve katkılarından dolayı burada adını zikredemediğim arkadaşlarıma ve bana destek olan aileme teşekkür ederim.

Adem LEVENT

ÖZET

1968 Hareketi, modern dünyada gerçekleşen sosyal ve siyasal bir patlamadır. Bu patlama aynı yoğunlukta yaşanmasa da birçok ülkede görülmüştür. Türkiye de bu patlamanın görüldüğü ülkelerden birisidir. Önce Amerika ve daha sonra da Avrupa, 1968'in beşiği olarak kabul edilmektedir. Batı Avrupa 1968 Hareketi çeşitli ideolojik kaynaklardan etkilenerek oluşmaktadır. Bunlar arasında Vietnam Savaşı, Çin Kültür Devrimi, Latin Amerika Kaynaklı Kır ve Şehir Gerillası, Amerikan Sivil Yurttaşlık İnisyatifi ve Irkçılık Karşıtı Hareket ve Anti-Otoriter ideolojiler öne çıkmaktadır. Ayrıca Batı Avrupa 1968 Hareketi içinde Fransa'nın yaşadığı 1968'in yeri ayrıdır. Fransa, 1968 Hareketi'nin kalbidir. Türkiye 1968 Hareketi de Batı Avrupa 1968 Hareketi'nin ideolojik kaynaklarından etkilenmekle birlikte "ülkenin kendine has özellikleri" daha çok ön plandadır. Bu yönüyle Türkiye 1968 Hareketi'nin ideolojik kaynakları içinde, geleneksel solun Türkiye'ye yansıyan fraksiyonları (MDD, TİP), resmi ideolojinin paralelinde yürüyen yayın organları (Yön-Devrim Grubu) ve "üçüncü dünyacılık" yer almaktadır.

Üretim ilişkilerini ve üretim ilişkilerine bağlı toplumsal örgütlenmeleri değiştirmeye çalışan hareketleri sistem karşıtı hareketler olarak değerlendirirsek, Batı'da ortaya çıkan 1968 Hareketi'ni bu tip bir sistem karşıtı hareket olarak ele alamayız. Hayatın üretim ilişkilerine indirgenmemesi ve kimlik vurguları, Batı Avrupa 1968 Hareketi'nin temel yönelimi olurken; Türkiye'de ortaya çıkan 1968 Hareketi'ni eski sol vurgusu sebebiyle klasik sistem karşıtı bir hareket olarak değerlendirebiliriz. Bu yönüyle Batı'daki ve Türkiye'deki 1968 Hareketleri'ni birbirlerinden kalın çizgilerle ayırmamız gerekmektedir. Hem hareketlere kaynaklık eden hem de hareketlerin sonucu ortaya çıkan olaylar birlikte değerlendirildiğinde, bu farklılaşma daha çok gün yüzüne çıkmaktadır. Buradan kalkışla Batı'daki 1968 Hareketi'ni merkeze alıp ona göre bir değerlendirme yaparsak, Türkiye'nin yaşadığı "1968" in Batı Avrupa ile farklılığı öne çıkmaktadır. Her iki coğrafyada yaşanan gelişmeler, birbirlerini etkilemekle beraber kendine has özelliklere de sahiptirler.

Anahtar Kavramlar: Sistem Karşıtı Hareketler, Yeni Sosyal Hareketler, Sosyalizm, Yeni Sol, Eski Sol, 68 Kuşağı.

ABSTRACT

1968 is a social and political explosion in the modern World. Even though the intensity of this explosion is not the same, it was observed in many countries. At first America and later Europe, is regarded as the cradle of 1968. Western Europe's 1968 consist of various ideological sources. Among these, Vietnam War, Chinese Cultural Revolution, welded rural and urban guerilla Latin America, American Civil Citizenship Initiative and the Movement against Racism, and Anti-Authoritarian ideologies to come forward. Also, France's 1968 has a distinctive place in Western Europe's 1968. France is the heart of 1968 movement. Although, Turkey's 1968 is influenced by the ideological sources of Western Europe's 1968, the country's distinctive characteristics comes into prominence. With this aspect, among the ideological sources of Turkey's 1968, Turkey reflected fraction of traditional left (MDD, TİP), media organs that broadcast parallel to the official ideology (Yön-Devrim Grubu), and “third-worldism” take place.

If we consider the movements that attempting to change the relations of production and the social organizations that depends on production relations as a anti-system movements, we cannot investigate 1968 movement that emerged in Western as a anti-system movement. While reducing life to the production relations, and identity highlights be the basic orientation of Western Europe's 1968; Due to old left emphasis we can evaluate 1968 movements that emerged in Turkey as a classic anti-system movement. In this respect we have to separate 1968 movements of Western and Turkey. When the events that initiate the movements and results of these movements considered together, these differentiation will be clearer. Thus, If we make an evaluation by taking 1968 movements of Western at the center, we will observe the differences between 1968 of Turkey and Western. Even though the developments emerged in both region influences each other, they have own unique features

Key Words: Anti-System Movements, the New Social Movements, Socialism, New Left, Old Left, 68 Generation.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
BİLDİRİM	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BATI AVRUPA'DA 1968 HAREKETİ	4
1.1. 1960'lı Yıllarda Batı.....	4
1.2. Batı Avrupa 1968 Hareketi'nin Doğuşuna Ve Gelişimine Etki Eden Faktörler	9
1.2.1. Çin Kültür Devrimi	10
1.2.2. Latin Amerika Kaynaklı Kıy ve Şehir Gerillası	12
1.2.3. Vietnam Savaşı	14
1.2.4. Cezayir Bağımsızlık Savaşı (1954–1962) ve Frantz Fanon	16
1.2.5. Amerikan Sivil Yurttaşlık İnisyatifi ve Irkçılık Karşıtı Hareket	17
1.2.6. Doğu Avrupa Sosyalizmi ve Prag Baharı	19
1.2.7. Avrupa ve Amerika Kaynaklı Anti-Otoriter İdeolojiler	21
1.2.7.1. Anarşizm	21
1.2.7.2. Feminizm	22
1.2.7.3. Varoluşçuluk (Existansiyalizm).....	24
1.2.7.4. Hippilik (Yippilik)	25
1.2.8. Frankfurt Okulu	27
1.2.9. Situasyonist Enternasyonal (Internationale Situationniste)	29
1.2.10. Provolar (Anti-Nükleer Hareket): Avrupa'nın Yippileri	31
1.3. Batı Avrupa Ülkelerinde 1968	32
1.3.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1968.....	33

1.3.2. Fransa’da 1968.....	35
1.3.3. İtalya’da 1968	39
1.3.4. Batı Almanya’da 1968	40
1.3.5. İngiltere’de 1968.....	41
1.4. Batı Avrupa 1968 Hareketi’nin Değerlendirilmesi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE 1968 HAREKETİ	47
2.1. 1960’lı Yıllarda Türkiye.....	47
2.2. Türkiye 1968 Hareketi’nin Doğuşuna Ve Gelişimine Etki Eden Faktörler	57
2.2.1. Yön-Devrim Grubu.....	58
2.2.2. Türkiye İşçi Partisi (TİP)	64
2.2.3. Milli Demokratik Devrimciler (MDD)	67
2.2.4. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF).....	70
2.2.5. Anti-Emperyalist Söylem.....	72
2.3. Türkiye 1968 Hareketi’nin Değerlendirilmesi	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BATI AVRUPA’DAKİ VE TÜRKİYE’DEKİ 1968 HAREKETLERİ’NİN KARŞILAŞTIRILMASI	81
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	92

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CND	: Nükleer Silahsızlanma Kampanyası
Dev-Genç	: Devrimci Gençlik Federasyonu
DDR	: Demokratik Almanya Cumhuriyeti (Deutsche Demokratische Republik)
DÖB	: Devrimci Öğrenci Birliği
DP	: Demokrat Parti
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
FSM	: Serbest Konuşma Hareketi (Free Speech Movement)
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
KP	: Komünist Parti
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
ML	: Marksist Leninist
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı Organizasyonu
ÖDP	: Özgürlük ve Demokrasi Partisi
PCF	: Fransız Komünist Partisi (Parti Communiste Français)
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SDS	: ABD’de Demokratik Toplum için Öğrenci Birliği (Student for a Democratic Society)
SDS	: Almanya’da Demokratik Toplum için Öğrenci Birliği (Sozialistische Deutschen Studenttenbund)
SNCC	: Şiddete Karşı Öğrenci Koordinasyon Komitesi (Student non violent Coordinating Comitee)
SPD	: Alman Sosyal Demokrat Parti (Sozialdemokratische Partei Deutschlands)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TCK	: Türkiye Ceza Kanunu

THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TİİKP	: Türkiye İhtilalcı İşçi Köylü Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TKP-ML	: Türkiye Komünist Partisi- Marksist Leninist
TMGT	: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
VSC	: Vietnam Dayanışma Kampanyası

GİRİŞ

“Mayıs 1968’de hep sözler şeylere tercih ediliyordu, ama sonunda sözler karşısında şeyler baskın çıktı: Bu yalnızca bir zaman meselesiydi”(Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004: 123).

Regis Debray

İnsanın yaşam serüveninde bazen temel dönemeçler ve kırılma anları vardır. Bu dönemeçler ve kırılma anları sonrası insan, hayata önceki yaşamından farklı bakar veya önceki yaşamı üzerine yeni ‘şeyler’ ilave ederek yeni bir düşünce ve yaşam tarzı elde eder. Toplumu da insanlardan müteşekkil bir organizma veya ‘tasarlanmış bir obje’ olarak düşünürsek bu söylediklerimiz toplum için de geçerlidir diyebiliriz. Toplumu yönlendiren temel alışkanlıklar, fikirler, söylemler ve ekonomi-politik çerçeveler bu dönemeç ve kırılma anlarından az veya çok etkilenirler. Bu süreçten sonra toplumun alışkanlıklarında, fikirlerinde, söylemlerinde ve ekonomi-politik çerçevesinde değişiklikler meydana gelir ya da gelmesi için olası bir zemin oluşur.

Westphalia Antlaşması, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilalı, I. ve II. Dünya Savaşları gibi önemli olaylar böyle kırılma ve dönemeç anlarıdır. Genel kabule göre Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayıp oradan tüm dünyaya yayılan ve 1968 yılı Mayıs’nda Fransa’da doruk noktasına çıkan öğrenci ve gençlik hareketleri de bu büyük olaylar kadar siyasal ve toplumsal değişimlere sebebiyet vermese de toplumsal hareketlerin ‘iktidar algısı’, toplumsal direniş, gençlik ve siyaset gibi konularda önemli değişimlere ya yol açmış ya da onları bir nebze de olsa etkilemiştir. Başka bir deyişle 1968 öğrenci ve gençlik hareketleri için bir milat olmuştur. Bu tarihten itibaren ortaya çıkan her toplumsal muhalefet ve gençlik hareketi ile 1968 hareketleri arasında ya benzerlikler kurulmaya ya da farklılıklar zorunlu bir şekilde de olsa ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu durum için biri

Fransa'dan diğeri de Türkiye'den olmak üzere iki örnek vermek yerinde olacaktır. Birincisi 2005 yılında Fransa'nın banliyölerinde 'Kuzey Afrika kökenli Fransızların' başlattığı eylemlerdir ve bunlar 1968 hareketlerine benzetilmeye çalışılmıştır. İkincisi ise Türkiye'de sıklıkla karşımıza çıkan öğrenci eylemleridir. Bu eylemler de bugün, Türkiye'de 1968 hareketlerine benzetilerek güncel ve sıcak bir tartışma yürütülmektedir.

Yukarıdaki iki örneğin yanında ayrıca, her on yılda bir 1968'i anmak için yapılan tartışmalar ve basılan kitaplar ile Slavoj Žižek gibi yaşayan önemli bir siyaset felsefecisinin 1968'in önemini belirtmek için Fransa'da Nicolas Sarkozy'nin Cumhurbaşkanlığı'nı 1968'e borçlu olduğunu düşünmesi, 1968 hareketleri üzerine düşünmenin ve araştırma yapmanın önemini gösteriyor. Bu önemli gerçeklikten yola çıkarak 1968 neydi? Nasıl gelişti? Olaylar nasıl patlak verdi ve yankıları nelerdi gibi sorulara cevap vermek önemlidir. Öğrenci olayları patlak verir vermez Batı'da 1968 ile ilgili analizler yapılmaya çalışılmış ve birbirinden çok farklı hatta çelişik yorumlar da ifade edilmiştir. Bu noktada Batı 1968'i ile ilgili dört farklı yaklaşım söylenebilir. Bunların ilki, 1968 başkaldırısı, birbirinden çok konjonktürel faktörün üst üste binmesiyle (Vietnam Savaşı, Amerika'daki siyahların sivil halklar hareketi, öğrenci huzursuzluğu, Latin Amerika'daki devrimci mücadelelerin hız kazanması vb.) öngörülme, beklenilmeyen bir biçimde aniden patlamış, kısa süre sonrada hiçbir iz bırakmadan sönmüş ya da söndürülmüştür. İkincisi, 1968 patlaması aslında toplumlarda derinden derine işlemekte olan, birbirinden kopuk gibi görünen değişikliklerinin ve çeşitli demokratikleşme süreçlerinin (Batı'da, sosyalist Avrupa'da ya da Üçüncü Dünya ülkelerinde olsun) üst üste binerek, birikerek su yüzüne çıkış biçimi olmuş ve olaylar yatıştıktan sonra da bazı toplumlarda toplumsal hareketler, bazı toplumlarda da muhalefet hareketleri şeklinde etkisini sürdürmüştür. Üçüncüsü, toplumların, özellikle de siyasi iktidarların kaçınılmaz olan toplumsal değişmeye direnmeleri yüzünden bir toplumsal patlama biçiminde ortaya çıkan yeni talepleri, reform gereksinmelerini, doğrudan bunları karmaşık, çelişkili ama çarpıcı bir biçimde dile getiren 1968 hareketine mal etme eğilimindedir. Sonuncusu ve yaygın olanına göre 1968, politika düzeyinde hiçbir etki doğurmamış ama kültürel plandaki etkileri ve değiştirici gücü çok derin olmuştur. Batı 1968'i ile ilgili bu dört

yaklaşımın da gerçekliğe tekabül eden bir yanını bulabiliriz. Özellikle birinci ve sonuncu yaklaşım Batı 1968’i söz konusu olduğunda daha fazla öne çıkmaktadır.

Türkiye’deki 1968 hareketine baktığımızda ise Batı’dakinden farklı bir tablo ile karşı karşıya kalmaktayız. Batı’da 1968 olayları patlak verdiği sırada ve daha sonrasında onunla ilgili analizler ve araştırmalar yapılmış, kitaplar yazılmış, dosyalar vb. hazırlanmış ve ciddi bir külliyat oluşmuşken Türkiye 1968’i ile ilgili çok ciddi siyasal ve toplumsal analizler yapılmamış, kuşaktan gelen insanların yazılı ve görsel medyada önemli bir yer tutmuş olmalarından dolayı nostaljik yönü ağır basan hatırat ve öykü/roman tarzında bir külliyat oluşmuştur. Genelde “şerefli yenilgi” gibi ifadelerle adlandırılan 1968 hareketinin bu hatıratlarla aşırı yüceltilmesinden dolayı etrafında mitsel bir çember örülmüş ve ciddi sosyolojik, siyasal ve akademik analizler yapılamamıştır. Bu yönünden dolayı Batı 1968 ile Türkiye 1968 arasında benzerlikler ve farklılıklar yeterince ortaya konulamamış ve Türkiye 1968’i bir mit haline gelmiştir. Elbette Türkiye 1968’ini yukarıdaki nostaljik değerlendirmelerin dışında ele alan istisnalarda yok değildir. Fakat genel eğilim “aşırı yüceltme ve mitolojik bir kuşak” yaratma yönündedir.

Batı’da 1968’de ortaya çıkan bu hareketlerle Türkiye’de ortaya çıkan bu hareketler arasında zamansal bir aynılışma ve mekânsal bir farklılaşma dışında herhangi bir benzerlik veya farklılık var mıydı, varsa nelerdi ya da yoksa neden yoktu ve niçin olmadı? gibi sorular (Batı Avrupa’daki ve Türkiye’deki 1968 Hareketleri’nin Karşılaştırılması adlı) çalışmamızın konusu olacaktır. Çalışmamızın birinci bölümünde ‘Batı Avrupa 1968’in nasıl ortaya çıktığı ve nelerden etkilendiği ele alındıktan sonra ‘Amerika Birleşik Devletleri’nde 1968’, ‘Fransa’da 1968’, İtalya’da 1968’, ‘Batı Almanya’da 1968’ ve son olarak da ‘İngiltere’de 1968’; ikinci bölümünde ‘Türkiye 1968’in nasıl ortaya çıktığı ve nelerden etkilendiği; üçüncü bölümünde ‘Batı Avrupa ve Türkiye 1968 Hareketlerinin Sistem Karşıtı Hareketler Temelinde Karşılaştırılması’ ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise genel değerlendirmemiz ve önerilerimiz yer alacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BATI¹ AVRUPA'DA 1968 HAREKETİ

1.1. 1960'LI YILLARDA BATI

“Devrim önce bir tahayyüldür”
(Birikim, 1998: 105).

Cornelius Castoriadis

1960'larda, hiç beklenmeyen bir anda Amerika'dan Fransa'ya, İngiltere'den Almanya'ya, İtalya'dan Kuzey İrlanda'ya, Çekoslovakya'dan Japonya'ya, kurulu düzeni tehdit eden öğrenci ayaklanmaları ortaya çıktı. Daha önce böyle evrensellikte bir ayaklanma görülmemiştir. Öngörülemez bir ayaklanmanın nedeni neydi? Öğrenciler kurulu düzenden ne istiyorlardı? Siyasal, ekonomik ve toplumsal analizlerin dışında tutulan öğrenciler, yeni toplumsal “özne” miydiler? İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa tarihine baktığımızda bu soruların cevapları müşahhaslaşacak ve Batı Avrupa 1968 Hareketi'nin/kuşağının çıkış nedenlerini anlamamız daha da kolaylaşacaktır.

Avrupa medeniyeti, 1880'den 1914'e kadar bir tür doruk noktası yaşadı. Bu otuz yıl boyunca, insanların dünya görüşünü bilim belirledi, sanatçılar ve yazarlar yeni diller icat ettiler. Sarsılmaz hakikatlere ulaştıklarına emin olan filozoflar, Kantçı rüyanın kendileri sayesinde gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. 1914'teki düşüşün şiddeti, bu yanılsamanın büyüklüğüyle doğru orantılıdır (Delacampagne, 2010: 71). Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasından İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar geçen yıllar “Felaket Çağı” oldu. 1914'ten 1945'e Batı Avrupa karamsarlığın kol gezdiği bir coğrafya haline geldi (Hobsbawm. 2006: 8). Bu tarihler arasında Avrupa iki dünya savaşı gördü ve bu savaş dönemlerinde Avrupa'ya “görkemli bir karanlık”

---

¹ Burada Batı'dan kasıt, sadece coğrafi bir adlandırmadan ziyade, Batı Avrupa ve Amerika'yı içine alan gelişmiş kapitalist ülkelerdir. Zira Batı artık bir yön ifadesi olmaktan çıkmış bir “medeniyet”i ifade eden ve modern üretim biçimlerini kapsayan bir sistem haline gelmiştir.

hakim oldu. 1914'ten sonra intihar eğilimi baş gösterdi ve Oswald Spenger Avrupa'nın bu dekadansını “Batı'nın Çöküşü” olarak adlandırdı (Akt. Delacampagne, 2010: 72). Ayrıca iki savaş arasında 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın çıkması bu karamsarlığı katmerlendirdi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın bu karamsar tablodan çıkışı beklenmedik bir şekilde oldu. Avrupa'nın kapsamlı tarih kitaplarından birini yazan ünlü tarihçi Eric Hobsbawm, İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945–1973 yılları arasını “Altın Çağ” olarak adlandırdı. Ona göre Avrupa'nın 1914–1945 yılları arası “Felaket Çağı” iken, 1945–1973 yılları arası “Altın Çağı”dır (Hobsbawm, 2008).

Kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan istikrar ve büyüme evresi, 1950'li yıllarda İkinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere'nin yitirdiği merkezi konuma fiilen yerleşen Amerika'yı ifade ediyordu. ABD odaklı uluslararası sermaye, 1950'lerde yeni bir yapılanmaya öncülük etti. Emperyalizmin ilkel biçimi olan sömürgecilik yerini kültürel sömürgeciliğe bırakarak kabuk değiştirdi. ABD sermayesi bu amaçla ve muazzam büyüyen ekonomik kapasitesini değerlendirme güdüsüyle hem Batı emperyalizminin denetimindeki eski sömürgelere hem de savaşta yıkılan Batı Avrupa'ya büyük sermaye aktarımı yaparak dünya pazarını güçlendirdi, uluslararasılaştırarak geliştirdi ve bütünleştirdi. ABD doları, bu bütünleşmenin aracı ve unsuru olarak, serbestçe alınıp satılan “evrensel” para birimi oldu. 1950'lerdeki büyük refah artışı şöyleydi: Milli gelir İtalya, Fransa ve Batı Almanya'da üç; ABD ve İngiltere'de iki katına çıktı (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1503). Batı Avrupa'da, 1960'a kadar gelen on yıl içinde araba sayısı ikiye katlandı. Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni arabaların satışı daha 1955'de savaş öncesi rakamlarını iki kat geçmişti. Televizyon satışları da dikkat çekici bir artış gösterdi. ABD'de 1946'da yedi bin televizyon varken, 1960'da elli milyona çıkmıştı. İngiltere'de sayı 300.000 iken, 1950–1960 arasında 15.500.000 ulaştı. Ayrıca kitle turizmi gelişmiş ve kırdan kente göç devasa boyutlara yükselmişti (Fraser, 2008: 83).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bütün kapitalist ülkeler, bir yeniden inşa sürecine girdiler. ABD’de, bu yapısal değişiklik bütün boyutlarıyla çok hızlı olarak yaşandı. Göreli olarak çabuk gerçekleşen yapısal değişim, toplumun her kesiminde, özellikle de orta sınıfta sarsıntıya yol açtı. Bu yapısal değişim ve sarsıntıyı kavramakta zorlanan ABD halkı, hızlı bir şekilde apolitikleşti. McCarthy’cilikle birlikte “komünizmin hür dünyayı tehdit ettiği” fikri, Amerikan iç ve dış politikasında belirleyici bir motif oldu. Yaratılan bu “fobi”ye eşlik eden baskı ortamı, apolitikleşmeyi güçlendirdi (Bora, 1984a: 32). 1950’li yıllarda bu refah ve tüketim toplumu içerisindeki Amerika’daki gençliğe “sessiz kuşak” deniliyordu (Segal, 1988: 65). Eric Hobsbawm’a göre “Altın Çağı”nda (1956–1960 arasında) bu “sessiz kuşak” içerisinde apolitikleşme had safhadaydı. Daniel Bell’in İdeolojinin Sonu (The End of Ideology) buna güzel bir örnekti (2008: 385). ABD’de bu “sessiz kuşak”ın, 1960’lı yıllarda ortaya çıkan ve 1968’in önemli bir ilhamı kaynağı “hippi”lerin nüvesi olan “beatnik” kuşağının çıkışına kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz.

1960’lı yıllarda Japonya ve Batı Avrupa odaklı sermaye güçlerinin gelişip ABD rakipsizliğini ortadan kaldırması üretim ve pazar bunalımları doğurdu. Bunun metropollerde 1965–1967 döneminde kendini göstermeye başlayan ilk etkisi, ekonominin durgunlaşması oldu. Batı Avrupa’da 1961–1965 döneminde 1.4 milyon olan işsiz sayısı, 1966–1970 döneminde 1.8 milyonu geçerek, 1951–1955 döneminden beri ilk kez yeniden artmaya başladı. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin bu yeni “düzen” içerisindeki konumunun belirlenmesi ile ABD hükümeti ve McCarthy tarafından sunulduğu ismiyle “komünizm-hür dünya” arasındaki çatışma ortadan kalktı (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1503; Bora, 1984a: 32).

1960’ların ortasında dünya kapitalist sisteminin istikrarı salt ekonomik bakımdan değil, ideolojik, etik ve siyasal bakımdan da bozuldu. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi McCarthyci siyasal görüş ve Pax Americana (Amerikan Barışı) tasfiye oldu. Artan refah ve tüketim imkanlarına bağlı olarak gelişen Amerikan hayat tarzı (American way of life), ABD’nin 1965’deki müdahalesiyle Vietnam’da başlattığı savaşla hızla saygınlığını yitirdi. Bu olay modern kapitalist devletin katılımcı-

demokratik görüntüsünün altındaki otoriter-baskıcı özü ortaya çıkarması açısından önemliydi (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1504). İleride de göreceğimiz gibi Vietnam Savaşı 1968 olaylarının tetikleyicisi ve katalizörü olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan refah ve tüketim toplumu içerisindeki en kapsamlı ve radikal değişikliklerden biri genç kesimde oldu. Artan refaha bağlı olarak bebek ölümlerindeki azalış ve kırdan kente göç, bir ara kategori olarak genç kesimin sayısını arttırdı ve genç nesil yeni bir sınıfsal özellik kazandı. Ekonomik-toplumsal işleyişin karmaşıklaşması ve üretici güçlerdeki gelişme çerçevesinde emek gücünün kazanması gereken niteliklere bağlı olarak (yüksek) eğitim yaygınlaştı/kitleselleşti. 1950–1964 arasında üniversiteli öğrenci sayısı ABD’de ve Almanya’da iki kat, Fransa’da üç kat, İngiltere’de ve İtalya’da yaklaşık yüzde 50 arttı (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1504; Fraser, 2008: 84). Öğrenci ve gençlik sayısındaki bu artışa paralel olarak gelişen yeni refah (uzmanlaşmış ve endüstrileşmiş) toplumunda kafa emeği ve kol emeği arasındaki niteliksel ayırım ortadan kalktı. Üretimin rasyonelleşmesi ve iş bölümünün yetkinleşmesi, emek gücünün giderek daha vasıflı olmasını koşulladı. Üniversite, bilgi üretim-aktarım kurumu olarak bu olayın dolaysızca yansıdığı yer oldu. Bu koşullarda öğrenciler kendi özgül koşullarında “proleterleşmekteydiler”. Bu durumu 1960’ların ikinci yarısında Fransız Eğitim Bakanı olan Fouchet “üniversitenin sanayileşmesi” olarak tanımlamıştı. Öğrenciler bu yeni koşullara adaptasyon sağlamakta zorlanırken; “bilgi üretim sürecindeki çelişki”, dersin sıkıcılığı, profesörlerin hoşgörüsüzlüğü gibi nedenlerin de eklenmesiyle öğrencilerin karşıtlıkları arttı. En önemlisi, sürekli bilgiye “teçhiz edildiğini” gören öğrencinin yaşamın akışını kavrayamaması, örneğin Vietnam Savaşı’nın nedenini açıklayamaması, öğrenciye yaptığı işin neye yaradığını düşündürdü. Bu “acizlik” hiç kuşkusuz karşıtlık yarattı. İşte böyle bir süreçte Fransa, Almanya, Amerika veya başka bir yerdeki öğrenci hareketleri 1968 “ruhunun” kopmaz bir parçası ve hatta ta kendisi oluverdi (Bora, 1984a: 49, Bora, 1984b: 30; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1506).

1968 olaylarına ilham veren ilk öğrenci hareketleri ABD’de Berkeley Üniversitesi’nde patlak verdi. Berkeley, Kaliforniya’nın en büyük ikinci şehri olan San Francisco’da bulunmaktadır. San Francisco ticari önemi ve bir liman kenti olması dolayısıyla ABD’nin en erken gelişen kentlerinden biri olmuş, sık sık grevlere, boykotlara, işçi hareketlerine, siyah eylemlerine sahne olmuştur. Geçmişte “Altına hücum”un yöneldiği yer de Kaliforniya idi. Hippi hareketinin merkezinin San Francisco şehri, öğrenci hareketinin merkezinin de Berkeley Üniversitesi olması, bu bakımdan rastlantı değildir. Berkeley Üniversitesi’nde de, Amerika’nın diğer belli başlı üniversitelerinde olduğu gibi, Demokratik Toplum için Öğrenci Birliği (Student for a Democratic Society-SDS)’nin Port Huron manifestosu tartışmalara yol açmış, buna koşut olarak San Francisco’da siyahlarla dayanışma eylemleri sıklaşmaya başlamıştı. Hemen hemen her hafta sessiz yürüyüşler ve oturarak protesto eylemleri (sit-in) yapılıyordu. İşte 1964’ün sonlarına doğru, bu asiliği ve keşmekeşliği dizginlemek isteyen Berkeley Üniversitesi Rektörlüğü, üniversite kampusunun çıkışındaki yolun “politik” eylemler için kullanılmasını yasakladı. Bu yasağa karşı öğrenciler hemen isyan ettiler. Öğrenciler, rektörlükten kararın iptal edilmesini ve bundan böyle öğrencilere de üniversitede söz hakkı tanınmasını istediler. Berkeley’de aylarca sürecektir olan mücadele, adını bu talepten aldı: Serbest Konuşma Hareketi (Free Speech Movement-FSM). Amerika’nın bütün üniversitelerindeki öğrenciler de Berkeley’le dayanışmaya giriştiler. Batı’daki 1968’e ilham veren Berkeley olayları böyle başlamıştı (Bora, 1984a: 35; Ali, 1995: 160).

Amerika’dan gelen bu sıcak eylemler Batı Avrupa’da hemen karşılık buldu. 1960’larda Avrupa’da savaşın izleri halen sürmekte ve yeni kuşaklar bu savaş ortamından gelen iklime doğmaktaydılar. İkinci Dünya Savaşı’nın sonuçları, Avrupa’nın savaş sonrası nesillerini fazlasıyla etkisi altına almıştı. Agnes Heler ve Ferenca Feher’e göre İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da ardı ardına üç kuşak yaşamıştır. Birincisi varoluşçu kuşak, ikincisi yabancılaşma kuşağı ve üçüncüsü de postmodernist kuşaktır. Bu üçü de modern kültürel dalgalardır. İkinci hareket/kuşak ilk kuşaktan, üçüncü hareket/kuşak da ikinci kuşaktan doğdu. İlki savaşın hemen sonrasında doğdu ve doruk noktasına 1950’li yıllarda ulaştı. Bu varoluşçu kuşak ilk ve en dar olanıydı. Temsilcisi Jean Paul Sartre’dı. Savaşın

şekillendirdiği bu kuşak karamsardı. İkincisi yabancılaşma kuşağı 1960'lı yılların ortalarında doğdu ve doruk noktasına 1968'de ulaştı. İlk dalganın hem devamı hem de ters dönmüş haliydi. Onları şekillendiren deneyim savaş değil, savaştan sonraki ekonomik patlama ve bunun sonucunda ekonomik olanakların genişlemesiydi. Üçüncüsü postmodernist kuşak 1980'lerde ortaya çıkmıştır. Postmodernizm bir anlamda, hayal kırıklığına uğrayan yabancılaşma kuşağının eseriymi (1993: 196–200).

1956 Macaristan ayaklanmasını bastırmak için Budapeşte'ye giren Sovyet tankları, Batılı emperyalist maceralar, Süveyş Kanalı, 1954'den beri devam eden Cezayir Savaşı, nükleer tehdit altındaki barış, Amerika'nın güneyindeki kurumlaşmış ırkçılık ve ayrımcılık, Vietnam Savaşı vb. olaylar, liberal ilerleme dönemi diye adlandırılan savaş sonrası dönemde Batılı toplumların önemli çelişkilerini oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Sosyal Demokrat ve Komünist partilerin siyasal pratiklerinde geleceğe ilişkin köktenci bir görüş getirmemeleri diğer bir çelişkiydi. 1968'de dünyayı değiştirmeyi uman öğrencilerin ilk anılarını oluşturan hava buydu.

Gördüğümüz gibi 1960'lar konjonktürü yukarıda anlatılan koşullar tarafından oluşmuştu. Şimdi 1960'ların dünyasından çıkıp, 1968 hareketlerini etkileyen ya da 1968 hareketlerine ilham veren olayları tek tek değerlendirmeye çalışacağız.

1.2. BATI AVRUPA 1968 HAREKETİ'NİN DOĞUŞUNA VE GELİŞİMİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Batı Avrupa'daki 1968 Hareketi'nin ortaya çıkışında, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arası yaşanan bunalım ile sonrasında yaşanan yeni toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimler oldukça etkilidir. Toplumsal hareketlerin gündemlerindeki “devrim”, “iktidar” gibi kavramlar değişime uğrarken, siyasal yaşamda “refah devleti” anlayışı neredeyse tüm Avrupa'da görülmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş şiddetli ilk dönemine girmiş ve dünyada buna bağlı birçok olay (Çin Kültür Devrimi, Küba Devrimi, Cezayir Bağımsızlık Savaşı, “üniversitelerin sanayileşmesi”, Vietnam Savaşı, Amerikan Yurttaşlık İnisyatifi ve Irkçılık Karşıtı

Hareket, yeni gelişen anti-otoriter ideolojiler, 1956 Macaristan Olayları, 1968 Prag Baharı, Fransa’da gelişen Hiper-Marksizm tartışmaları v.s.) görülmüştür. Dünyada görülen bu olayların 1968 Hareketlerine etkisi oldukça büyüktür. Hatta Batı Avrupa 1968’i bu olaylardan etkilenerek ortaya çıkmıştır dersek abartmış olmayız.

1.2.1. Çin Kültür Devrimi

Genel olarak bütün dünya solu Çin Kültür Devrimi’ni, solda önemli bir yenilenme atılımı olarak algılamıştır. Çünkü 1960’lara SSCB’ye ilişkin umut kırıklıklarıyla giren sol hareketin böyle bir yenilenme ve atılıma ihtiyacı vardı. Kültür Devrimi, bu yenilenme ihtiyacına cevap verdiği için, gerçeklikteki varoluşundan tamamen farklı bir şekilde, anti-bürokratik bir atılım olarak -en azından bir dönem için- öyle algılanabilmiştir (Zileli, 1998: 96). Tarık Ali anılarında Çin Devrimi’nin üzerindeki heyecanını şöyle ifade etmektedir: “Ben ve benim gibi çocukluklarını Güney Asya’da geçiren pek çok kişi için Çin Kültür Devrimi’nin heyecanı, her şeyi gölgeliyordu. Çin’de komünistlerin önceliğindeki köylü ordularının zaferi, Asya’da kırsal kesimde yaşayanlar ve yoksullar arasında eşî benzeri olmayan bir başarı olarak görülüyordu. Hem zaten, Çin dünyanın en büyük ülkesi değil miydi?” (1995: 12).

1938’de Hitler-Stalin Paktı artık Batı solundaki tüm gruplar tarafından bilinmekteydi. Soldaki hayal kırıklığı SSCB’nin 1956 Macaristan müdahalesiyle doruk noktasına ulaştı. Çok sayıda Avrupalı aydının Komünist Partilerden istifa etmeleri bu tarihe rastlar. 1956’da Macaristan’da İmre Nagy’nin reformcu çizgisi Sovyetler müdahalesiyle bastırılmış ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin (SBKP) 1956’daki 20. Kongre’sinin başlatıp 1961’deki 22. Kongresi’nin pekiştirdiği “de-Stalinizasyon” politikasının belirleyiciliği etkili olmuştur (Bora, 1988: 131).

Aynı dönemde Doğu Avrupa’da da hem “reel sosyalizm” hem de “başka bir sanayileşme” tartışmaları sürmektedir. SSCB artık “devlet mülkiyet”ine sahip “devlet kapitalizmi” olarak algılanmıştır. İronik olan ise Sosyalizmin başlıca ölçütü haline gelen “planlama” ya da ağır sanayi öncelikli hızlı sanayileşme hakkında Marx

ve Engels'in yazılarında hiçbir tartışmanın bulunmamasıdır. Sovyet kalkınması hakkında az şey söylenebilecek diğer yönü, merkezileşmiş bir komuta ekonomisine yol açan, Stalin'in bile başa çıkamadığı muazzam ve şişirilmiş bir bürokratlaşmadır. Sistem (SSCB), Stalin'in yönetimi altında bir otokrasi, yurttaşlarının hayat ve düşüncelerinin bütün yönleri üzerinde tam bir denetim kurmaya çalışan, onların bütün varlıklarını, yüksek otorite tarafından tanımlanan ve belirlenen hedeflere mümkün olduğu kadar tabi kılan bir yapı haline dönüştü (Hobsbawm, 2008: 508–517–521).

George Orwell tarafından Stalin Dönemi Rusya'sı, 1984 (kitabın yazıldığı tarih 1948'dir) adlı karamsar ütopyik eserde anlatılmış ve dünya edebiyat ile siyaset çevrelerinde oldukça dikkat çekmiştir. “Büyük ağabey”in her şeyi gören ancak tek başına bir bireyin zaman zaman kurtulabildiği bakışları altında beyni yıkanmış kitlelerden oluşan bir toplum. ‘Savaş barıştır’, ‘özgürlük köleliktir’ ve ‘bilgisizlik kuvvettir’” (2004, 10–11).

İşte böyle bir atmosferde 1960'lı yıllara girilmiştir. Bürokratik, zorba, devletçi, reel-politik ve öz-inisiyatif bastıran karakteriyle solcu aydınlara ve emekçilere umut vermektен artık uzak olan Sovyetler Birliği'nin karşısında, “kitle inisiyatifini” vurgulayan Çin'in Kültür Devrimi, anti-bürokratik bir yeni atılım arayışı içinde olan yeni sola umut vermiştir. Bu dönemde “bürokrasiye karşı kitle inisiyatifini” kulağa hoş gelmektedir (Zileli, 1998: 97).

1960'ların başlarında Çin-Sovyet bölünmesinden beri Çin, devrimci seçenek sunan bir model olmuştu. Birçok öğrenci için 1965–1969 Kültür devrimi de bu görüşe haklılık kazandırıyor. Haddi zatında içinde yaşanan toplumsal gerçekliğe ilişkin bilincin kırılma dönemi olarak ortaya çıkan Mayıs 1968 ve onun tahayyül dünyası, düşünme biçimi, insana ve topluma ait meselelerin artık üretim ilişkilerine/araçlarına indirgenemeyeceğini öne sürmektedir. Çin'de vuku bulan “kültür devrimi” hayatın değişik yönlerini öne çıkarmakta ve “irrasyonelliği” karşı koyulmaz bir biçimde cazip kılmaktaydı. Devrim hakim kültür dünyasını değiştirmeyi amaçlamıştı. Belki de bundan dolayı, Mayıs 1968'in Marx'ı, Leninist

olmaktan çok Mao'cu'dur (Fraser, 2008: 351; Arslan, 2000: 225). Batı'da 1968'de öğrenciler arasında Mao'nun, Bakunin'in, Marcuse'un ve Marx'ında daha çok ilk dönem eserlerine atıf yapılmaktaydı. Bu yönüyle Mayıs 1968'in Marx'ı, belki de genç ve felsefeci Marx'tı.

Batı Avrupa 1968 hareketinin Çin Kültür Devrimi'nden (sonrasında hayal kırıklığına uğrasa da), kitlesel öz-inisiyatif ve bürokratik hantal yapılara karşı başkaldırma türü fikirlerin geliştirilmesi açısından yararlandığı açıktır.

1.2.2. Latin Amerika Kaynaklı Kır ve Şehir Gerillası

1959'da Küba Devrimi'yle yaşayan bir örneğe dönüşen, Che Guevara'nın şahsında temsil edilen ve özellikle Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerinde yaygınlık kazanan "parti dışı" gerilla hareketleri bürokratik geleneği kıran bir etki yaratmıştır. Bu hareketlerin en tipik yanı, geleneksel komünist partilerinin önceden belirlenmiş programlarını, burjuvazinin "ilerici" ya da "anti-faşist" kesimleriyle legal platformlarda ittifaklar arayan çizgilerini ve esas olarak parlamenter alanda yavaş yavaş güçlenmeyi amaçlayan düzen içi politikalarını reddederek silaha sarılmaları ve anarşizmin "doğrudan eylem" anlayışını hatırlatacak bir şekilde eylemle propagandayı temel almalarıydı (Zileli, 1998: 97).

Che Guevara'nın Bolivya dağlarında başlattığı gerilla savaşı, tüm dünyada gençlerin ilgisini çekiyordu. 1968'in en önemli öğrenci hareketlerinden biri olan Fransa 22 Mart Hareketi'nin lideri Daniel Cohn-Bendit, Che Guevara'nın kendileri için önemini şöyle ifade ediyordu: "9 Ekim 1967 günü, Che Guevara'nın Bolivya ormanlarında öldüğü haberini aldık. Latin Amerika Devrimi, o gün, en gözde savaşçısını yitiriyordu ama aynı gün bir efsane doğuyordu. Che'nin pankartları Paris'te, Berlin'de, Roma'da ve Rio de Janeiro'daki gösterilerdeydi. Che, bütün bir kuşak için yeni bir toplum kurmak isteyen gerilla savaşının sembolü olmuştu ve ünlü 'Bir, iki, üç... Daha fazla Vietnam' sloganı bizim için bir cins dini lafız haline gelmişti" (1987a: 115).

İngiltere’deki 1968’in liderlerinden biri olan Tarık Ali ise Che Guevara’nın yarattığı etkiyi şu cümlelerle anlatıyordu: “ Che’nin çekiciliğinin gizini çözmek zor değil. Yüksek görevde bulunduğu Küba’da başarılı bir devrimci önderdi. Yine de Havana’nın görelî güvenliğini terk ederek başka ülkelerde mücadeleye girişmişti. Kişiliğinde kuram ve eylem tam bir uyum içindeydi... Che mitosunu Latin Amerika’da başlandı ama kısa sürede Kuzey Amerika ve Avrupa’ya yayıldı. Oligarşiler onu katil, piroman olarak nitelendiriyordu ama yoksulların gözünde o bir Robin Hood, bir İsa, bir Don Kişot’tu... İktidarın insanları yozlaştırdığı söylenir, bu genelde doğrudur ama Che Guevara için bu geçerli olmadı.” (1995: 180–190).

Che Guevara Latin Amerika’nın dışında hem Batı’da hem de “Üçüncü Dünya”da bir idol olmuştu. Konformizmi, her türden hiyerarşik toplumun “nimetlerini” hayranlık verici bir olgunluk ve sadelikle itivermişti. Gençliği, yakışıklılığı ve 1967’de öldürülmüş olması, Batı 1968 gençliğinin onu sevmesi ve idol yapması için yeter koşullardı (Laçiner, 1998: 21). 1967’de Che Guevara’nın öldürülmesi Atlantik’in iki yakasındaki öğrenciler için uluslararası devrimci bir ikon yarattı.

Küba Devrimi’nin en önemli özelliklerinden biri de, Çin Kültür Devrimi’nden sonra görülmemiş bir boyuttaki kitle hareketliliğinin, örgütlenmesinin, devrimci kendiliğindenliğin ve inisiyatifin başlamasıydı (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1372). Küba Devrimi ile devrimci marksizmin “bayrağını”, herhangi bir bürokratik partiye bağlı olmadan mücadele veren kır ve şehir gerillaları devraldı (Alpay, 1988: 169). Böylesi bir ortam, 1968’de ortaya çıkan “başına buyruk gençlerin” isyanı için hazırlayıcı etmendi ve bu özellikler aynı zamanda Batı 1968 hareketlerinin de özellikleriydiler. ABD gibi İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyanın en büyük kapitalist devletinin hemen yanı başında devrim olması, 1968 gençliğine, Fransa 1968’inin ünlü sloganını hatırlatıyordu, “gerçekçi olun, imkânsızı isteyin!”. Bu, gençlere “başka bir dünyanın mümkün” olabileceği ile ilgili büyük bir ilham vermekteydi.

Che Guevara idolü, devrimci kitle inisiyatifi, parti dışı mücadele gibi yönleriyle Latin Amerika gerilla hareketi, 1960'larda geleneksel çizgiyi eleştiren yeni ve dinamik bir çıkış olarak Batı 1968'inin oluşumlarını önemli ölçüde etkileyen bir ideolojik kaynak görevi yapmıştır.

1.2.3. Vietnam Savaşı

Dünya ölçeğindeki muhalefet hareketi açısından Vietnam Savaşı önemli bir momentti. Amerika'nın Vietnam'a başlattığı saldırı, aydan aya, yıldan yıla tırmanarak ileri düzeyde gelişmiş ülkelerde, "üçüncü dünya'nın metropoldeki soyut varlığı" biçiminde, günümüz dünyasındaki karşıtlıklara dair bilinç geliştirme sürecine katkıda bulunan entelektüel bir üretken güç biçiminde somutlaşmıştı (Dutschke, 1998: 28).

Vietnam Savaşı çağdaş kapitalizm tarihinde somut bir dönüm noktasını temsil eder, zira Vietnam direnişi o zamana kadar birbirinden ayrı ve uzak duran dünya çapındaki bir dizi mücadelenin simgesel merkezi olarak görülebilir. Çokuluslu sermayenin boyunduruğuna sokulan köylülük, post kolonyal proletarya, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki endüstriyel işçi sınıfı ve yeni entelektüel proletarya hep birlikte küreselleşmiş disiplinci rejimin fabrika-toplumdaki ortak sömürü mekanına yönelmişti. Çeşitli mücadeleler tek bir ortak düşmana karşı birleşti: Uluslararası disiplinci düzen (Hardt ve Negri, 2008: 276–277).

"Bir tarım toplumu dünyanın en güçlü ulusuna karşı koyabiliyorsa, Fransa ya da İtalya'da kararlı bir işçi sınıfının kendi burjuvazisini alt etmesi zor olmamalıydı" (Ali, 1995: 149). Tarık Ali'nin söylediği bu sözler tüm dünya solu ve direnen öğrenciler açısından Vietnam'ın önemini ve anlamını ifade ediyordu. 1967'de Bertrand Russel tarafından Vietnam Savaş Suçları Mahkemesi kuruldu ve Tarık Ali Kuzey Vietnam'a savaşın gerçeklerini araştırmaya gitti (Ali, 1995).

Askere alınmaya karşı çıkmak, Vietnam Savaşı boyunca, savaş karşıtı hareketin belirleyici bir ögesi oldu. Vietnam Savaşının en beklenmedik etkilerinden biri de, liseli gençliğin henüz başlangıç durumundaki radikalleşmelerini

keskinleştirmesi oldu. ABD’de 1960’larda insanları en çok etkileyen ve politize eden güçler, Vietnam Savaşı ve zorunlu askerliğe almaya karşı verilen mücadelelerdi (Segal, 1988: 70; Fraser, 2008: 144).

1960’ların sonlarına doğru öğrenci hareketinin özellikle Batıdaki merkezlerini en çok etkileyen iki olaydan söz etmek gerekir: Vietnam Savaşı ve Çin Kültür Devrimi. ABD’nin Vietnam’da giriştiği işgal, Alman ve Amerikan öğrencileri tarafından kendi ülkelerindeki otoriter sistemin mantıki uç noktası olarak algılandı. Devletin öğrencilere en sert çıktığı nokta, Vietnam Savaşı’nı protesto etmek için yapılan gösterilerdi. Üniversite bilgi üretim sürecinin odak noktasında duruyordu. Nitekim 1967–1968 yıllarında öğrenci hareketi bu önemli ve merkezi işlevi nedeniyle, üniversiteyi Vietnam’a saldıran güçlerin “suç ortağı” olarak gördü (Bora, 1984a: 31).

Vietnam Savaşı’nın dikkat çeken bir diğer yönü ise şuydu: İkinci Dünya Savaşı sonrası “refah devleti” veya “endüstriyel toplum” gibi kavramlarla eş zamanlı olarak gelişen teknolojik/elektronik bir dönemin ilk savaşı olmasıydı (Arslan, 2000: 234).

“Ho Şi Minh çizgisi “ olarak da adlandırılan Vietnam direnişi, anti-emperyalist özelliğiyle dikkat çekiyordu. Geleneksel parti anlayışı Vietnam’da devam etmekteydi. Diğer türlü 1968 hareketlerinde görüldüğü gibi anti-bürokratik ve geleneksel parti karşıtı değildi. Bu yönüyle Vietnam Savaşı’nın Batı 1968’ine en temel etkisi, askere alınmaya karşı çıkılması ve anti-emperyalist özelliği idi. Vietnam Savaşı Batı’da 1968 hareketine büyük bir coşku ve inanç verdi (Belge, 1992: 72). Başka bir deyişle Vietnam Savaşı, 1960’ların gençlik ve öğrenci ayaklanmaları, 1968 ve kadın hareketlerinin ikinci dalgası ve bir dizi anti-emperyalist mücadele olmasaydı, kapitalizm (sermaye) kendi güç düzenlemelerini sürdürmekten memnun, üretim paradigmasını değiştirme derdinden kurtulduğu için mutlu olacaktı (Hardt ve Negri, 2008: 291). Yani postfordizm, postmodernizm, “yeni toplumsal hareketler” dönemine girilmeyecekti. Vietnam Savaşı kendi ülkesi açısından “klasik sistem karşıtı hareketler” ya da “klasik toplumsal hareketler” kategorisine alınması gerekirken, Vietnam dışında ve tüm 1968 hareketleri için bir dönüm noktası oldu.

“Yeni sistem karşıtı hareketler” in başlangıcını ifade ettiği için bir dönüm noktası oldu (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004: 40).

1.2.4. Cezayir Bağımsızlık Savaşı (1954–1962) ve Frantz Fanon

İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Ulusal Bağımsızlık hareketleri ve 1954–1962 tarihleri arasında süren Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nın anti-emperyalist karakteri özelde Fransa’daki genelde bütün dünyadaki 1968 hareketlerine etki etmiştir.

Fransa’da Cezayir Savaşı, 1954 Kasımında Ulusal Kurtuluş ayaklanmasıyla başlayıp sekiz yıl sürmüş ve geniş öğrenci hareketlenmesine yol açmıştır. Cezayir, Fransa’nın ikinci sömürge savaşıydı fakat Fransa’nın yenilip çekildiği Çinhindi savaşının tersine, ikinci savaşım başlarken Soğuk Savaş siyaseti içinde Cezayir, “komünizmi kontrol altına almak” gerektiğinden hoş görülemezdi. Fransız Komünist Partisi başlangıçta savaşı mahkûm etmedi. 1956’da sosyalist bir başbakan askerliği zorunlu kılarak Cezayir’e asker gönderdi. Aynı sırada Fransız basını, Fransa’nın sistematik işkence uyguladığını açıklıyordu. Tanınmış Demokratik Toplum için Öğrenci Birliği (SDS-Student for a Democratic Society) üyesi, Oskar Negt, “Cezayir, emperyalizm zincirinde kırılacak ilk halkalardan biriydi” diye gözlem yapıyordu (Fraser, 2008: 47). Fransız Komünist Partisi’nin Cezayir Savaşı sırasındaki tutumu, gençler nazarında pek de kabul görmüyordu.

Frantz Fanon Cezayir Kurtuluş Savaşı’nın aktivisti ve ideologuydu. Genel olarak, sömürgecilik karşıtı mücadelelerin ve “Üçüncü Dünyanın” uyanışının ideologuydu. “Yeryüzünün Lanetlileri” 20. yüzyılın en etkili metinlerinden biridir diyebiliriz. 1960’larda, bütün dünyada anti-emperyalist hareketin rehberlerinden biriydi bu kitap. Okunmaktan daha çok kışkırtıcı alıntılarla gündeme gelmişti. Sömürgecilik-karşıtı ulusal kurtuluş mücadelelerinin sembol ismi olan Fanon, milliyetçi de değildi. “Reel hümanizmin” temelini oluşturacak, “milliyetçilik olmayan milli bilinç”ti Fanon’un düşüncesi. 1960’larda Fanon “şiddeti meşrulaştırın

ve öven ideolog” olarak nam salmıştı.² “Yeryüzünün Lanetlileri”nin “Şiddete Dair” kısmı bunu öne çıkarmıştı. Kitabın önsözüne Jean Paul Sartre “Bir Avrupalıya vurmak, bir sineklikle iki sinek birden avlamaya benzer” gibi provakatif sözlerle olumsuz “katkı” sağlamıştı. Esas olarak Fanon’da sömürgecilik karşıtı şiddet, Hegelci efendi-köle diyalektiğinde kölenin çalışmaya/emeğe yönelmesine tekabül eder ve tanınma talebini ifade eder. Fanon, Hegelci efendi-köle diyalektiğini sömürgecilik bağlamında yeniden yorumlar ve kitle psikolojisi temelinde genişletir. Fanon’un şiddete “demokratikleştirici” bir işlev yüklediği söylenebilir. Fanon’da şiddet, sömürgeciliğin yalın baskı ve şiddete dayalı egemenlik koşullarıyla ilişkilidir; buna yönelik bir karşı-şiddettir. İnsan olmayanın (çünkü insan olarak tanınmayanın) tanınma mücadelesinin ifadesi olan bir karşı-şiddettir. Bu karşı-şiddet daha sonra Fransa’da şöyle bir karşılık bulacaktı: “Ne zaman politika yok, Fanon var” (Bora, 2011: 141–149).

Afrika’daki bağımsızlık hareketi, dünya 1968’i için hiçbir zaman cazip bir ideolojik örnek olarak görülme de, “anti-emperyalist” ve “ezilenlerin direnişi” olarak algılandığı için, en azından 1968’in, büyük güçlere başkaldırma bilincine bu yönüyle katkıda bulunmuştur. Özellikle Fanon’un sömürenler ve sömürülenler ayrımına dayanan ideolojik yaklaşımlarının etkisi, gençler üzerinde oldukça büyüktür (Zileli, 1998: 98).

1.2.5. Amerikan Sivil Yurttaşlık İnisyatifi ve Irkçılık Karşıtı Hareket

Amerika’da 1950 yıllarında başlayan öğrenciler arasındaki kıpırdanışlara yol açan tatminsizliğin kaynağını medeni haklar oluşturmaktaydı. Bunun yanında öğrenciler statükoyu eleştirici hareketlere de ilgi göstermişlerdir.

---

² 1970’de yayımlanan Şiddet Üzerine adlı kitabında Hannah Arendt, Fanon’u şiddet yüceltisiyle itham etmişti.

1960'lı yılların başında Amerikalı gençler, çok sevdikleri Amerika'nın, Batı dünyasına örnek ve kılavuz olarak tanıtılan Amerikan toplumunun, kendilerine inandırılmak istendiği kadar mükemmel bir toplum olmadığını keşfettiler.

Bireysel haklara saygı temelinde yetiştirilen gençler, bir siyahın okula alınmamasını anlayamamaktaydılar. Siyahlar ve beyazların ayrı yerlerde oturmalarını anlayamazlardı. Gençlere öğretilen iyi (Amerika) ile kötü (komünizm) arasındaki mücadelede böyle şeyler yoktu. Amerika kendi değerlerini yalanlıyordu. Ve gençler, bu gerçeği haykırmak amacıyla sokağa indiler, Amerika'nın güney yollarına düştüler. İşte Amerikan rüyasındaki ilk çatlak, böyle ortaya çıkıyor ve 1960'lı yıllarda giderek büyüyordu. Önce siyahların sorunu öne çıkmış, ardından da büyük sanayi kentlerinin kenar mahallelerinde patlak veren isyanlar başlamıştı. Daha sonra Amerika tarafından Asya ya da Güney Amerika'da başlatılan ya da alttan alta desteklenen savaşların yankıları duyuluyordu.

Gençlerin üniversite kampuslarında bu başkaldırılarını ifade etmelerinin yasaklanması, Amerikalı gençlerin her türlü iktidara meydan okumalarına giden yolda ilk fünüyeyi ateşlemişti. Beatnik kuşağı ile başlayan ardından Hippiler ve daha sonrasında ise Yippilerle devam eden karşı-kültürün oluşumu bu fünüyeyi ileri taşıdı (Cohn-Bendit, 1987a: 17–18).

ABD'de 1905'te, solcu yazarlar Upton Sinclair ve Jack London tarafından "Endüstriyel Demokrasi Birliği (League for Industrial Democracy)" kurulmuştu. Bu birlik, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne yakın denebilecek anlayıştaydı ve Amerika'da toplumsal ve siyasal olarak çok fazla varlık gösteremedi. Bu birlik 1960'ta "Demokratik Toplum için Öğrenci Birliği (Student for Democratic Society- SDS) adını aldı. SDS, eski birliğin siyasi anlayışının üç temel öğesini miras almıştı: otoriter eğilimlere, faşizme ve Moskova Komünizmine karşıydı. SDS, 1960–1961 yıllarında, Amerika'nın belli başlı üniversitelerinde "insan hakları", "eşitlik", "sosyal adalet" üzerine konferanslar düzenledi. Bu yıllarda SDS, Amerika'da McCarthy'ciliğin izlerini silmeye çalışan "Yurttaş Hakları Hareketi"nin öncüsüydü. Amerikan toplumunda halen ikinci sınıf insan muamelesi gören "zencilerle"

yakınlaşma eğilimi gösterdi. Martin Luther King Jr'un önderi olduğu “şiddete karşı pasif direniş” düşüncesinin egemen olduğu siyah örgüt SNCC (Student non-violent Coordinating Comitee- Şiddete karşı öğrenci koordinasyon komitesi) ile ilişki geliştirdi. 1964'deki “Yurttaş Hakları” beyannamesinin yerini “Kara Güç” (Black Power) programı aldı (Bora, 1984a: 33–34).

Amerika kaynaklı ırkçılık karşıtı hareket (Malcolm X³ ve Kara Panterler Hareketi gibi) dünya 1968'inin ırk, renk, cins ayırımına karşı çıkan anti-otoriter yönelimine katkıda bulunmuştur. Bu arada 1968 öğrenci hareketleri konusunda genel görüş ABD'de başlayarak, sonra Avrupa'ya sıçradığı, oradan da saman alevi gibi yayılarak bütün dünyayı sardığıdır.

1.2.6. Doğu Avrupa Sosyalizmi ve Prag Baharı

SSCB nasıl bütün dünyanın “sosyalist anavatanı”ysa, onun denetimindeki Doğu Avrupa halk demokrasilerinin “özel” üyesi DDR (Deutsche Demokratische Republik-Demokratik Almanya Cumhuriyeti) de Almanların “sosyalist anavatanı” olmuştu. Doğu Almanya'da Sosyalist Birlik Partisi üyesi olarak çeşitli görevler yapan Rudolf Bahro “var olan sosyalizmi” “var olması gereken” açısından taşıdığı potansiyel bakımından eleştirdi. Ona göre DDR (Deutsche Demokratische Republik-Demokratik Almanya Cumhuriyeti), Macaristan ve Çekoslovakya'daki askeri müdahaleler sosyalist muhalefeti sindirmiş ve burjuva demokratik haklar özlenir hale getirilmiştir. Aynı zamanda “Mevcut Reel Sosyalizme Alternatif” başlıklı bir kitap yazarak, “reel sosyalist” sistemlerin sosyalizme doğru yürümesi mümkün değildi; çünkü sosyalizm “teknik” bir şey değildir” diyordu. Georg Lukacs ve Budapeşte Okulu'ndan etkilenen 1960'lı yıllardaki Marksistler, sermaye ve kapitalizm ayrımı yaparak “reel sosyalist” sistemde sermayenin kapitalist bir şekilde hüküm sürdüğünü ifade ediyorlardı. Tüm bu “reel sosyalizm” eleştirileri, anti-Stalinizm ve Marksizmin Hegelci yorumları, hem Doğu hem de Batı Avrupa'daki gençler için ilham kaynağıydı (Bora, 1989: 7–22).

³ Malcolm X ve daha geniş olarak ABD 1968 ile ilgili bilgiler “Amerika Birleşik Devletleri'nde 1968” adlı kısımda yer alacağı için burada sadece kısaca değinerek geçiyoruz.

1956 yılında gerçekleştirilen Macar Devrimi, Komünist Parti başta olmak üzere sistemi baştan aşağıya değiştirmeyi hedefleyen kitlesel bir şiddet hareketiydi. Ayrıca 1956'da Macaristan olayı Dubçek'i reformlar konusunda ileri gitmemesi için uyarı sayılabılırdi. Fakat Prag Baharı, "otoriter olmayan sosyalizm" arayışıyla Doğu'da "sosyalist sistemde" direniş simgesi oldu ve etkisi çok büyüktü. Prag Baharı'yla sosyalizm içindeki yerleşik kavramların, kurumların ve iktidar(lar)ın sorgulanması, Doğu Avrupa'da olduğu kadar Batı 1968 hareketi açısından da bir şok dalgası yarattı.

20 Ağustos 1968'de Sovyet tankları, Alexander Dubçek rejiminin 1968 "Prag Baharı"nda başlattığı reformlara son vermek için Çekoslovakya'ya girdi. Rus işgal haberleri, komünist bir rejimin içerden kurtarılabileceği umutlarına da son vererek her yerdeki öğrenci hareketlerine darbe gibi geldi. İşgalden en fazla etkilenenler Alman SDS (Demokratik Toplum için Öğrenci Birliği-Szialistische Deutsche Studentenbund) üyeleri idi. Varşova Paktı üyelerine mektuplar yazarak işgali kınadılar. Varşova Paktı ise Dubçek reformlarını, kapitalizme barışçı geçiş çabaları şeklinde yorumlamıştı (Fraser, 2008: 293). Fakat "Prag Baharı"nın önemi, tepeden aşağı, yönetimin inisiyatifinde bir düzenleme değil, programsız ama canlı, kendiliğinden bir halk hareketi olmasıydı.

Doğu Avrupa'da 1968'e öncelikle Çekoslovakya (Prag Baharı), ikinci olarak da Polonya'daki öğrenci ve işçi hareketleri damgasını vurdu. Dubçek, partinin (Komünist Parti) toplumun dışında ya da üstesinde bir aygıt değil, onun doğrudan bir parçası olduğunu, tüm sosyo-politik sistemin en geniş anlamda demokratikleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Prag Baharı'nın belirleyici karakteri, kitlelerin öngörülen reformların çerçevesini zorlaması ve "yukarı"ya teslim olmamasıdır. Fakat tüm bu özelliklerine rağmen Prag Baharı, "reel sosyalist" sistemin temeline ilişkin köklü çözümler ve sorgulamalar getirememiştir. Prag Baharı Doğu Avrupa'da olduğu gibi tüm dünya da "güler yüzlü sosyalizm" ya da "otoriter olmayan sosyalizm" için bir umut olmuştur. Bu umudun ilk meyvesi, 1968'de kitlesel öğrenci hareketlerine ve işçi ayaklanmasına sahne olan Polonya'da görülmüştür. Polonya, 1968'de öğrenci ayaklanmasına, 1970'de de parti ve devlet yönetiminde değişikliğe yol açan bir grev dalgasına sahne olmuştur. Öğrencilerin

sloganları şunlardı: “Sosyalizm=demokrasi”, “özgürlüksüz bilim olmaz”, “sansür kalksın”, “gerçeğe uygun habercilik istiyoruz” idi (Bora, 1988: 140–142).

Yukarıdaki gelişmelerin yanı sıra Çekoslovakya (Prag Baharı) ve Polonya’daki öğrenci ve işçi hareketleri, yüzyıllık bir uykuya yatan sivil toplum kavramının da canlanmasına vesile olmuştur. Sivil toplum kavramı, Merkezi ve Doğu Avrupa’da (Polonya, Demokratik Almanya, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Macaristan) tek parti sistemleri içinde ve özellikle bunların demokratik muhalifleri arasında, sivil toplum ve devlet konusyla ilgili olarak büyüyen entelektüel ve pratik ilgi, bu sistemleri yukarıdan aşağıya modernleştirmeye yönelik komünist reform girişimlerinin açık bir başarısızlığa uğraması yüzünden güçlenmişti. Prag Baharı ile Polonya öğrenci ve işçi hareketleri, eski Sovyet tipi rejimleri yumuşatmış ve aşağıdan yukarıya doğru bir muhalefet gerçekleştirmeye başlamıştır. Sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkinin canlanması, “yeni toplumsal hareketler”in doğuşuyla da bağlantılıdır (Keane, 2004: 10–20). Ayrıca Prag Baharı, ardında patlayıcı ama kısa ömürlü ciddi bir entelijensiya hareketi bıraktı (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004: 116–118).

Daha az bürokratik, öz-inisiyatifçe çok yer veren ve daha adem-i merkeziyetçi yönelimleriyle Doğu Avrupa 1968’i, özellikle Avrupa yeni solunda yankı yapmış ve Avrupa 1968’ine belli bir etki de bulunmuştur.

1.2.7. Avrupa ve Amerika Kaynaklı Anti-Otoriter İdeolojiler

Kapitalizmi olduğu kadar, geleneksel Komünist Partileri’nin hantal ve otoriter yapılarını da hedef alan Amerika ve Avrupa kaynaklı anti-otoritaryanizm, Batı’da 1968’in özünü oluşturur. Bunların anarşizm, feminizm, varoluşçuluk (existansiyalizm), sanatta ve edebiyatta yeni dalga ve hippilik (yippilik) olduğu söylenebilir.

1.2.7.1. Anarşizm

Anti-otoriter ideolojilerin başında, tutarlı devlet karşıtlığıyla, her türlü otoriteye düşmanlığıyla, mutlak özgürlük arayışıyla anarşizm gelir. 1968 ve sonrasının radikal

öğrencileri arasında, çok az ideolojik tarih bilgisine sahip olan biri bile Marx'tan çok Bakunin'in, hatta Neçayev'in ruhunu tanıyabilirdi. 1968 döneminde asıl olarak Marx'ın "gençlik dönemi" metinlerine (felsefi ve anarşizan yönleri ağır basan metinlere) atıf yapılıyordu. Yine de anarşist akımlara göre, marksizmin "devrimci" bir öğreti olmadığı öne sürülüyordu. Bu ideoloji (anarşizm), 1960'larda ve 1970'lerde öğrenci isyancıların çoğunun aktüel fikirlerine o sırada moda olan Marksizm'den çok daha uygun düşüyordu (Laçiner, 1998: 22; Hobsbawm, 2008: 99–451).

Fransa'da 1968'in en önemli öğrenci hareketlerinden biri olan 22 Mart Hareketi'nin lideri Daniel Cohn-Bendit kendisini şöyle tanımlıyordu: " Ben derin bir antikapitalist, otorite karşıtı ve anti-komünistim. Stalinci düşünce burjuva düşüncesi ve ahlakının bir benzeridir; otoriterlik, sadakat, boyun eğme, Makyavelizm, şovenizm. Dolayısıyla bilinmesi gereken burjuva toplumuyla, Stalinci karşı-toplum arasındaki benzerliktir. 1968'deki bir genç için devrimci olmak, aynı zamanda KP' ye (Komünist Parti) karşı olmak demektir: Yani antikapitalist ve antikomünist olmak." (Cohn-Bendit, 1987b: 86–87). 22 Mart Hareketi Fransa 1968'inin önemli bir köşe taşıydı. 22 Mart Hareketi anarşizan fikirleriyle öne çıkan bir üniversite gençlik örgütüydü. Lideri Cohn-Bendit'in kendisi ile ilgili yorumlarından da anlaşıldığı gibi Fransa hatta tüm Batı 1968'inde anarşist öğeler ağır basıyordu.

Ancak 1960'lar Batı'sında, örgütlü ve somut anarşist hareketin, kendisinden çok hayaleti dolaşmıştır. Anarşizmin savunduğu bütün görüşler, anti-otoriter ve anti-bürokratik bir arayış içinde olan gençlerin ve aydınların içinde hayat bulurken anarşizm, 1968'in birkaç öğrenci grubunun dışında hayat bulamamıştır.

1.2.7.2. Feminizm

1950'lere gelindiğinde Avrupa'dan Amerika'ya, Avustralya'ya kadar neredeyse her Batı ülkesinde muhafazakâr bir anlayış hüküm sürüyordu. Bu yeni anlayış dikkatle bir araya getirilmiş paranoya ve yanılsamalardan oluşuyordu: Dışarıda komünizm tehlikesi, içeride her şeyin uyum içerisinde olduğu bir

yanılsama. Aileye önem gittikçe artmakta, kadının annelik görevleri vurgulanmaktaydı. 1947 Denning Raporu, ailenin önemini vurguluyor ve gerektiğinde devletin aileye mali yardımda bulunmasını teşvik ediyordu. 1950’lerde aile adeta kutsanmıştı. 1950’lerin bu çocuklarına “sessiz kuşak” (silent generation) deniliyordu. 1960’lara gelindiğinde öğrenciler arasında aile, okul, üniversite, fabrika, yakın çevre, cezaevleri, akıl hastaneleri; bunların hepsinde çok ciddi bir yanlışlığın var olduğu düşünölmeye başlandı. Devlette ve dünyada bir yanlışlık vardı. “Zihninizi uyarlamayın, gerçeklikte bir hata var” sözü ile “tek boyutlu insan” aşılmaya çalışılıyordu (Segal, 1988. 61–65).

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllardan 1970’lerin başlarına kadarki dönemde Batı Avrupa politikasının gündemini ekonomik büyüme, refah dağılımı ve güvenlik işgal etmişti. Hayat tamamen ekonomik bir boyuta indirgenmiş ve toplum “tek boyutlu” hale gelmişti. Bu “tek boyutlu insan”ı aşma çabaları, 1968 ve sonrasında “yeni sosyal hareketler” ya da “sistem karşıtı hareketler”⁴ olarak adlandırılmıştır. Ekonomi-politik bir çerçeve yerine kimlik politikaları, özel ve kamusal alanların biraradalığı gibi gündemlere sahip olan bu hareketlerin içerisinde feminizm de bulunmaktadır (Offe: 1999: 56–60).

Kadın hareketinin ilk yıllarında (Fransız İhtilalı sonrası) özgürleşmeci söylem ön plandaydı. Amaç, kadını geleneksel bağlarından özgürleştirmek ve daha önce erkeklerin tekeli altındaki toplumsal alanlara erkeklerle eşit düzeyde katılmalarını sağlamaktı. Birinci dalga feminizm olarak adlandırılan bu hareketin içindeki kadınların amacı erkek standardına göre tanımlanmış kamusal alana girmektir. Ekonomik ve toplumsal eşitlik için özel alanı, örneğin annelik rolünü değersizleştirmektedir. 1960’lardan sonra kadınlar kürtaj, doğum kontrolü, kadınlara karşı şiddet gibi konuları yüksek sesle dillendirir oldular. Bu, eşitliğin ötesinde farklılık ve ötekilik hakkını da talep eden ikinci dalga feminizm hareketin yükselişini simgelemektedir. “Özel (kişisel) olan aynı zamanda politiktir” sloganıyla özel ve

---

⁴ “Sistem karşıtı hareketler”in daha geniş bir analizi çalışmamızın üçüncü bölümünde ele alınacaktır.

kamusal alanın geleneksel sınırlarını eleştirdiler ve kimliklerinin “bastırılmış yanı” için tanınma talep etmeye başladılar (Çayır, 1999: 30–31).

Yalnızca “idare etme”ye devam etmekle kalmayıp her şeyi kökten değiştirme gereksinmesi, 1960’ların sonlarında ve 1970’leri başlarında ABD’de ve Batı Avrupa’da ortaya çıkan çeşitli kadın kurtuluş ve anti-otoriter öğrenci hareketlerinin gelişmesine yol açan unsur oldu (Bammer, 1998: 137).

Batıda 1960’larda muhafazakar cinsel söylemlere ve cinsellik anlayışlarına karşı anti-otoriter başkaldırı, 1968 hareketlerini etkileyip, bir cinsel devrimin yolunu açarken, diğer yandan Stalinist bürokratik geleneksel yapılara da karşı çıkmıştır.

1.2.7.3. Varoluşçuluk (Existansiyalizm)⁵

Agnes Heler ve Ference Feher’e göre İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da ardı ardına üç kuşak yaşamıştır. Birincisi varoluşçu kuşak, ikincisi yabancılaşma kuşağı ve üçüncüsü de postmodernist kuşaktır. Bu üçü de modern kültürel dalgalarıdır. İkinci hareket/kuşak ilkinden, üçüncü hareket/kuşak da ikincisinden doğdu. İlki savaşın hemen sonrasında doğdu ve doruk noktasına 1950’li yıllarda ulaştı. Bu varoluşçu kuşak ilk ve en dar olanıydı. Temsilcisi J.P. Sartre’dı. Savaşın şekillendirdiği bu kuşak karamsardı. Bu varoluşçu kuşağa göre, özgürlük politikleşmek zorundaydı. Ayrıca sömürgecilik ve dekolonizasyon deneyimi bu kuşağın üzerinde çok etkili oldu. Bu deneyim, özgürlüğün politikleşmesi ve Batı burjuva kültürünün görelileşmesinin birleşmesiyle oluşmuştu (1993: 196–198).

Marksizmin ve anarşizmin üzerinde etkileri olmakla birlikte kendine özgü yaşam felsefesiyle anti-otoriter, bireyci bir felsefe olan existansiyalizmin, edebiyat ve sinema gibi sanat alanlarında ortaya çıkan avant-garde “yeni dalga” akımlarıyla birleşerek, özellikle kültürel alanda 1968 hareketlerine büyük bir etki yaptığı

---

⁵ Varoluşçuluk ile sanat ve edebiyatta “yeni dalga” iç içe ve birbirlerinden beslenen kuşaklar/dalgalar olduğundan dolayı, sanat ve edebiyatta “yeni dalga” için ayrı bir başlık açma gereği duyulmamıştır.

gözlemlenebilir (Zileli, 1998: 100). 1960'ların başlarında Marksist klasiklerden önce Albert Camus'un, J.P.Sartre'in, Frantz Fanon'un eserlerine göndermeler yapılırken öncü gençler arasında bu yazarların eserleri popülerdi.

1959'da sinemada devrimci bir çıkış yapan harekete "üçüncü sinema" denilmiştir. "Üçüncü Dünya"dan geldiği için değil, birinci dünyanın Hollywood ve bir "burjuva sineması" olarak görülen Avrupa sinemasının dışında üçüncü bir sinema yaptıkları için denilmiştir. J.L. Godard bu akımın en bilinen yazarı ve sinemacısıdır. Godard'ın gençliğin filmi olarak yaptığı "Serseri Âşıklar" isyan, topluma ve devlete başkaldırı, düzenlemelere karşı direniş filmiydi. Filmin kahramanı, kayıp zamanın çocuğudur. Savaş sonrası Avrupası'nın artık dünyaya farklı bakan bir üyesidir (Süalp, 1998: 239). Sanattaki bu "yeni dalga" ve varoluşçu (existansiyalizm) kuşak, 1968 gençliğinin bir önceki kuşağı ve içinden çıktığı kuşaktır. 1968 gençliğini ciddi bir şekilde etkilemiştir.

1.2.7.4. Hippilik (Yippilik)

1960'lı yıllar sadece Batı'nın savaş sonrası dünyayı paylaşma yorgunluğunu üzerinden attığı, yaraların sarıldığı ya da "endüstriyel toplum" ve "refah devleti" kavramlarının ortaya çıkarak yaşanır hale geldiği zamanlar değildir; bunlarla eş zamanlı olarak teknolojik/elektronik bir dönemin (özellikle Amerika için) "karşı kültür" hareketinin, Hippiliğin/çiçek çocuklarının ve Vietnam Savaşı ile tanışmanın yıllarıdır. "İçe dönük protesto"nun ilk tecrübesini, Hippilik temsil ediyordu. Hippilik öncelikle haşhaş ile tanışma, gönlünce yaşamak ya da seks devriminin başlangıcı değildi; bütün bunların yanında hayatı değiştirmek isteyen bir tavır ve Uzakdoğu'nun mistik felsefeleriyle tanışma girişimi olma özelliği taşımaktaydı. Hippiler için insan vücudunun çıplaklığı "gerçeğin" kendisini, hakim sistem ve onun yürüttüğü Vietnam Savaşı ise "yalanı" temsil etmekteydi. Rock/Beatles dinlemek Hippiliğin ön şartıydı. Diğer bir deyişle Hippilik doğal olanın/"hayatın dilini", Rock/Beatles "müziğin dilini"; sürecin sıcak hale dönüştüğü nokta olan Mayıs 1968 ise "sözün dilini" kullanarak hayatın hakim tarzına itiraz etmiştir (Arslan, 2000: 234–235).

Amerika’da iktidar ve kültür arasındaki ilişkiyi sorgulayan ve hayatın “tek boyutlu” yanına itiraz eden maddi kültür karşıtı hareket, “karşı kültür” olarak ifadelendirilmişti. Hippilik/çiçek çocukları ile üretilen, karşı kültürün kendisi olarak kavranmıştı. Gençlik kendisini müzikle, özellikle Beatles’ın parçalarıyla ifade ediyordu. 1960’da hepsi 20 yaşın altında olan beş işçi çocuğu, Beatles adını alarak o sıralarda sayıları hızla artmakta olan Rock gruplarına bir yenisini eklediler. Uluslar arası alanda tanınmalarını Hamburg’ta çalışmalarlarıyla oldu. Theodore Roszack, bu yeni kültürü şöyle tanımlıyordu: “Karşı kültür, yeni sol politikasının henüz cenin halindeki kültürel temelidir. Kuvvet politikalarının, burjuva yuvasının ve Protestan çalışma etiğinin uzağında yeni cemiyet türleri, aile biçimleri, cinsel töreler, geçim yolları, estetik biçimler ve kişisel kimlikler keşfetme çabasıdır.” (Akt. Turhanlı, 1988: 193).

1968 başkaldırısının rock müziğine ve uyuşturucuya ilgi göstermesinin başlıca nedeni öncelikle düş ve duygularda köklü bir dönüşümü hedeflemiş olmasıdır. Müziğiyle ve hippileriyle 1968, düzene karşı “muhalifetin gençleştirilmesidir” diyebiliriz. Rock, genç muhaliflerin öfkesiydi. Kısacası Batı (hem Batı Avrupa hem de ABD) 1968’inde müzik çok önemli bir yer tutuyordu.

Bob Dylan, Paul Simon, Peter Townshend, Paul Simon, Jim Morrison, Tim Mardin, Hendrix, Sly Stone, Lou Reed ve daha başkaları 1960’ların azizleriydiler. Müzik içinde sokak ve caddeler, 1960’larda giderek konuşlanmışlardı. 1968’de Columbia Üniversitesi öğrencileri başkaldırdıklarında muhafazakar profesörler onların eylemlerini “sokaklardaki modernizm” diye betimlemişlerdi (Berman, 1999: 50).

Suskunluğun ve müthiş bir apolitikleşmenin yaşandığı 1950’lerde, ABD’de yükselen önemli protestocu ses, Beatniklerin sesiydi. Beatnik, öncülerinden Jack Kerouac’ın tanımladığı gibi hem “kutsanmış” (beatific), hem de 1950’lerin baskıcı ve “boş” havasından dolayı “yenik” (beaten) anlamlarını yansıtan bir sözcüktü. “Hayat salt toplumsal güvencelerden ve huzurdan ibaret olamazdı” ve gençler bunu biliyorlardı. Otoriter refah toplumuna karşı radikal bir kültürel tepki akımı olan Beat

Generation (yenik kuşak), nonkonformist bir edebiyat geleneğine başvurarak, toplumla bağlarını koparmaya yönelik bir bohem alt kültürüydü. Hippilerle, Beat'in temelini attığı alt kültür alanı kitleselleşti. Hippiler/Beatlerin bu "kültürel grevi" 1960'ların radikal toplumsal muhalefetini de etkileyecekti (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1508).

ABD'de 1967'de iki kişi Abbie Hoffman ve Jerry Rubin, kendilerini dağıttıkları bir gece Hippilerin devrimci versiyonu Yippi Hareketini (isimleri Youth International Party'nin ilk harflerinden geliyordu, Uluslararası Gençlik Partisi) kurmuşlardı. Hareketin içinde Vietnamlılar, Kübalılar, öğrenciler, anarşistler vardı. Hippilerin hiçbir siyasi özü yoktu. Fakat Yippiler Hippileri siyasallaştırarak Youth International Party'yi (Uluslararası Gençlik Partisi) kurdular (Cohn-Bendit, 1987a: 21–24). Yani 1968'de Hippiler Yippilere dönüşmüştü. Yani "yaşamın dilini" yakalayan ve mevcut "siyasal"a muhalif olan Hippiler, siyasallaşarak değiştirmek istedikleri kültürün ama siyasal kültürün parçası haline gelmişlerdi.

1.2.8. Frankfurt Okulu

Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü, 1923 yılında Almanya'da Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulmuştur. Enstitü'ye ilk önce Marksizm Enstitüsü (Institut für Marxismus) adı verilmesi gündeme gelmiş; ancak bu ismin çok tahrik edici olabileceği düşünülerek vazgeçilmiştir. Bunun üzerine, Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü (Institut für Sozialforschung) isminde karar kılınmıştır (Kurt, 2009: 12).

Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Teori dendiğinde Adorno, Horkheimer ve Marcuse öne çıkmaktadır (Dellaloğlu, 1994: 9–12). Okulun tüm düşünürleri Orta Avrupalı Yahudilerdir. Marksizm'in Hegelci yorumu ve Sovyetler Birliği'nde yaşanan reel sosyalizm deneyimlerinin eleştirisini merkeze alan 'Batı Marksizm'inin temelleri de Frankfurt Okulu'nun çalışmalarıyla birlikte atılmıştır. Frankfurt Okulu, 2. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa Marksizmi'nin ve Yeni Sol'un yeniden canlanıp biçimlenişinde rol oynayan önemli kaynaklardan biri olmuştur (Koçak, 2002: 11–18).

Frankfurt Okulu'nun 1960'ların ortalarında başlayan öğrenci radikalizmi, Frankfurt Okulu'nun uzun bir süredir unutulmuş yapıtlarını yeniden gün ışığına çıkarır. Herbert Marcuse, Yeni solun ve öğrencilerin en önemli temsilcilerinden biri haline gelirken, Adorno ile Horkheimer öğrenci radikalizmine mesafeli bir tutum alırlar.

Eleştirel Teoriciler (özellikle de Adorno) öğrenci hareketlerinin eylemlerine karşı dört argüman ileri sürmüştü: a) Protesto hareketi pratiğe öncelik vermekle, eylemci bir karakterdedir. b) Bu, dolaylı reaksiyonlarla meydana getirilen, sözüm ona bir etkinliktir. c) Bu eylemler muhtemelen karşı tarafın tahrik edilmesine yol açmaktadır. d) Bireyleri ahlaken kolektif eylemlere teslimiyetle zorlayıp, onların özerkliklerini ve reşit bir tarzda hareket etmelerini teşvik etmediği için, otoriterdir (Demiroviç, 1998: 119). Yani Adorno'ya göre 1968 öğrenci radikalizmi, teorisyen bir pratiktir ve bundan dolayı otoriterdir. Adorno'ya göre teori en büyük eylemdir.

Frankfurt Okulu'nun ikinci kuşak temsilcisi Jürgen Habermas, Rudi Dutschke ve Alman SDS'yi sol faşistlikle suçlamıştı. Öğrenci hareketlerinin eylemi önceleyen yönü, Adorno gibi Habermas tarafından da, teorisyenlikle eleştirilmişti. Hatta Habermas, Hitler ve Mussolini'nin izlediği yolun da bu olduğunu söylüyordu (Fraser, 2008: 155).

Wolfgang Kraushaar'a göre, Almanya'da 1968 gençlik hareketini başlatan ve onu isyan boyutuna taşıyan Nazi geçmişi'dir. Gençlerin babalarının büyük bir kısmı Nazi üyesiydi. Almanya'da 1968 hareketinin en temel karakteristiği, onun bir "gençlik alt kültürü" tarafından belirlenmiş olmasıdır. Bir şekilde gençlerin babalarının neredeyse hepsi Nazi cinayetlerine karışmışlardı ve gençler geleneksel aileye karşı çıktıkları gibi, aynı zamanda ailelerinin Nazi geçmişine de karşı çıkıyorlardı. Frankfurt Okulu üyeleri de Nazi Dönemini görmüş ve faşizmi çok iyi bilen düşünürlerdi. Hareketin önemli bir özelliği anti-otoriterlikti. 1967'de kendisini anti-otoriter olarak tanımlayan Alman SDS (Öğrenci Birliği) kuruldu. Anti-otoriter kavramı, Frankfurt Okulu'nun iki önemli teorik varsayımına dayanıyordu. Birincisi, bununla bir devlet teorisi anlatılmaktaydı. İkincisi, sosyal psikolojik bir açılandı.

Anti-otoriter kavramı ilk olarak Max Horkheimer'in "Otoriter Devlet" adlı makalesinde merkezi bir rol oynayarak geçmekteydi (Kraushaar, 1998: 65–69).

Herbert Marcuse, Marx ve Mao ile birlikte 1968'in üç M'sinden biriydi. Savaşın sonra ABD'ye gitmiş olan Marcuse, Frankfurt Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biriydi. 1968'in küresel "yeni sol"u üzerinde yapılan gayet bilgilendirici bir araştırmada hiç kimsenin adı (tabi Che Guevara ile birlikte) onunki kadar geçmiyordu (Hobsbawm, 2008: 597).

Marcuse "tek boyutlu insan"ın egemenliğinin sürdüğü refah toplumunda (yani gelişmiş sanayi ülkelerinde) emekçi kesimleri devrimci olarak görmüyordu (bazen de devrim karşıtı olarak görüyordu). Ona göre bunun nedeni, emekçi kesimlerin bilinçlerinin sosyal varoluşlarının gerisinde seyretmesi olduğudur. Marx'ın sosyal varoluşun bilinci belirlediği gerçeği, bu durumun güzel bir ifadesidir. Bundan dolayı işçi sınıfı olamadan devrim olmaz fikri saçma bir fikirdir. Bunun yerine "marjinal gruplar" (öğrenciler, feministler, eşcinseller, çevreciler vb), "tek boyutlu toplumun" devrimci özneleridirler. Değişimin asıl taşıyıcıları sistem tarafından "dışlanmışlar"dır (Marcuse, 1998: 70–75).

Adorno ve Habermas'ın 1968 öğrenci hareketlerini eleştirmelerine rağmen, Marcuse'un ve genel olarak da Frankfurt Okulu'nun, öğrenciler üzerinde ciddi bir etkisi vardı. Frankfurt Okulu'nun modernizm eleştirisi, otorite karşıtı fikirleri, "reel sosyalizm" dışında bir marxizm arayışları, öğrencilerin gündeminin ilk sıralarını işgal ediyordu. Marcuse, öğrenci isyanlarını "teorileştirmeye" çalışıyordu.

1.2.9. Situasyonist Enternasyonal (Internationale Situationniste)

Fransa'da yayınlanan Internationale Situationniste dergisi 1958'de ilk sayısını çıkardı ve 1958–1969 yılları arasında Internationale Situationniste'nin 12 sayısı yayımlandı. Dadacıardan ve gerçeküstücülerden etkilenen Situasyonistler, 1968 üzerinde özellikle 22 Mart Hareketi aracılığıyla etkili oldu. Berolt Brecht'in epik

tiyatrosundan etkilenen bu akım, daha çok “yabancılaşma” konusu üzerinde durmaktaydı. Anarşist bir söylemi dile getiren Situasyonist Enternasyonal, yerleşik kapitalist düzen kadar, sosyalizmin ve genel anti-kapitalist muhalefetin de bürokratik-hiyerarşik-kurumsal donukluğunu şiddetle sorguluyordu (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1516–1535).

Situasyonist Enternasyonaller devrimci bir gözle Batılı bir yaşamın ve kültürün her yönüne saldırıyorlardı. Situasyonist Enternasyonaller temelde 1968’i önceden haber veriyorlardı. Herkesin “iş ve rahatlıkla ipnotize edildiğini” öne süren Situasyonist Enternasyonaller devrim için tek yolun günlük yaşamı değiştirmek olduğuna inanıyorlardı. 1960’ların öğrencileri, Situasyonist Enternasyonaller arasında daha çok, önde gelen kuramcı Guy Debord’u biliyorlardı. Debord’a göre kapitalizm, “gösteri toplumu”ydu (Fraser, 2008: 92–93).

Guy Debord “Gösteri Toplumu” adlı eserinde, modern üretim koşullarının egemen olduğu toplumların tüm yaşamını gösterilerin birikimi olarak görür. Yaşanmış olan her şey, yerini bir temsile bırakarak uzaklaşır. Gösteri yanlış bilincin yeridir. Gösteri, bizzat kendisi için gelişen iktisattan başka bir şey değildir. Gösteri kapitalist toplumun temel bir aracıdır (Debord, 2010: 35–40).

Situasyonist Enternasyonaller genelde, 1968 Mayıs’ında Fransız öğrenci işgal eylemlerine karışan önemli, fakat alışlagelmişin dışında, garip kişiler olarak bilinirler. Kültür, sanat ve gündelik yaşam Situasyonist Enternasyonaller için kapitalizmle mücadele etme alanlarıdır. 1960’ların sonlarında öğrenci eylemlerinin ivme kazanmasında etkili olması açısından, Situasyonist Enternasyonaller kent duvarlarına yazılan yazıların arttırılmasını önerdiler. En tanınmış karalamalar arasında şunlar yer alıyordu: “Kaldırım taşları altında kumsal!”, “Daha çok tüket, daha az yaşa!”, “İsteklerimi gerçeklikten sayıyorum, çünkü isteklerimin gerçekliğine inanıyorum!” ve “İnsanlık ancak son bürokratin gözü pek son kapitalistin asılacağı gün mutlu olacaktır.” (Macdonald, 1998: 203–216).

“Kaldırım taşları altında kumsal!” sloganı Daniel Cohn-Bendit’in dediği gibi 1968’in en önemli sloganlarından biriydi. Hakim kültüre ve düzene karşı bir umudu beslediği için slogan, gençlerin duygularının ve düşüncelerinin dışı vurumuydu (Cohn-Bendit, 1987b).

1.2.10. Provolar (Anti-Nükleer Hareket): Avrupa’nın Yippileri

1965 yılında Avrupa’nın da “Yippi”leri vardı: Hollanda’da yaşıyorlardı ve isimleri “Provo” idi (Provo ismi kışkırtıcılar-provokatörlerin kısaltmasından geliyordu). Bütün dünya, Provo’ları, 1966 yılında, bugün Hollanda Kraliçesi olan, o zamanki Prenses Beatrice’in evlenme töreni sırasında gerçekleştirdikleri çok ilginç eylem sayesinde tanıdı. Provo’lar, bu eylemle bütün dünya basın-yayın organlarının en önemli yerinde sahneye çıkmışlardı.

60’lı yıllarda, zengin ve müreffeh Hollanda’da, gençler korkunç sıkılıyorlardı. İşçi kökenli olanlar motosikletlerle dolaşıyor ve sunî deriden ceketler giyiyorlardı. Burjuva kökenlilerse hakiki deri giysiler içinde otomobilleriyle zaman öldürüyorlardı. Kimisi rock, Rolling Stones dinleyip Marlon Brando’yu izliyordu, bir kısmıysa Caz ve Beatles plaklarına takılıp James Dean filmlerine bayılıp Kerouac okuyordu. Provo ruhunun temelinde yatan siyasi düşünce, nükleer silahlanmaya karşı muhalefetten doğmuştu. Provolar, Bakunin ve Kropotkin’in kitaplarını okuyup “işçi özerkliğine” inanıyorlardı.

Provolar, 1960’ları sonunda Hollanda’da mevcut düzeni rahatsız eden çeşitli planlar başlattılar: “Beyaz Bisiklet” Planı, “Beyaz Kızlar” Planı, “Beyaz Piliçler” Planı, “Beyaz Evler” Planı, “Beyaz Kraliçeler” Planı ve “Beyaz Kent” Planı gibi. Tüm bu yaratıcı planlar, Hollanda’nın kent çehresini kısmen de olsa değiştirdi.

Provolar 1966 Haziran’ında yapılan Amsterdam yerel seçimlerinde yüzde 2,4 oranında oy toplayarak belediye meclisine bir üye soktular. Hareket tarafından demokratik yöntemlerle seçilen bir yetkili, meclis üyeliği koltuğunu bir yıl boyunca işgal ediyor, daha sonra münavebeli olarak bir başka arkadaşına görev teslimi yapıyordu. Provo hareketi 1967 yılında feshedildi ama Provo ruhu Hollanda siyasi

hayatında iz bıraktı ve başta 1970 yılındaki “Kabouter” hareketi olmak üzere birçok girişime esin kaynağı oldu. Provolar ve Kabouterler tarafından öne sürülen fikirler, Hollandalıların günlük yaşamlarında çok şey değiştirdi. Ülkede çevre korumacı bilincin doğmasına katkıda bulundu, kararlı feminist eğilimlere güç kattı, cinsel sorunlara yeni bir yaklaşım getirdi, kent sorunlarına ilgiyi artırdı ama mevcut ve egemen siyasi/ekonomik sistemi hiçbir zaman tehdit etmedi (Cohn-Bendit, 1987a: 49–54).

Tarihte “dönemlendirme” her zaman zor bir iştir: Bir süreç, hatta bir olay, tam olarak ne zaman başlar, ne zaman biter? Aynı anda birçok “süreç”ten söz edilebileceğine göre, bir süreci öbürlerinden ayıran sınır nedir? Bir “dönem”i saptayacaksa, neleri ayırıcı ölçüt kabul ederiz? (Belge, 1992: 11). Bizde bu zorluğu bilerek Batı Avrupa 1968’inin doğuşuna ve gelişimine etki eden faktörleri on maddede özetlemiş olduk ve böylece bir “dönemlendirme” yapmaya gayret ettik. Tüm bu faktörler az ya da çok Batı Avrupa’daki 1968 Hareketi’nin çıkışına ideolojik kaynaklık etmişlerdir. 1960’ların dünyasının ve yukarıdaki faktörlerin bilinmesiyle, Batı Avrupa’daki 1968 Hareketi daha da anlaşılır olacaktır.

1.3. BATI AVRUPA ÜLKELERİNDE 1968

Her şeyden önce, tek bir 1968’in olmadığını vurgulamak gerekir. Kabaca üç 1968’den söz edilebilir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’nın 1968’i, Doğu Avrupa’nın 1968’i ile Latin Amerika ve Ortadoğu’nun 1968’i. Bu üç 1968 arasında benzerlikler olmasına rağmen, ayırt edici farklılıklar da vardır. 1968 olaylarının özellikle Batı Avrupa’ya atıfla anılmasının en önemli nedenlerinden birisi, başka coğrafyalardaki hareketlerin tersine buralardaki hareketlerin 1968’de aniden patlamış ve aynı hızla sönmüş olmasıdır. Batı Avrupa’nın aksine başka coğrafyalardaki hareketler, 1968 sonrasında da devam etmiştir. Bu durum temel bir ayırım sebebidir (Özkonur, 1998: 50).

‘Amerika Birleşik Devletleri’nde 1968’, ‘Fransa’da 1968’, İtalya’da 1968’, ‘Batı Almanya’da 1968’ ve son olarak da ‘İngiltere’de 1968’ olaylarını

değerlendirmeye çalışacağız. Genel kabule göre, 1968 olayları Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayıp oradan tüm dünyaya yayıldığı için, bizde burada ABD 1968'i ile ilgili bir başlık açma lüzumu gördük.

1.3.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1968

Amerika 1960'lar boyunca siyasal/ideolojik açıdan oldukça köksüz kabul ediliyordu. Amerika'nın sosyalist/komünist tarihi de etkili ve köklü olarak görülüyordu. Hippiler/Yippiler yarı-ideolojiler olarak değerlendirilmekteydi. Tüm bu yönlerinden dolayı ABD'deki hareketin esas gövdesi Gandhi'ci bir sivil itaatsizlikti (Somay, 1988: 1507).

Amerika'da 1950 yıllarında başlayan öğrenciler arasındaki kıpırdanışlarına yol açan tatminsizliğin kaynağını medeni haklar oluşturmaktaydı. Bunun yanında öğrenciler statükoyu eleştirici hareketlere de ilgi göstermişlerdir. ABD'de 1960'taki hareketlerin başlangıç noktası, ırkların bütünleşmesi yolunda öğrencilerin barışçı araçlarla mücadeleye giriştikleri "Güney'in siyah üniversitelerinde" doğdu. Vietnam Savaşı, Küba'yla başlayan büyük siyasal gerginlik, Santa-Domingo'ya müdahale, Hintçine kuvvet amacıyla askere alma hareketinin genişletilmesi, buna büyük bir yaygınlık kazandırmıştır (Pekasil, 2007: 11).

Amerika'da Müslüman siyah radikalizminin simge ismi Malcolm X, Charlestown hapisanesinde tanıştığı bazı siyah Müslümanlardan etkilenecek İslamiyet'i benimsedi. Hapiste yaptığı yoğun okumalar sonucunda Afrika ile ilgili iki temel sonuç çıkardı: Siyahlar (Afrikalılar) köleleştirilmeden önce yüzyıllardır köklü ve zengin bir kültürel birikim yaratmışlardı; onları esir eden sömürgeci beyaz emperyalizm, bu kültürü yok edip kendi törelerini "üstün uygarlık değerleri" olarak dayatmıştı. Onun düşüncesinde belirleyici motif, etnosentrizme ve sömürgeciliğe/emperyalizme karşı isyan oldu. Mart 1964'de İslam'ı tahrif ettiğini ve müritlerinin zihinlerini uyuşturduğunu savunduğu Elijah Muhammed ve Black Muslims'den ayrıldı. Hac'a gitti. Vietnam'ın anti-emperyalist mücadelesini Amerika'da ilk destekleyenlerden biri oldu. 22 milyon siyah Amerikalının ekonomik,

siyasal ve toplumsal mücadelesini anti-ırkçı ve anti-emperyalist bir temelde birleştirmeyi hedefliyordu. Malcolm X, Amerika’da esas misyonu olarak gördüğü İslam’ı geliştirme hedefi bakımından kalıcı ve büyük çaplı bir başarı kazanamadı ama siyahların tarihsel-kültürel kimliklerini ve miraslarını öne çıkartarak, başta Black Power (Kara Güç) olmak üzere dünya radikal siyah hareketlerinin fikri öncüsü oldu (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1510–1511).

Beyaz/devlet haksızlıklarına karşı oluşan Black Panther Party for Self-Defense (Kara Panter Öz Savunma Partisi), siyah hareketinde ilk kez karşı şiddeti örgütledi. İkinci sınıf muamelesine tabi tutulan siyahların öfkesini dile getiren Panterler’in öne çıkardığı şiddet, siyah getto hayatının sefaletine karşı gençlik içinde öz yardımı ve beyaz şiddete karşı öz savunmayı örgütleyen Malcolm X önderliğindeki Black Muslims (Siyah Müslümanlar) hareketince başlangıçta reddedilmiş ve bunun yerine siyah kültür ve siyah “bilinç”in kazanılması geçirilmişti. Fanon’un “sömürgeleştirilmişlikten kurtarıcı şiddet” önermesinin süzgecinden geçerek, emperyalist beyaz düzene karşı radikal-devrimci mücadele fikrini benimsemişti (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1505). Kara Panterlerin 1968 hareketlerine hem olumlu hem de olumsuz etkileri oldu. Meşru müdafaa, devrimci-ulusalcı ideoloji, kitle örgütlenme teknikleri, kadının eşitliği ve propaganda teknikleri olumlu etkileriydi. Liderliğin yozlaşması, yer altı ilişkileri, lumpen eğilimler, dogmatiklik ve TV mentalitesi ise olumsuz etkileriydi (Acolı, 1998: 116–118).

Malcolm X, “özgürlüğün savunulmasında aşırılık suç değildir, adalet arayışında itidal erdem değildir” tezini savunuyordu. Malcolm X şiddete karşı değildi. Amerikan sivil haklar hareketinin öncü ismi Martin Luther King’i teslimiyetçi bir politika izlemekle suçluyordu (Ali, 1995: 61–64). Şiddet karşıtı fikirleriyle Martin Luther King, 4 Nisan 1968’de bir suikast sonucu öldürüldü ve Özgür Amerika Hareketi bu tarihten sonra kitleselleşti.

1950’lerde Beatnik’lerle başlayan, 1960’larda Hippilerle devam eden ve sonrasında da siyasallaşarak Yippilere dönüşen hareketleri, üniversite öğrencileri ve

ırkçılık karşıtı siyah gruplarıyla ABD, 1968 gençlik ve öğrenci hareketlerine büyük ilham kaynağı olmuştur.

1.3.2. Fransa'da 1968

Fransa 1968'i, tüm 1968 hareketleri içinde en çok öne çıkanıydı. Hareketlerin en doruğa çıktığı yer Fransa'ydı. 1968 olaylarının özünü, Fransa 1968 oluşturuyordu desek her halde abartmış olmayız. Kürşat Bumin'e göre, hareketin anavatanı Fransa'ydı (Bumin, 1998: 61).

Fransa 1968'i Mayıs ayında doruk noktasına ulaşmıştı. Bir halk ayaklanmasının ön koşullarından hiçbirisi yoktu. Ne ekonomik bunalım, ne de savaş vardı. Aksine Fransa'da daha öncesinde hiç görülmemiş bir ekonomik refah vardı. ABD'den sonra ikinci büyük altın rezervine sahipti. De Gaulle'ün on yıllık iktidarı süresince sanayi üretimi, yüzde 51 oranında artmıştı. Fransız Hükümetin mantığına göre, sanayileşme ve kentleşme at başı gitmeliydi. Sorun, hala kırsal özelliklerini koruyan bir ulusu, kentli konumuna getirmektir. 10 yıl içinde 20'ye yakın kent, baş döndürücü bir hızla büyümüşü. Bu çalışma şartları çalışanları, günlük hayatlarından uzaklaştıracak bir takım araçlar aramaya itmişti. En iyi araç otomobil sahibi olmaktı. Otomobillerle çalışanlar tatile çıkıyordu. Hafta sonları otoyollar tıklım tıklım oluyordu. 1967 yılında, trafik kazalarında, 14 bin kişi hayatını kaybetmişti.

Diğer yandan, toplumsal yaşam televizyonun ağır darbesine maruz kalmaktaydı. Televizyon, 1960'lar sonrasında Fransa'da oldukça yaygındı.

1968 yılında Fransa'nın nüfusu 49 milyon 722 bine ulaşmıştı. 1968'de bu nüfusun yüzde 15'ini 16 ila 25 yaş arasındaki gençler oluşturmaktaydı. 1968 gençliği, önceki kuşağın gözünde şımarık çocuklardı. Büyük ekonomik bunalımları, yiyecek maddelerinin karneyle satıldığı günleri, sömürge savaşlarını, dünyadaki büyük çatışmaları yaşamamışlardı. Yaşlı kuşağın gözünde, Cezayir Savaşı'ndan sonra bütün kötü günler geride kalmış, her şey güllük gülistanlık olmuştu. Ama gençler, ailelerinin büyük eziyetler sonucu elde ettikleri nimetleri anlamıyorlar ya da

anlamak istemiyorlardı. Belki de Fransa 1968 Mayıs, bir kuşak çatışmasıydı (Demirer, 1987: 13–21).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Fransa'daki öğrencilerin sayısı 100.000'den azdı. 1960'ta bu sayı 200.000'i aştı ve on yıl içinde üç katına çıkarak 651.000'e ulaştı. Bu on yıl içinde beşeri bilimlerdeki öğrencilerin sayısı yaklaşık üç buçuk kat, toplumsal bilimlerdeki öğrenci sayısı dört kat arttı. En yakın ve doğrudan sonuç, ansızın üniversiteleri dolduran bu ilk kuşak öğrenci kitlesi ile böyle bir akına ne fiziksel ne örgütsel ne de entelektüel olarak hazır olan kurumlar arasındaki kaçınılmaz gerilimdi. Üniversite öğretiminin genç (ve genellikle yoksul) yetişkinlere sağladığı olanakların azalması ve getirdiği kısıtlamalar daha büyük bir öfkeye yol açtı. Bir tür otoriteye, üniversitenin otoritesine içerlemek kolayca her türlü otoriteyi kapsayacak şekilde genişledi ve böylece (Batı'da) öğrencileri sola bağladı. 1960'ların öğrenci huzursuzluğunun yaşandığı en önemli on yıl olması şaşırtıcı değildir. Özel nedenler- ABD'de Vietnam Savaşı'na (yani askerlik hizmetine) duyulan düşmanlık, Peru'da ırkçılığın yol açtığı sorunlar- bu huzursuzluğu çeşitli ülkelerde şiddetlendirdi. Paradoksal olarak, yeni radikalizmin hızının ekonomik hoşnutsuzluktan etkilenmemiş gruplardan gelmesi gerçeği, şaşırtıcıydı (Hobsbawm, 2008; 405–406).

IV. Cumhuriyet 1958'de sona erdirildi ve 1962'de General De Gaulle iktidara geldi. Yarı-başkanlık sistemine dayalı V. Cumhuriyet rejimi başladı. 1945–1968 yılları arasında Fransa, Hindini Savaşı, Madagaskar Ayaklanması, Süveyş Çıkartması, Cezayir Savaşı gibi toplumda onarılmayacak gedikler yaşamıştı. Fransız Komünist Partisi (Parti Communiste Français-PCF) 1960'ların ortalarına gelirken, anti-kapitalist muhalefetin dinamik unsurları nezdinde cazibesini büyük ölçüde yitirmişti. Fransız Komünist Partisi, Cezayir Savaşı sırasındaki tavrından dolayı sosyal-emperyalist olarak görülüyordu. Fransa'daki öğrenci hareketine esas ivmesini veren inisiyatif “klasik” Marksist-Leninist gençlik örgütlerinden değil, Nanterre Üniversitesi'nden doğan anarşizan öğrenci hareketinden kaynaklandı. Nanterre, Paris'in en yeni, en büyük (iki bini aşkın öğrenci), en modern ve Amerikan kampus sistemine dayalı tek üniversitesiydi. Kuzey Afrikalı ve işsizlerin bulunduğu

gecekondu semtine kurulan Nanterre Üniversitesi, geleneksel otoriteryanizmle, öğrencilerin toplumdan, “dışarıdaki” hayattan yalıtılmış olarak bir arada yaşadığı kampus sistemini yan yana getirerek, büyük bir gerilim potansiyeli üretti. Enternasyonel Situasyonistlerden etkilenen anarşist öğrenciler, kız ve erkek yurtları arasındaki geçişin engellenmesini ve gündelik yaşamdaki baskıyı protesto ettiler. Fransız Milli Eğitim Bakanı Fouchet’in “eğitimin sanayileşmesi” olarak adını koyduğu reform, Vietnam gösterilerinin yoğunlaşması ve ABD’deki öğrenci hareketinin tırmanışı, Nanterre’deki oluşumu siyasallaştırdı. Vietnam gösterilerine katılan altı arkadaşının tutuklanmasını protesto için 22 Mart’ta Rektörlük binasını işgal eden Nanterre’li öğrenciler, Fransa’nın ilk üniversite işgalini gerçekleştirdiler. Birçok anarşist eğilimli grubu içerisinde barındıran kolektif yapıya sahipti. Bu ad hoc (belli bir amaç etrafında birleşme) niteliği nedeniyle kendisini Le Mouvent du 22 Mars (22 Mart Hareketi) olarak tanımlamaktaydı. 22 Mart Hareketi, Mayıs’taki öğrenci ayaklanmasının içeriğini ve söylemini belirleyen özgül siyasal birleşimin ifadesiydi (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1516–1518; Demirer, 1987: 46–54).

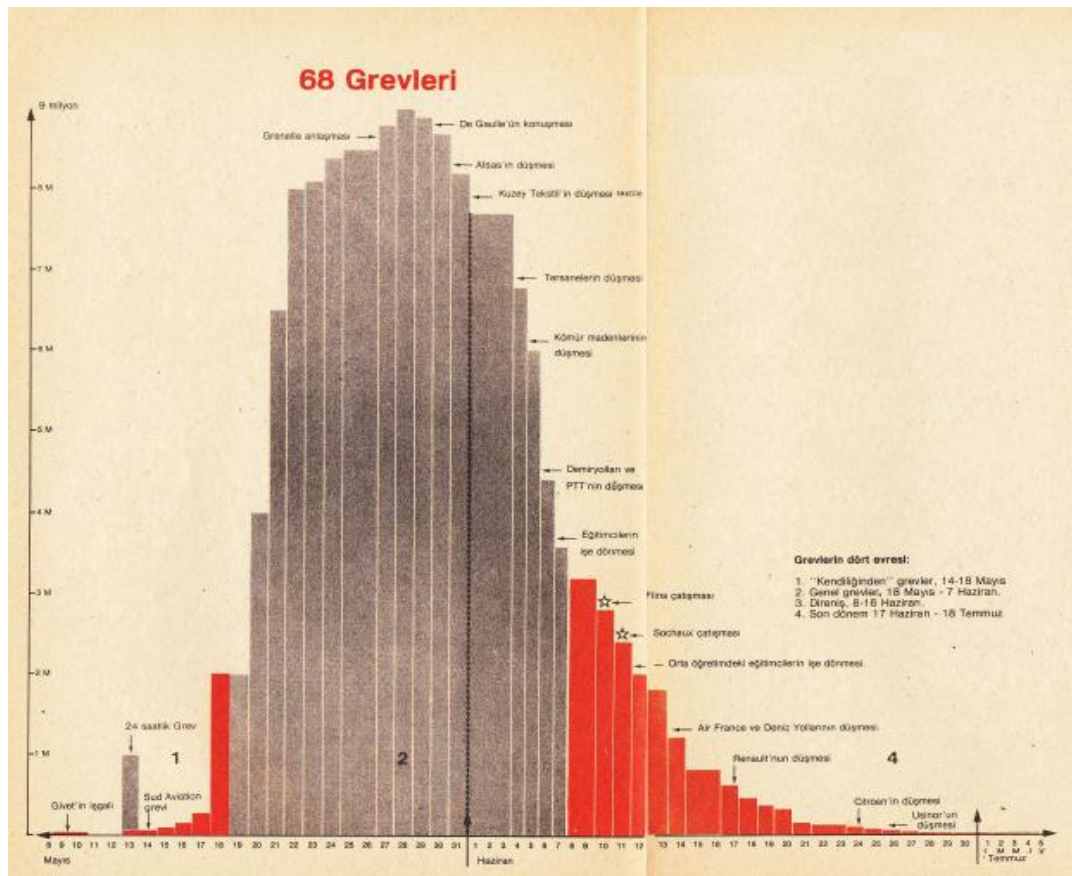
22 Mart Hareketi, barut fıçısını ateşleyen kıvılcımdı. 22 Mart Hareketi’nin ideolojik hegemonyasındaki harekete hakim olan perspektif, geleneksel işletmelerdeki otorite-iktidar ilişkilerini yıkmayı, iş bölümünü kaldırmayı, alternatif, devrimci üretim ilişkilerini öne almayı içermekteydi. İşçilerin ise böyle bir gündemi yoktu ve hatta bu gündem onlara yabancıydı. Fransa’da 1968’de işçiler ve öğrenciler arasında bir işbirliğinden bahsetmek zordu. Marksist filozof Louis Althusser’in 1968 değerlendirmesinde dediği gibi, işçiler ücret artırımını, en fazla hükümet değişikliği istiyorlardı. Öğrenci hareketinin vazettiği kültürel-toplumsal devrim perspektifi, işçilerin çoğunun bildiği geleneksel siyasal ideolojik kavramlara, şemalara yabancıydı.

Fransa tarihinde eşi görülmedik grevlere de sahne olmaktaydı. 1968 Mayısı grev ayıydı. Neredeyse 10 milyon insan greve katılmıştı. 21 Mayıs’tan Haziran ayının ilk günlerine kadar Fransa 1968’de, tarihinin kesintisiz olarak devam eden en uzun grevlerine şahit oluyordu. Çalışma koşullarının daha iyi olduğu bazı küçük

atölyelerin dışında, greve katılmayan fabrika hemen hemen olmamıştı. Kuzeyden güneye kadar bütün Fransa tamamen felç olmuştu (Demirer, 1987: 152).

Aşağıdaki tablo, mayıs ayında başlayarak doruğa çıkan, haziran ayında devam ederek düşüşe geçen ve temmuz ayında da son bulan 1968 grevlerini göstermektedir.

Tablo 1. Fransa'da 1968 Grevleri

Kaynak: Demirer, 1987.

Mayıs 1968'in yirminci yıldönümünde yapılan kamuoyu araştırmaları, (1988 yılında) Fransızların 1968'i, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yaşadıkları ve bildikleri en önemli olay olarak kabul ettiklerini gösteriyor. 1968'in Fransız belleğinde aldığı yer, Cezayir Savaşı'ndan, tarihte eşi benzeri olmayan ekonomik kalkınmadan, petrol krizinden, Ortadoğu savaşlarından vs daha önemlidir. 1968 Mayıs Baharı, Fransa'nın

çağdaş mitolojisidir. Ama 1968'in ne olduğu halen anlaşılmış değildir (İnsel, 1988: 204).

1.3.3. İtalya'da 1968

İtalya'da öğrenci eylemleri başka kurumların eylemlerinde hızlandırıcı rolü oynayabildi ve kurulu düzeni ciddi olarak tehdit etti. İtalya'da sıcak günler 1969'a kadar devam etti. Öğrenci ve işçi hareketleri İtalya'da hiçbir yerde olmadığı kadar iç içeydi (Fraser, 2008: 251).

İtalya'da 1965'den beri ertelenmekte olan üniversite reformu, 1968'de birçok öğrenci ayaklanmasına neden olacaktı. Üniversitede okuyan öğrenci sayısının artması, öğrenciler ve üniversite fiziki şartları ile öğretim üyelerinin yetersizliği, kadrolu asistanların yetersizliği ve ekonomik-hukuki garantiye sahip olmamaları; kürsü profesörlüğünün bazı grupların eline geçmesi, üniversitenin demokratikleştirilmesi, özerkliği; enstitülerin kürsülerin egemenliğinde olması ve enstitüler arasında işbirliğinin olmaması; profesörlerin üniversite dışı faaliyetleri; ders ve imtihan saatlerinin düzensizliği; siyasi partilerin üniversite konusundaki tutumu ve Gui Reform tasarısı, öğrencilerin belli başlı şikayet ettikleri konulardı ve bu konularda reform yapılmasını istemekteydiler (Pekasil: 2007: 17).

Diğer Avrupa ülkeleriyle kıyas edilmeyecek katı akademik hiyerarşi ve müfredatın kısıtlı muhafazakar içeriği, üniversitelerde öğrenciler üzerinde büyük baskı oluşturuyordu. ABD'deki öğrenci hareketleri, Vietnam Savaşı, diğer anti-empyalist müdahaleler, Çin Kültür Devrimi gibi olaylarla öğrenciler, “Yeni Sol” dergilere yöneldiler. 1967 sonunda, üniversitenin demokratikleşmesini isteyen öğrenciler, Milano, Torino, Pisa, Cagliari, Napoli, Padova, Trento üniversitelerini işgal ettiler. Böylece üniversitelerin üçte biri işgal altına girdi. Yeni sol grupların etkisiyle, öğrenci genel kurulları ve “öndersiz” yapılar oluşturuldu, doğrudan demokrasi ilkesi hayata geçirilmeye çalışıldı. 1967–1969 yılları arasında İtalya “iki kırmızı yıl” yaşadı. Öğrenciler ve işçiler arasındaki ilişki dikkat çekiciydi (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1525).

1983 yılında solcu bir gazete olan *Il Manifesto*'da yayımlanan İtalyan Özerlik Hareketi'ne ait "Devrimi Hatırlıyor musunuz?" adlı metin, İtalya'da 1968 ile ilgili açıklayıcı bilgiler içermektedir. Parlamento dışı ve özerk olan muhalefet, sınıf mücadelesi yürütmektedir. İtalyan '68'inin özgül niteliği, yeni, patlayıcı toplumsal bir olgu ile klasik siyasal komünist devrim paradigmasının birleşimidir. Özellikle İtalya'da, 1968'de başlayan ve süren kitlesel mücadeleler dalgasının, birçok şekilde, kurulu işçi sınıfı hareketinin işçi yanlısı (uvrerist) ve devlet sosyalizmi gelenekleriyle keskin bir kırılmayı ifade etmesine karşın, komünizmin klasik siyasal modelleri, yine de yeni hareketler içinde kendine gerçek bir yer buldu. İtalya'da, komünist bir bakış ve 1968'den doğan "yeni siyasal özne" nin birleşimine dayanan bir saldırı kuramı yaygındı (Akt. Birikim Dergisi, 1998: 78–81).

1.3.4. Batı Almanya'da 1968

Batı Almanya'da öğrenci hareketinin katalizörü SDS (Socialische Deutsche Studentbund-Alman Sosyalist Öğrenci Birliği) idi. 1961'de ihraç edilene kadar Alman SDS Sosyal Demokrat Parti'nin öğrenci örgütüydü. SDS'nin partiden ihraç edilmesinin birkaç sebebi vardı: Nükleer silahsızlanma, SDS'nin komünizmle bağıni koparmaması, SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands-Alman Sosyal Demokrat Parti) nin orta sınıfa kayma çabalarıydı (Fraser, 2008: 65).

Almanya 1968'i ve SDS içinde Rudi Dutschke (Kızıl Rudi, 1940–1979) öne çıkmaktaydı. Neredeyse Batı Almanya SDS'si ile Rudi Dutschke özdeşleşmişti. Enternasyonal Situasyonistler'in ütöpic-eylemci devrim modelinden etkilenmişti. Duyduđu devrimci heyecan, cana yakın kişiliği, analitik zekası ve hitap yeteneği gibi göze çarpan çeşitli özellikleri sayesinde Rudi Dutschke, kısa sürede giderek radikalleşmekte olan öğrenci hareketi içinde önderlik pozisyonuna kadar yükseldi. 1967'de Almanya'da tırmanışa geçerken Rudi Dutschke'de artık hareketin sembolü haline gelmişti. 11 Nisan 1968'de Rudi Dutschke, Josef Bachman adlı 23 yaşında faşist eğilimli bir genç işçi tarafından sokakta tabancayla vuruldu ve ağır yaralandı. 1979 yılında suikastın kalıcı sonuçlarından biri olan bayılma nöbetlerinden biri sonucunda öldü. Frantz Fanon'un tezleri ile ileri kapitalist Batı toplumları arasındaki

bağlantıyı açıklamaya çalışması, Rudi Dutschke'nin temel düşüncesi idi (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1530).

Almanya 1968'ini etkileyen bir diğer etken faşizmdi. Almanya yıkımının sorumlusunun “Naziler” olduğu bilgisiyle yetişen 1965–1968 gençliğinin çoğunluğu için faşizm, resmi ideolojinin vazettiği gibi “savaş, saldırganlık, şiddet, işkence, özgürlükleri boğan totaliter baskıcılık...” anlamına geliyordu. SDS'nin programında, belirgin bir anti-Stalinizm ve anti-Sovyetizm olarak var olan popüler anti-komünist söylem, faşizmle özdeş sayılıyordu. ABD Vietnam Savaşı'nda, Alman gençliğinin faşizm döneminden kalma tüm anlatılarını görüntüledi.

Herbert Marcuse'nin “yeni sınıf” ya da “devrimci özne” teorileri ile Frankfurt Okulu'ndan devralınan anti-otoriterlik ve komünizm-faşizm özdeşleşmesinden liberalizm-faşizm özdeşleşmesi çıkaran Batı Almanya 1968'i, tepkiselliklerini siyasallaştırarak, Batı Avrupa 1968'inde önemli bir yer tuttu (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1531; Fraser, 2008: 67; Kraushaar, 1998: 64–75).

1.3.5. İngiltere'de 1968

Avrupa'da, sadece Büyük Britanya ve İskandinav Ülkeleri 1968 gelişmelerinden oldukça az etkilenmiştir. Bu anlamda İngiltere'de kayda değer bir öğrenci veya gençlik hareketinden bahsetmek mümkün değildir. İngiltere'nin kısa süren bir 1968'i vardır. Kıta Avrupa'sının aksine İngiltere'deki üniversitelerde yaygın bir eylem gerçekleştirilmemiştir. “London School of Economics” işgal edilmekle birlikte, Oxford ve Cambridge'de sakin bir ortam hakim olmuştur (Pekasil, 2007: 18).

Tüm diğer ülkelerde olduğu gibi İngiltere'de de olayların fitilini Vietnam Savaşı ateşlemiştir. Vietnam ile ilgili gösteriler bir yandan devam ederken, diğer yandan geçmişin devrimci kuramcılarına, Antonio Gramsci, Rosa Luxemburg gibi yönelim vardı. 1966'da küçük Troçkist grup Vietnam Dayanışma Kampanyası (VSC) ve üniversite işgalleri, öğrenci eylemciliğinin keşfedilen ortak alanını

oluşturuyordu. 1967’de Tarık Ali, Bertrand Russell tarafından oluşturulan Vietnam Savaş Suçları Mahkemesi adına, gerçekleri araştırmak göreviyle Kuzey Vietnam’a gitti.

İngiltere’de Nükleer Silahsızlanma Kampanyası (CND) ve Yeni Solun⁶ oluşumu, 1950’leri ikinci yarısında, siyasal buzullarda bir çözülme başlatmıştı. Kökenleri ve hedefleri açısından Yeni Sol, öğrenci hareketlerinin bazı yönlerini önceden sezdirir, bu nedenle önemlidir. Yeni Sol, Sovyetlerin Macaristan işgaliyle, İngilizlerin-Fransızların Süveyş’i işgalinin yol açtığı bunalımlardan doğmuştur. Stalinizm ve Sosyal Demokrasi dışında kalan sol için siyasal bir alan arayan Yeni Sol grubu, kısmen üniversite çevrelerinden kaynaklanmıştı. Tarihçi E.P. Thompson da grubun içindeydi. İngiliz Yeni Solu, solda siyasal başlıklar olarak kabul edilmeyen kişisel yaşamla, insanların yaşayış biçimleriyle, kültürüyle ilgili konuları gündeme getirmek istiyordu. Yeni kapitalist biçimin getirdiği çelişkileri ele almak istiyordu. İngiliz Yeni Sol hareketi kendisini yoğun biçimde Nükleer Silahsızlanma Kampanyası’na (CND) bağladı (Fraser, 2008: 44–140).

1.4. BATI AVRUPA 1968 HAREKETİ’NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hiçbir toplumsal hareket homojen, tek bir kalıp altına sokulabilecek türden “özet bir kimliğe” sahip değildir. Toplumsal hareket, farklı dertlere sahip olan insanların ortak dertlerini dile getirmek üzere, bizzat bu insanların kurmasıyla ve daha çoklarının dâhil olmasıyla vücut bulur. Bir toplumsal hareket toplumdan etkilenir ve toplumu etkiler; toplumla birlikte değişir ve toplumu da değiştirir (Kentel, 2011).

Her toplumsal hareketin iki yönü vardır: Biri düşülcüsel, öteki ideolojik. Düşülcüsel yönünde eyleyen öznenin haklarıyla özdeşleşir; ideolojik yönünde de

---

⁶ Bir sonraki kısımda Yeni Sol ile ilgili bilgiler yer alacağı için burada kısaca İngiliz Yeni Soluna değineceğiz.

toplumsal bir muhalefete karşı mücadeleye odaklanır. 1964'te ABD'de, 1968'de de Fransa'da ve başka yerlerde yaşanan (ama Türkiye'de değil) öğrenci hareketlerinde güçlü bir düşülcü/romantizm vardı. Toplumun düşülcüsel yönelimi “yeni sosyal hareketleri” ifade eder. Yeni sosyal hareketler sanayi toplumundaki hareketlerden (toplumun ideolojik yönelimi) farklıdır. 1968 Hareketi, “yaşam siyaseti”ni “kurtuluş siyaseti”na tercih eder. Yaşam siyaseti toplumu dönüştürmekten çok yaşamı değiştirmek ister. 1960'lı yıllardan bu yana geliştiğini gördüğümüz hareketler daha çok ekinsel/kültürel hareketlerdir (Touraine, 2011: 133–140).

Edgar Morin'in dediği gibi 1968'in anlamı birbirinin tersi birçok yorumunun aynı anda geçerli olmasını mümkün kılacak kadar karmaşıktı. Belki de bir “uygarlık bunalımı”ydı (Morin, 1995: 166). Kimilerine göre bireylerin atomlaşması sürecini hızlandırdı. Kimilerine göre göçsüzlüğün yükselişiydi. Kimilerine göre 19. yüzyıldan kalma romantizmdi. Kimilerine göre ideolojinin tavan yaptığı bir dönemdi. Kimilerine göre sınırsız özgürlük arayışının adıydı. Sonuç olarak tek bir kalıp altına sokulabilecek türden “özet bir kimliğe” sahip değildir. 1968'in gizemi, karmaşıklığında ve birbirinden farklı birçok yorumu ihtiva etmesindeydi.

Batı Avrupa'da 1968 sonrasında en önemli sonuçlarından biri “yeni sol”dur. Yeni solun ne olduğu ile ilgili çok çeşitli tanımlar vardır. Fakat açıklık kazanması gereken bir nokta varsa, o da yeni solun tek ve bütün bir olgu olmadığıdır. Yeni soldan kasıt eskinin karşıtlığıysa, yeni sol pekte yeni değildi. Anti-Leninizm, Lenin'e Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı'nı yazdıracak kadar, Stalin'e Rosa Luxemburg'un kitaplarını yakıtacak kadar eskidir. Yani eski solun tüm belirleyiciliği Leninist “parti” özelliği değildi. Benimsenen eski sol (Marksizm) çok kabaydı, sosyolojisi mekanikti. Engels'la beraber ütopyik yönü tamamen gitmiş ve ideolojisi “bilimsel” bir özellik kazanmıştı. Yarın için bugünü feda ediyordu. Yani eski solun bir gelecek tasarımı vardı. Yeni solun günlük bir pratik olarak ayırt edici özelliği, bugünü her gününde yaşamaktaki ısrarıydı.

Yeni solun bir gelecek tasarımı yoktu. Bütün yeni solla ilgili önemli görülen olaylar, soldan en az etkilenen ABD'de ortaya çıkmıştı: Sivil Haklar Hareketi,

Üniversite Reformu, Fikir Özgürlüğü Hareketi ve Vietnam Savaşına karşı muhalefet. Ayrıca hareketleri “teorileştirmeye” çalışan Frankfurt Okulu’nun önemli bir temsilcisi Herbert Marcuse’da ABD’de yaşıyordu. Yeni sol kendisini bir hareket olarak görüyordu. Kendisini hiçbir zaman proletaryanın ifadesi olarak görmedi. Pratiği etrafında oluşturduğu temalar: İnsan hakları, cemaat örgütlenmesi, savaş karşıtı hareket, kadın ve eşcinsel hakları, uyuşturucu kültürü, öğrenci iktidarı, gündelik hayat ve kişinin özerkliği konularındı.

Yeni solun iki ana vurgusu vardı. Kol emeği ve kafa emeği arasındaki ayrımın ortadan kalkması ve öz-yönetim fikridir. Yalnızca üretim alanında değil, hayatın tüm alanlarında öz-yönetim.

1968’de söylenen “hayal gücü iktidara” bir slogan değil bir analizdi. Kısacası yeni solun entelektüel kökenleri, ağırlıklı, geleneksel rasyonalist görüşlerin reddiydi (Howard, 1988: 44–58).

Eski Sol ile Yeni Sol arasındaki farklılıklar üç temel noktada özetlenebilir:

a) Toplumsal kökleri ve yönetimleri (yönelimleri) bakımından eski sol, göçmenler, proletarya ve orta sınıf aydınlara dayanırken; yeni sol öğrencilere, burjuvaziye, aydınlara ve siyahlara dayanıyordu. Bunun gibi, eski sol ekonomik adalet ilkesini benimserken, yeni sol, sosyal adaleti, idealizmi, özgeciliği (altürizm) benimsemiştir. Eski Sol’un kahramanları ve modelleri arasında Lenin, Mussolini, Stalin dikkat çekerken; yeni sol kendine Fidel Castro, Mao, Che Guevera, Fanon ve Hao‘yu örnek almıştır.

b) Eski Sol, siyasal ideoloji yönünden Marksist, Fabian, Kollektivist ve Meliorist iken; yeni sol Maoizm ve Marksizm’in ihtilalcı yöntemlerini uzlaştıran, bireyci ve bir ölçüde de nihilisttir.

c) Strateji ve taktik açısından eski sol oturma gibi pasif eylem, boykot, fırsat buldukça sabotaj ve iş yerlerinde şiddet kullanma taraftarı iken; yeni sol, eski sol’dan

fazla olarak, üniversite kampüslerinde, çeşitli öğretim kurumlarında gösteriler düzenlemekte ve terörizme yönelmektedir.

Yeni Sol'un, geniş çapta, orta sınıf; öğrenciler, aydınlar ve liberallere dayanması, onu proleter sınıftan çok burjuvaziye kaydırıştır. Bu gelişmenin doğal bir sonucu olarak da, eski sol sınıf çatışmasının yaratıcısı olan eski Marx'ı; yeni sol ise, yabancılaşma teorisiyle, genç Marx'ı benimsemiştir (Türkdoğan, 1997: 255–256).

Hem yeni soldaki hem de tüm 1968'de görülen romantizmi bekleyen tehlike, olayları “ussallaştırma” girişimidir. Ussallaştırmak, bir olayın verilerini, önceden oluşturulmuş şemanın içine sokmak, o olayda özgün ve ilginç olan ne varsa geri plana itmektir. Mayıs 1968'in özgün ve ses getirici yanı kendiliğindenliği, örgütsüzlüğüydü. Bu aynı zamanda başarısızlığı da olacaktı. 1968'in özü kavrayıcı, özgürleştirici yönü, Marxizm berisi, Marxizm üstü ve Marxizm dışı özellik göstermesinin sonucuydu. Marxizm 1968'i ussallaştırmak istiyordu (Morin, 1998: 103–104).

Tipik örneği öğrenci hareketleri olan yeni siyasal mücadeleler, endüstri sonrası toplumu karakterize eder: Bunlar ekonomi pastasından alınacak paylar uğruna değil de, kültürel anlamlar, boş zaman etkinliklerinin niteliği, özerklik ve demokrasi uğruna verilen mücadelelerdir. Daha eski bir geçmişi olan işçi hareketine (ve öteki yurttaşlık hareketlerine) kıyasla, endüstrileşme-sonrası hareketler; devlet iktidarını ele geçirme, hatta yasama temsilcileri seçmekle daha az ilgili, yurttaşlık hakları kazanmaya daha az yönelik ve biçimsel, özellikle de hiyerarşik örgütler hakkında daha şüpheliydiler. Endüstrileşme sonrası hareketler, 1968'i tam olarak ifade ediyordu (Jasper, 2002: 120).

Batı Avrupa 1968'inin özelliklerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- 1968, dünya sisteminde ve dünya sisteminin bir devrimiydi. 1968, hem modern olana bir başkaldırıydı hem de modern bir hareketti.

- ABD hegemonyasına ve o hegemonyaya Sovyetlerin rıza göstermesine, Soğuk Savaş'a karşıydı.
- 1968, eski sola ve onun pratiklerine karşıydı.
- 1968, karşı kültür (cinsellik, uyuşturucu, giyim) hareketiydi, bir ideoloji, kuram ya da program değildi.
- 1968, sanayi proletaryasının “öncü rolü” ya da devrimci özne kavramının ideolojik mezarı oldu. Yeni özneler türedi.
- Mevcut dünya sisteminde muhalefet hareketlerinin (sistem karşıtı hareketler) stratejisi değişti. Yani devleti ele geçirme politikasının popülaritesi, 1968 ile birlikte gözden düştü.
- Tepeden tırnağa anti-otoriterdi.
- Anarşizm, feminizm, çevrecilik, hippilik gibi akımlar hareketin genel yönelimleriydi.
- Modernizmin büyük anlatıları yerine postmodernizmin küçük anlatıları/mikro anlatıları (özel yaşam, kimlik vurgular vb) 1968'de hakimdi. “Küçük güzeldir” sloganı yaygındı.
- Özgürlükçü ve duygusal karaktere sahipti.
- 1968, can sıkıntısının ve kuşak çatışmasının kısmen de olsa yaşandığı öğrenci ve gençlik hareketiydi.
- 1968 öngörülemeyen ve birbirinin tersi birçok yorumu ihtiva eden karmaşık bir sosyal patlamaydı.
- 1968, bilginin uzmanlaşmasına ve akademik otoriteye başkaldırıydı (Wallerstein, 1998: 93–103).

II. BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE 1968 HAREKETİ⁷

2.1. 1960'LI YILLARDA TÜRKİYE

“Türkiye’de sağ ve sol aynı şeyler. Biri hapsedilmiş ikisi burnundan düşmüş” (Akt. Bulaç, 1993: 7).

Kemal Tahir

Birinci bölümde ifade ettiğimiz gibi 1960’larda, hiç beklenmeyen bir anda Amerika’dan Fransa’ya, İngiltere’den Almanya’ya, İtalya’dan Kuzey İrlanda’ya, Çekoslovakya’dan Japonya’ya, kurulu düzeni tehdit eden öğrenci ayaklanmaları ortaya çıktı. Tabii ki bu ayaklanmalar Türkiye’ye de sıçradı ve bu sıçrama 1980 yılına kadar hızlı bir şekilde devam etti. Evrensel boyuttaki 1968 ayaklanmalarının elbette ülke ülke farklılık arz ettiği de bir gerçektir. Türkiye’nin yaşadığı 1968 de hem bu evrensel boyuttaki ayaklanmalardan etkilenmiş hem de ülkenin kendine özgü koşullarının etkisiyle şekillenmiştir. Belki de ülkenin kendine özgü koşulları, Türkiye 1968’ini diğer 1968’lerden önemli ölçüde ayırmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’nin yaşadığı 1968’i değerlendirmeye çalışacağız.

Türkiye’de 1968 Hareketi’nin doğuşuna ve gelişimine etki eden faktörlere gelmezden evvel, hareketin çıktığı 1960’lı yılların bilinmesi önem arz etmektedir. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası Türkiye’de ciddi anlamda siyasal ve toplumsal hareketlilikler yaşanmış ve sol düşünce bu ortamda hızlıca gelişme imkânına kavuşmuştur. Öyle ki Türkiye tarihine bakıldığı vakit, 1960 öncesi sol düşünce fazla bir etkinlik gösterememiştir. Bu anlamda 1960’lar sol düşünce için ciddi bir yükselme dönemine karşılık gelmektedir (Belge, 1992: 64). Bu nedenle sol düşünce

⁷ Türkiye’de 1968, genelde “1968 Kuşağı” şeklinde bilinmekte ve değerlendirilmektedir. Biz de çalışmamız boyunca “hareket” ve “kuşak” kavramlarını aynı anlamda kullanacağız. Fakat birinci bölümde değerlendirmeye çalıştığımız Batı 1968’i ile bütünlük arz etmesinden dolayı “kuşak” yerine “hareket” kavramını kullanmayı uygun gördük.

içerisinde 27 Mayıs 1960 Darbesine ve 1961 Anayasasına her zaman övgüyle bakan aydınlar ve gruplar olmuştur. Bu durum Türkiye 1968 Hareketi'nin bazı öğrenci liderleri için de geçerlidir (Er, 1988: 19–43–69).

1960 sonrası dönemde Türkiye gündemine sol düşünce akımları çeşitli varyantlarıyla egemen olmuştur. Bu dönemi hazırlayan birbirleriyle bağlantılı iç ve dış koşulların mevcut olduğu söylenebilir. İç koşullar, Türkiye'nin 1946 yılında çok partili hayata geçmesi ve ardından 1950'de başlayan 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs Darbesi ve bu darbeye öğrencilerin yükselen “itibarı”, Marshall yardımı sonrası yaşanan ülke içi göçler, 1961 Anayasası, NATO'ya üyelik, Kıbrıs olayları iken; dış koşullar 1955 yılında toplanan Bandung Konferansı, Nasırcı Arap sosyalizmi, bağımsızlık hareketleri, Cezayir, Mısır ve Hindistan deneyimlerinin payı büyüktür. Bu iç ve dış koşulların bilinmesi, 1960 sonrası yükselen sol düşünce varyantlarını ve 1968 Türkiye'sini anlamak için önemlidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle dünyanın siyasi manzarası da önemli değişikliklere uğramıştı. Amerika'nın savaş sonrası başkanının adıyla anılan ve Güneydoğu Avrupa'nın güçlendirilmesini öngören “Truman Doktrini”nden Yunanistan'la birlikte Türkiye'nin de yararlanması gündeme gelmişti. Ayrıca, savaşın galiplerinden olan Sovyetler Birliği'nin 1945 ve 1946 yıllarında iki defa Türkiye'den resmen toprak talebinde bulunması ve Boğazların statüsünde söz hakkı istemesi Türkiye'nin güvenlik kaygılarıyla da Batı dünyasına- özellikle ABD'ye-yanaşması sürecini hızlandırdı. Türkiye, Amerika ile ilişkiye ilk defa ciddi olarak 1947 yılında Truman Doktrini çerçevesinde yardım almakla girmiştir. Bir yıl sonra da Marshall yardımı (1948–1952) başlamıştır. Yardımın amacı Avrupa ülkelerinin komünizme kaymalarının engellenmesidir. Türkiye Marshall yardımında en büyük payı tarım sektörüne harcamıştı. İşlenen topraklar 1948'de 14 milyon hektardan, 1953'de 19 milyon ve 1960'da da 23 milyon hektara çıkmıştır (Erdoğan, 2003: 72; Aren, 1993: 20).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye çok partili siyasal hayata başladı. 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın liderliğinde Demokrat Parti kuruldu. Şerif Mardin'in Türkiye

siyasal hayatını açıklamada anahtar bir rol verdiği merkez-çevre dikotomisinde, bu dönemde Demokrat Parti çevreyi ve Cumhuriyet Halk Partisi merkezi temsil etmektedir (Mardin, 2003a: 74).

14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerde Demokrat Parti çoğunluğu sağlayarak iktidara geldi. Demokrat Parti’nin, 1954 seçimlerinin tekrar kazanmasının nedeni, kırsal kesimdeki halkın durumunu iyileştiren ekonomik politikalarıydı. Çiftçinin desteklenmesi, sanayileşme ve ulaşım ağının yaygınlaştırılması gibi politikalar sayesinde 1957 seçimlerini de kazandı. DP’nin politikaları iktisadi canlanma yarattıysa da subaylığı ve devlet memurluğunu avantajlı olmaktan çıkardı. Bu durum aydınları, orduyu ve bürokrasiyi rahatsız ediyordu. DP’nin devlet memurluğunu avantajlı olmaktan çıkaran kırsal kesim öncelikli politikası kadar otoriter yöneliminin de özellikle basın ve aydınlar üstünde olumsuz etkiler yaratmış olması şaşırtıcı değildir. CHP gençlik örgütlerini kullanıp Ankara ve İstanbul’da gösteriler düzenledi. CHP’nin orduyla ilişkileri iyi seviyedeydi. DP’nin işadamları, serbest meslek sahipleri ve zengin köylülerden oluşturulan iktidarında orduya çok daha az önem veriliyordu. Kaçınılmaz olarak birçok subay, Türkiye siyasal kültüründe geleneksel olarak sahip oldukları merkezi rollerinden yoksun bırakıldıklarını düşündüler. CHP’nin Demokrat Parti’ye muhalefetinin başka bir nedeni, Demokrat Parti’nin dini siyasi amaçlarla kullandığı ve laiklikten saptığı şeklindeydi. Fakat Demokrat Parti’nin laik devlet anlayışı özünde CHP’ninkinden farklı değildi (Erdoğan, 2003: 79–83).

CHP ve subayların rahatsızlığının bir diğer nedeniyse, Marshall yardımı sonucu tarımın makineleşmesi, köylerdeki gizli işsizliği açık işsizliğe dönüştürerek, köylerden kentlere doğru hızlı bir göç hareketine neden olmuştur. Kentli nüfus 1950’lere kadar fazla bir değişiklik göstermezken, 1950’den sonra artmaya başlamıştır. Kentlerde konut sorunu ortaya çıkmış ve gecekondulaşma artmıştır (Aren, 1993: 21).

Tüm bu nedenlerin üst üste binmesi sonucu, 27 Mayıs 1960 yılında ordu, “kardeş kavgasına meydan vermemek” ve “demokrasiyi içine düştüğü buhrandan”

kurtarmak maksadıyla ülke yönetimine el koyduğunu duyurdu. Askerlerin yönetime el koyuşu, Ankara ve İstanbul'daki halk, bilhassa her iki kentteki büyük öğrenci kitlesi ve genelde aydınlar arasında büyük bir sevinçle karşılandı (Zürcher, 2010: 351).

27 Mayıs Darbesi, politikacılar, akademisyenler, gazeteciler ve üniversite öğrencileri tarafından meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle 1960'da yapılan 29 Nisan gençlik mitingleri, öğrenci ve gençlerin siyasallaşmasında önem arz etmektedir. 1960'lı yıllarda 29 Nisan gençlik mitingleri bir gelenek olarak her yıl yapılırdı. 28–29 Nisan 1960 tarihinde İstanbul ve Ankara'nın üniversiteli gençliği, Menderes iktidarına karşı ayaklanmış, büyük kitle gösterileri yapmıştı. 29 Nisan Mitingi, 1968 yılının en önemli kitle eylemlerinden birisi olmuştu (Erdoğan, 2003; Çalışlar, 2008: 91).

27 Mayıs'ın bıraktığı en önemli yapıt 1961 Anayasası'dır. 1961 Anayasası bir yandan görünüşe göre çağdaş ölçülere uygun, “insan haklarına dayanan” bir demokratik rejim kurmayı amaçlıyor, ama öbür yandan da halkoyundan çıkacak hükümetlere karşı derin bir güvensizliği yansıtıyordu. Öte yandan dayanışmacı ve milliyetçi bir anlayışın ve Kemalist ideolojik kaygıların etkisinde kalmıştı. 1961 Anayasası, ordunun siyaset alanına müdahalesini meşrulaştırmıştı. Ekonomik açıdan bu dönem, yoğun şekilde korunan bir ithal ikamesi sanayinin kurulduğu ve kapitalistlerin de işçi sendikalarının da önem kazandığı bir dönemdi. Sosyal haklar, “kamu yararı”, “toplum yararı” gibi amaçlara bağımlı (m.389) ve merkezi planlamacılığın anayasallaştırılması (m.129) sosyal devletin (m.2) bir gereği olarak görülmüştür. Bunu gerçekleştirmek için ise Devlet Planlama Teşkilatı 30 Eylül 1960'da kurulmuştur. 1961 Anayasası aynı zamanda Genel Kurmay Başkanlığı'nı Milli Savunma Bakanlığı'ndan alıp Başbakanlığa bağlamıştır. Bu yönleriyle 1961 Anayasası, “ihtiyatlı demokrasi” olmuştur. 22 Nisan 1962'de Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasına ilişkin yasa da onaylanmıştır (Erdoğan, 2003, 89–92; Zürcher, 2010: 19).

1961 Anayasası, Türkiye’de sol akımların gelişmesinde ve 68 Kuşağı’nın oluşmasında meşruiyet zemini sağlamada önemli rol oynamıştır. Hasan Cemal 1961’de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndeki bütün hocalarının, özellikle anayasa ile ilgili olanlarının 27 Mayıs’ı demokrasi adına yücelttikleri bir ortamda yaşadığını ve darbeye “devrim” dendiğini belirtmektedir (Cemal, 1999: 159).

İleride de göreceğimiz gibi, 1961 Anayasası sürekli tartışmalara sebep olmuş ve birçok sol düşünür tarafından sola açık, sağa kapalı bir anayasa olarak değerlendirilmiştir.

Aynı zamanda 1960’lı yıllar Türkiye’nin kimlik arama çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. 27 Mayıs’ın açtığı dönemde, yeni bir politik kültür oluşmuş, pek çok sosyal ve siyasal hareket ortaya çıkmıştır. Yön-Devrim grubu, Türkiye İşçi Partisi (TİP), Milli Demokratik Devrim (MDD), Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT), Sosyalizm ve İslamiyet tartışmaları, “ortanın solu”, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), milliyetçi-toplumcu doktrin, Ahmet Hamdi Başar’ın liberalizm görüşleri ve Adalet Partisi’nden ayrılan Necmettin Erbakan’ın Milli Görüş Hareketi bu dönemin düşünsel ve siyasal hareketliliğidirler. Aydınlar arasında sol-sosyalist düşünceler yaygınlık kazanmış ve bu durum yayın dünyasına da yansımıştır (Kaçmazoğlu, 2000: 42).

H. Bayram Kaçmazoğlu’na göre, bu dönemde, sol ve sağ düşünce sistemlerinin varyantları olarak karşımıza çıkan ve bunu açık açık belirten söz konusu akımların aralarındaki bunca farklılığa rağmen, asıl kaynağın Gökalp-Kemalizm resmi ideolojisinin farklı yorumları oldukları ve aynı tarihsel köke dayandıklarıdır (2000: 20). Bu tespiti sol hareket içinden gelen Gün Zileli de paylaşmaktadır (Zileli, 2002a: 408).

1960’larda tartışılan önemli konular şunlardır: Düzenin sorgulanması ve değiştirilmesi, sosyalizm ve ortanın solu, Osmanlı toplum yapısı, az gelişmişlik, planlama ya da devletçi bir politika ile kalkınma, sanayileşme, ulusal bağımsızlık,

toprak sorunu, sosyal adalet, batılı anlamda hür ve demokratik bir rejime kavuşmak, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi ve ekonomik yapısının tanımı, Türkiye'nin emperyalizmle olan ilişkisinin niteliği, Türkiye'de bir ulusal burjuvazinin olup olmadığı sorunu, işçi sınıfının öncülüğü sorunu, köylünün önemi, asker-sivil aydın sorunu ve feodalizm tartışmalarıdır (Aren, 2003: 217; Kaçmazoğlu, 2000: 14). Bu tartışma konuları 1968 öğrencilerinin de gündemindedir.

Ayrıca 1960'lar devlet planlaması ve ithal ikameci politikaların da uygulandığı yıllardı. Planlı ve eşgüdümlü kalkınma arzusu, anayasanın 129. Maddesi ve sonra Eylül 1960 tarihli 91 sayılı yasa sayesinde, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşuyla ifadesini buldu (Zürcher, 2010: 382). Devlet planlaması, kalkınma ve sanayileşme çabaları Metin Çulhaoğlu'nun da belirttiği gibi, tüm sosyalist akımlara egemen oldu. Sosyalizmin, sınıf mücadeleleri uğrağından hiç geçmeden gerçekleşecek bir kalkınma, sanayileşme, modernleşme ve elbette güçlenme projesi olarak görülmesi, ilk sosyalistlerden Kadro Hareketine, oradan 1960'ların MDD ve Yön hareketlerine uzanan yerleşik bir ideolojik konumdur (Çulhaoğlu, 2002: 13).

1960'ların en önemli tartışma konularından biri, sanayileşme, kalkınma ve planlamacılıkla ilişkili olan devletçiliktir⁸. Hatta Hasan Cemal, 1960'ların ilk yarısında, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenciyken, sosyalizm sözcüğünün tabu olduğunu ve onun yerine devletçilik ya da toplumculuk denildiğini belirtmiştir (Cemal, 1999: 120). 1960 dönemini bir cümle ile özetlersek, döneme damgasını vuran iki özellik vardır: Bunlar sosyalizm ve devletçiliktir. Bunların dışında kalan diğer tüm sorunlar ikinci derece tartışma konuları olarak kalmıştır (Kaçmazoğlu, 2000: 284). Bu dönemde kimi çevrelerce sosyalizm de “kapitalist olmayan kalkınma yolu” ya da “devletçilik” olarak algılanmıştır.

1960'lar hızlı değişim yıllarıydı. Büyümekte olan bir öğrenci kitlesi ve çoğalmakta olan bir sanayi proletaryası vardı... İşgücü sayısı 1960'lar ve 1970'lerde ikiye katlanıp 650 bine çıkmıştı... 1960'larda ve 1970'lerin başlarında gerçekleşen

---

⁸ Devletçilik kavramı bu bölümün Yön-Devrim Grubu kısmında ayrıca ele alınacaktır.

refah artışıyla sanayileşme ve büyük göçler de, siyasal şiddet artışında etkili oldu... 1960'lar sadece yerli sanayinin doğuşuna değil, ciddi bir işçi hareketinin büyümesine de sahne oldu...

1960'larda öğrencilerden ve entelektüellerden oluşan yeni bir sol hareketin gelişmesinin Türkiye'de iki nedeni vardı: Menderes'in devrilmesinde ve 1961 anayasasının biçimlenişinde üniversiteler önemli bir rol oynamışlardı. Bu sebepten öğrencilerin ve öğretmenlerin kendilerini toplumun itici gücü olarak görmeye başlamaları akla hayli yatkındır. Üstelik bu, Kemalizmin aydın bir seçkin sınıf tarafından yürütülen yukarıdan aşağıya devrim kavramına mükemmelen uygun düşen bir düşünceydi (Zürcher, 2010: 367–369–384–388–391).

1960'larda birbirine karşıt iki gelişme yaşanmıştı: Bir tarafta, silahların artan maliyeti ve subaylara yapılan yüksek ödemeler Türkiye'yi dış mali yardıma çok daha bağımlı hale getiriyor, öte tarafta yeni anayasa, Yön dergisi ve TİP ile bağlantısı olan solcu aydınların Türkiye'nin Amerika ve NATO'ya olan bağımlılığını artan bir hiddetle eleştirmelerine olanak veriyordu. Kıbrıs sorunu 1963 yılının son günlerinde patlak vermiş ve kısa süre sonra Türkiye dış politikasının en önemli sorunlarından biri, hatta birincisi haline gelmiştir. Toplumda Amerika'ya karşı bir tepkinin oluşmasında ve milliyetçi duyguların kabarmasında önemlidir. Garantör devlet olarak Kıbrıs'a müdahale kararının o zamanın ABD Devlet Başkanı Johnson tarafından durdurulması ve Johnson'un Başbakan İsmet İnönü'ye mektup göndermesi, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi olursa, ülkenin Sovyet işgaline uğraması ihtimalinde NATO'nun Türkiye'nin yanında yer almayacağını, ayrıca uçaklarımıza benzin verilmemesini belirtmesi, başta üniversite gençliği olmak üzere tüm halkı etkilemişti (Aren, 1993: 69; Pekasil, 2007: 128; Zürcher, 2010: 394–395). Bu olay, üniversite gençleri arasında yükselen anti-Amerikancılığın önemli nedenlerinden birisiydi.

1960'larda genel bir akım olan solun dışında, Ahmet Hamdi Başar liberalizmin sözcülüğünü yapmıştır fakat Başar da, 27 Mayıs'ın etkisinde kalarak, zinde güçlerin ülkede burjuvaziyi oluşturabileceğini savunmuştur. Ona göre ülkenin geri kalmasının

sebebi batı sömürsü değil, Osmanlı devletinin sömürü düzenidir. Bu açıdan 27 Mayıs darbesine hayran kalmış ve bu darbenin burjuvaziyi oluşturacağını düşünmüştür. Yöncü yazarlara karşı çıkmış ve devletçiliği liberalizme geçiş için savunmuştur (Kaçmazoğlu, 2000: 249–251).

1960'ların Türkiye gündeminde önemli bir yere sahip tartışma konularından biri de “ortanın solu” kavramıdır. CHP’de, 1965 seçimlerinde Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit’le “ortanın solu” bildirisi kaleme alındı. Ecevit partinin konumunu “ortanın solu” olarak tanımlamaktaydı. Bu tanımlı ilk kez 28 Temmuz’daki konuşmasında kullanan Genel Başkan İsmet İnönü olmuştur. 1950’li yıllardaki liberal eğilimli Forum dergisi, 1960’lı yıllarda sola kaymış ve 1960 sonlarına doğru sosyalist fikirlerin yayın organlarından birisi olmuştur. Deyim yerindeyse Forum Dergisi de “ortanın solu” na kaymıştır. CHP’yi ortanın soluna iten nedenlerden birisi de TİP’in hızlı bir şekilde gelişmesi ve aydınları etrafında toplamasıdır. İkinci sebep ise, 1960’larda görülen sol düşüncedeki yükseliştir. Bu dönemde, sol düşünce açısından, yayınlanan kitap ve dergi sayısında aşırı yoğunluk bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayan ve Cumhuriyet boyunca da devam eden Batıcılışma hareketinin resmi ideolojiye yansıyan ve Batıda da uygulanan sosyal demokrasi anlayışının ülkemizdeki adı, 1960’lı yıllarda “ortanın solu” olmuştur (Kaçmazoğlu, 2000: 209; Erdoğan, 2003: 110; Baydar ve Ulugay, 2011: 99).

Marksist çevrelerde 1960’ların ortalarındaki en büyük tartışma konusu, Türkiye’nin hangi tarihsel aşamada olduğuydu. 1960’ların sonlarında yükselen sol düşünce içinde, Türkiye’nin hangi tarihsel aşamada olduğu ile ilgili pek çok aydın fikir belirtmiştir. Fakat İdris Küçükömer ismi, 1960 sonrası yükselen bu sol ana dalga içerisinde ayrı bir yere konulmalıdır. Küçükömer, özellikle “Düzenin Yabancılaşması” adlı eseriyle döneminin aydınlarından ayrılmış ve Türkiye’nin gündemini farklı değerlendirmiştir. 1969’da şu tezleri ileri sürmüştür:

“Türkiye’nin “solcuları” gericedir. Halkı yönetilecek sürü olarak görürler. Üretim güçlerinin gelişmesinden yana değillerdir. Türkiye’nin ilericiileri “sağ” cenahta görülen geniş İslamcı halk kitleleridir. Onlara bu niteliği kazandıran, onların

değişime ve gelişmeye açık olmasıdır. Türkiye’de aslında sol sağdır ve sağda soldur. 1961 Anayasası gerici, antidemokratik bir anayasadır. Bu anayasadaki Milli Güvenlik Kurulu antidemokratik bir kuruluştur. Yakın dönem Türkiye tarihi yeniden yazılmalıdır. Kurtuluş Savaşı anti-emperyalist bir savaş değildir. Bir Türk-Yunan savaşıdır” (Küçükömer, 2002: 72–73).

Türkiye ile ilgili bu tezler kendi dönemi göz önüne alındığı vakit, bayağı önemli, ses getirici ve ayrıkçı fikirlerdir. Ayrıca Küçükömer, sivil toplum kavramını da Türkiye’de gündemleştirmeye çalışan ilk düşünürler arasındadır. Fakat Küçükömer, Osmanlı ve Türkiye toplumunu değerlendirirken Marx’ın Hindistan, Türkiye ve İran için geliştirmiş olduğu Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) yaklaşımını benimseyerek, Marksizm’in Avrupa merkezci bakış açısının dışına çıkamamış ve tüm bir Osmanlı tarihini üretim araçlarının gelişimine indirgemıştır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi döneme damgasını vuran iki özellik sosyalizm ve devletçiliktir. Bu nedenle 1960’lı yıllarda aydın, hatta sanatçı olmak, solcu olmakla eşdeğer gibidir. Aydınlar esas güçlerini 27 Mayısla fark etmiş ve bu güçlerini siyasal iktidarı ele geçirmek için kullanmaya başlamışlardır (Zileli, 2002a: 457).

Batı 1968 Hareketi’nde olduğu gibi, Türkiye 1968 Hareketi’nde de müzik önemli bir yer tutmaktaydı. Gençler için yaşamın ritmi ve başkaldırı, müziğin tonlarında yer alıyordu. 1960’lı ve 1970’li yıllarda müzik, kapitalizme ve mevcut düzene alternatif oluşturmakta önemli bir yer tutmaktaydı. Türkiye’de daha çok kentli-orta sınıf ailelere mensup gençler arasında, pop ve rock müzik yaygındı. Çoğunluğu İstanbul, Ankara ve İzmir’de yabancı dil eğitimi görüp, dünyaya biraz daha yakından bakabilen çevrelerin içinde, bu müziğin temel çalgısı olan gitarı ön plana çıkartan lise kökenli öğrencilerden oluşan grupları görüyoruz. Bu müziğin sarsıcı ve isyankâr atmosferi bu çevre gençliğinden birçok kişinin müzikle yoğun bir bütünlük yaşamaya başlamasını da doğuracaktı. 1960’in başlarına geldiğimizde iki büyük kentte (Ankara ve İstanbul) sayısız topluluğa rastlıyoruz. Ama öne çıkan kişi ve gruplar şunlardır: Erkin Koray, Cem Karaca, Barış Manço, Erol Büyükburç,

Fikret Kızılok, Hümeýra, Moğollar, Modern Folk Üçlüsü, Üçhürel, Dadaşlar'dır (Kahyaoğlu, 1988: 2095). 1960'lı yıllarda üretilen bu müzik, 1968 öğrenci hareketlerine, kapitalist dünyaya entegre olmama adına muhalif bir imkân sunmuştur diyebiliriz.

1960'ların konjonktürü sol ve öğrenci eylemlerinin oluşumu için bulunmaz bir fırsat sunmaktaydı. Böyle bir konjonktürde Batı 1968'i gibi Türkiye'de de üniversite işgalleri, 1968 yılında patlak verdi. Gün Zileli'nin anılarında anlattığına göre işgal fikri, Mayıs 1968 Fransa'sından etkilenilerek başlamıştı. Gerçi ilk öğrenci boykotu birkaç ay önce başörtü takma meselesi yüzünden İlahiyat Fakültesi'nde başlamıştı ama itici gücünü akademik düzenle öğrenci kitlesinin talepleri arasındaki dolaysız çelişkiden alan ilk hareket 10 Haziran'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Celal Kargılı önderliğinde başladı. Buradan hızla Hukuk ve Fen Fakültelerine, 12 Haziran'da ise İstanbul Hukuk Fakültesi'ne sıçradı. Önce Üniversite Reformu talebiyle bir boykot biçiminde başlayan hareket Üniversite'nin işgaline dönüştü ve o güne kadar dar bir militanlar çevresinde tanınmakta olan bir genç, kitle hareketinin tutuşturucusu olarak öne fırladı: Deniz Gezmiş. Deniz Gezmiş, 1965'ten sonra Türkiye'de gelişen gençlik hareketinin en önemli önderlerinden ve Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun (THKO) kurucu ve yöneticilerindendi. Uzun boylu, atak ve sevimli haliyle gençliğin sevgilisiydi. Gençlik eylemlerindeki gözü pek ve yırtıcı hali, kitlenin gösteri sırasında nabzını elinde tutabilen sağduyusu, kısa zamanda gençlik içinde sivrilmesini sağladı, kitlesel mücadelenin İstanbul'daki tartışmasız önderi haline geldi. Kısa aralıklarla en çok hapse girenlerin başında geliyordu. Ona ilgiyi artıran nedenlerden birisi de, böylesine sık sık hapse girmesiydi. 9 Ekim 1971'de THKP-C Davasında TCK'nın 146 maddesinden dolayı idam cezasına çarptırıldı. 6 Mayıs 1972'de idam edildi (Zileli, 2002a: 288; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2083; Çalışlar, 2008: 123).

Görüldüğü gibi 1960'ların konjonktürü çok canlıdır ve bu canlılık sol lehine gelişmiştir. 27 Mayıs'ta başlayan öğrencilerin siyasete müdahale süreçleri, 1960'ların sonlarına kadar devam etmiş ve bu süreç içinde, Türkiye 1968 Hareketi

oluşmuştur. Bu anlamıyla Türkiye 1968 öğrenci olayları, 27 Mayıs'ı yapan üniversite kuşağının devamıydı. Tespitimizi o kuşaktan gelme öğrenci liderleri, Alev Er ile yapmış oldukları röportajlarla doğrulamaktadırlar (Er, 1988). Kısacası Türkiye 1968 Hareketi'nin oluşumunda konjonktürün belirleyiciliği oldukça yüksektir.

2.2. TÜRKİYE 1968 HAREKETİ'NİN DOĞUŞUNA VE GELİŞİMİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Türkiye 1968 Hareketi'nin doğuşuna ve gelişimine etki eden faktörleri, 1960'lı yıllarda Türkiye kısmında kısmen de olsa açıklamaya çalıştık. Ama Türkiye 1968'ini yönlendiren esas olaylar ve tartışmalar, 1960'ların sonlarında başlayan parti ve örgüt içi ayrışmalar ve tartışmalardır. Biz de bu nedenle bu kısımda, 1968'in yaşamış olduğu bu ayrışma ve tartışmalara yer vereceğiz. Bunların bilinmesi Türkiye 1968 Hareketi'nin anlaşılması için elzemdir.

Çalışmamızın birinci bölümünde Batı Avrupa 1968 Hareketi'nin oluşumuna ve gelişimine etki eden faktörleri on noktada açıklamaya çalıştık. Tabi ki Türkiye 1968 Hareketi de bu sıraladığımız dünya çapındaki ideolojik kaynaklardan önemli ölçüde beslenmiştir. Bunlardan bir kısmını, kendi ideolojik ve kültürel atmosferine uydurarak ve hatta çarpıtarak benimserken, bazılarını ise ya görmezlikten gelmiş ya da açıkça dışlamıştır. Öte yandan, Türkiye 1968'inin, büyük ölçüde Türkiye'ye özgü ideolojik kaynakları da söz konusudur. Bunların başında Kemalizmin geldiğini söyleyebiliriz. Biz burada Kemalizmi doğrudan ayrı bir başlık olarak ele almaktansa, onun izini dönemin en canlı platformu olması ve aydınlar ile gençler üzerindeki büyük etkisinden dolayı Yön Dergisi ve Devrim Gazetesi yani Yön-Devrim Grubu üzerinden anlatmaya çalıştık. Türkiye 1968'ini etkileyen Türkiye'ye özgü ideolojik kaynaklardan bir diğeri ise, geleneksel soldur. Bunu da TİP ve MDD çizgisi şeklinde iki kısımda ele alacağız. Diğer ideolojik kaynaklar ise şunlardır: Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), anti-emperyalizm söylemi ve “üçüncü dünyacılıktır”⁹.

⁹ Bu terim ilk kez Fransız nüfus bilimci Alfred Sauvy tarafından 1952 yılında kullanılmıştır. Birinci Dünya, Kuzey Amerika ve Avrupa'dan oluşan “Batı Bloku”, İkinci Dünya ise Sovyetlerin önderliğindeki “Doğu Bloku” idi. Bu iki blok arasında “Soğuk Savaş” denen gergin bir ideolojik

Görüldüğü gibi Türkiye 1968'ini anlamaya çalışmak biraz da dönemin solundaki kategorileri bilmekle mümkündür. Bu yönleriyle Türkiye'de 1968 Hareketi/Kuşağı homojen bir grup olmaktan ziyade bir kategoridir (Pekasil: 2007: 136). Türkiye 1968 Hareketi/Kuşağı farklı grupların kaynaklık ettiği, içinde çok farklı grupları barındıran bir kuşaktır.

2.2.1. Yön-Devrim Grubu¹⁰

1960 sonrası sol hareketin en güçlü gruplarından birini Yön-Devrim grubu oluşturmaktadır. Türkiye'nin hızlı bir şekilde Batılılaşması için zinde güçlere dayalı otoriter bir rejim önermektedirler. 20 Aralık 1961 tarihinde bir bildiri ile yayın hayatına başlayan Yön dergisiyle birlikte yayınlanan Yön bildirisinin önce 164 ve daha sonra da 878 kişi olmak üzere toplam 1042 kişi imzalamıştır.

Hikmet Özdemir Yön yazarlarını dört grup altında toplamaktadır:

1. Birinci gruba Yön'ün yöneticileri ve başyazarları girmektedir. Bunlar; Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüpoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'dır.

2. İkinci grubu, Yön'de yöneticilik yapmayan ancak Yön'ün savunduğu temel tezlerin oluşumuna en az birinciler kadar etkide bulunmuş yazarlar oluşturmaktadır. Bunlar da Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren (daha sonra Yön'den ayrılmıştır).

3. Üçüncü grupta; Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Fethi Naci, Rauf Mutluay, Adil Aşçıoğlu, Atilla İlhan, Mehmet Kemal, Çetin Altan bulunmaktadır.

çatışma sürüyordu. Bu ikisi dışında kalan ülkelere ise "Üçüncü Dünya" denilmekteydi. Afrika, Latin Amerika, Asya ve Pasifik ülkeleri bu gruba giriyordu. Bu ülkelere daha sonra "üçüncü dünya" kavramı yerine "gelişmekte olan ülkeler" denildi (Ellwood, 2002: 23).

¹⁰ Bu çizgiye Yön-Devrim Grubu dememizin nedeni, 20 Aralık 1961 yılında çıkan Yön Dergisinin devamı niteliğinde olan 21 Ekim 1969 yılında çıkan Devrim Gazetesi'nin de Yön Dergisi gibi Doğan Avcıoğlu tarafından çıkarılması ve aynı dünya görüşünün iki yayın organında da sahiplenilmesidir. Genel literatürde bu yaklaşımı paylaşmıştır.

4. Daha geniş bir yazar çerçevesini kapsayan dördüncü grupta; Muzaffer Erdost, Fakir Baykurt, Muammer Aksoy, Melih Cevdet Anday, Fazıl Hüsni Dağlarca, Taner Timur bulunmaktadır (Akt.Kaçmazoğlu, 2000: 58–59; Baydar ve Ulugay, 2011: 83).

Yön başlangıçta ayrışmamış sol içerisinde bütünleştirici ve toplayıcı bir işlevi yerine getirmiş; özellikle sosyalizm, devletçilik, milliyetçilik, kalkınma, demokrasi, bağımsızlık gibi konulara ağırlık vermiş ve Türkiye'nin kimlik arayışına “Türk Solu” adına yardımcı olmaya çalışmıştır. Kalkınmayı temel bir sorun olarak görmüş ve dönemin iki güçlü akımı olan TİP ve MDD' cilere bile kalkınmayı temel sorun olarak benimsetmiştir. Bu çerçevede, ekonomide devletçi, siyasette çok partili demokrasiye dudak büken, Nasır sosyalizminden, Arap Baasçılığında, “üçüncü dünya solculuğundan” hoşlanan, orduyla politika yapmayı seven özelliklere sahiptir (Cemal, 1999: 111).

Yöncü aydınların sayısal kabarıklıklarına rağmen, Yöncü fikirlerin sistemli savunucusu ve teorisyeni Doğan Avcıoğlu'dur. Doğan Avcıoğlu ve ekibine çoğu zaman, Kemalist Devrimciler ya da sol Kemalistler de denilmektedir. Doğan Avcıoğlu, sosyalizmi, yarı sömürge bir ülkede uygulanabilecek biricik kalkınma modeli olarak görüyor ve devlet planlamasını¹¹ ve korumacılığı savunuyordu. Aydınlar arasında 1960'larda sosyal tarihe çok önem verildiğini ve Türkiye'nin hangi tarihsel aşamada olduğunu tartışıldığını daha önce de belirtmiştik. Avcıoğlu'da bu tartışmalarda önemli bir yerde durmaktaydı. Avcıoğlu, Selçuklu ve Osmanlı toplum düzenini çağlarının en ileri toplumları olarak değerlendirmiş,

---

¹¹ Merkezi planlamaya ya da devlet planlamasına dayalı ekonomik kalkınma politikaları, 20. yüzyıldaki liberal aydınlar arasında ciddi bir eleştiri konusu olmuştur. Bu aydınlar arasında önemli bir yere sahip olan Friedrich A. Von Hayek, planlı ekonomi ya da devlet planlamacılığı anlayışını totaliterlikle bir görmüştür. Yine bu aydınların Türkiye ayağı içinde önemli temsilcisi Mustafa Erdoğan, 1961 Anayasası ve sonrasını, merkezi planlamacılığın anayasalaştırılması olarak değerlendirmiş ve totalitarizmle eşitlemiştir (Hayek, 2004: 99; Erdoğan, 2003: 90). 1961 Anayasası ile birlikte düşündüğümüz vakit devletçiliğe ve planlamacılığa dayalı kalkınma anlayışı, Türkiye'deki tüm sol siyasetlerde görülebilir. Dolaylı olarak bu liberal eleştiriler sola da gösterilmiştir.

döneminin Osmanlı toplum düzenini ATÜT ya da feodalizm ile değerlendirmeye çalışan teorilerin aksine Osmanlıyı, pre-kapitalist şeklinde görmüştür. Ona göre Osmanlı'nın asıl karakteristiğini oluşturan merkeziyetçilik ne ATÜT ne de feodalizmle teorik olarak uzlaşmaktadır. Pre-kapitalist toplum düzeni tanımı Marks'ın feodalizmle kapitalizm arasındaki geçiş süreci için geliştirdiği ve ara bir düzeni ifade eden, Osmanlı'nın da kapitalizme geçmediği için ona uygun gelen bir düzenin adıdır. Osmanlı Tanzimat'la beraber Batının sömürgesi olmuş, Cumhuriyetin kurulmasıyla bu sömürgecilik ortadan kalkmış fakat 1945 ve özellikle 1950'lerde tekrar Tanzimat batıcılığına dönerek Batı emperyalizmine bağımlı hale gelmiştir. 27 Mayıs Darbesi (ona göre "devrimi") bu bağımlılığı bitirmiş fakat ardından bağımlılık yine başlamıştı. Avcıoğlu'na göre önemli olan 27 Mayıs'ın açtığı yolda ilerlemektir (Zürcher, 2010: 368–369; Kaçmazoğlu, 2000: 65).

Yöncülerin hareket noktası ülkenin ekonomik kalkınmasının hızlandırılması gereğidir. Tüm görüşlerini onun üzerine oturtmuşlardı. Onlar için sosyalizm, az gelişmiş ülkeler için bir hızlı kalkınma yöntemidir. Yöncülere göre, dünyadaki kalkınma çabaları üç grupta toplanmaktadır:

1. Komünist kalkınma yolu 2. Amerikan tipi, yabancı sermayeye ve özel sektöre dayanan kalkınma yolu 3. Prof. Oscar Lange'nin "Milli Devrimci Kalkınma" yolu dediği devletçi kalkınma yoludur. Yöncülerin tercihi üçüncü tip kalkınma yoludur (Aren, 1993: 211; Kaçmazoğlu, 2000: 70).

Yöncülerin zinde güçler ve ordu ile devrim yapma konusunda Üçüncü Dünya ülkeleri ve özellikle Mısır'dan etkilendikleri görülmektedir. Avcıoğlu'na göre, Nasır, feodaliteyi ve burjuvaziye siyasi ve iktisadi güç olarak tasfiye etmiştir. Başkan Nasır'ın programı oldukça ileri sosyalist bir programdır. Nasır'ı desteklemek, sosyalizme yönelmiş bir Arap dünyasını desteklemektir. Buna ilaveten Avcıoğlu ve Yön-Devrim Grubu'nun bağımsızlık düşüncesi de 1955 yılında yapılan Bandug Konferansı görüşleri paralelindedir (Akt. Kaçmazoğlu, 2000: 80–81; Türköne, 2008: 159).

Çağımızdaki devrimleri, ulusal kurtuluş devrimleri ve sosyalist devrimler olmak üzere ikiye ayıran Yön-Devrim Grubu, ikinci bir kurtuluş savaşının şart olduğunu düşünmektedir. Yön-Devrim Grubu'nun bu devrim stratejisi, daha sonra Milli Demokratik Devrimciler (MDD) grubuna da sirayet etmiş ve 1968 öğrencinin temel düşüncelerinden biri olmuştur. Ayrıca bu düşünce, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Milli Demokratik Devrimciler (MDD) arasındaki ayrışmanın temelidir.

Doğan Avcıoğlu, 1969 yılında gençlerin yaptığı Tuslog eylemlerinin, ordu içinde çok olumlu etkilere sebep olduğunu ve bu eylemler şiddetlenerek sürdürülürse, ilerici darbe için çok elverişli bir durum ortaya çıkabileceğini belirtmiş ve birçok öğrencinin aklına da bu fikir yatmıştır (Çalışlar, 2008: 95). Bu durum 27 Mayıs deneyiminin, 1968 yıllarındaki rol modelliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Yön'e göre ülkenin kalkınması planlı devletçilikle gerçekleşebilir. Yeni devletçilik ya da sonradan Türk sosyalizmi denilen bu sistemin uygulanmaya konulması gene ancak zinde kuvvetlerin bu konuda görüş birliğine varmalarına ve devlet yönetimini ellerine almalarına bağlıdır. Ayrıca Yöncülere göre zinde kuvvetler, sendikalar, gençlik örgütleri, ordunun bir bölümü, öğretmen örgütleri ve genel olarak aydınlardı (Aren, 1993: 214–215).

Türkiye'de 1960 döneminde gündemin büyük bölümünü kapsayan sosyalist düzen tartışmaları, Türkiye'nin dini yapısını da göz önünde bulundurarak, İslamiyet'in sosyalizme engel olup olmayacağını veya İslamiyet'le sosyalizmin ortak noktalarının neler olduğunu tartışmaya çalışmıştır. Yön ve MDD'ye yakın kişiler, sosyalizmle İslamiyet'in bağdaşabileceğini, sosyalizmin İslamiyet içerisinde zaten var olduğunu öne sürmüşlerdir. İslamiyet'le sosyalizmi bağdaştıranlar, Cahit Tanyol, Nurettin Topçu; bağdaştırmayanlar, Hüseyin Hatemi, Niyazi Berkes'tir. Sosyalizm ve İslamiyet tartışmaları, 1966 yılında Roger Graudy'nin "İslam Sosyalizmi"¹² adlı

---

¹² Bu kitabı Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi mahlasıyla Mihri Belli birlikte çevirmişler ve kitap Yön yayınlarından çıkmıştır.

eserinin Yön yayınları tarafından Türkçeye çevrilmesiyle hızlanmıştır. Graudy'e göre Marksizm dini karşısına almaz. Marks'ın "din halkın afyonudur" formülü, 1843 yılında Marks daha 25 yaşlarında iken, yani Marksist olmadan Feurbach'ın etkisi altında, o da sadece belli bir coğrafi alanda ve belli bir tarihi dönemde yaşanan bir denemeyi özetlemektedir. Doğan Avcıoğlu Nasır etkisiyle bu anlayışa sıcak bakmıştır. İslam sosyalizmi yaklaşımını benimseyenler popülizm yaparak, İslam'ı sosyalizm için bir enstrüman olarak düşünmüşlerdir. 27 Mayıs'tan kalma katı laiklik anlayışı¹³, Türkiye'nin tüm sosyalist gruplarına yerleştiği için bu yaklaşım yaygınlaşmamıştır. "İslam sosyalizmi" tartışmaları aynı dönemde Ortadoğu'da da bulunmaktadır. Faik Bercavi'nin "İslam Sosyalizmi" adlı kitabı 1945'te, Cemal Abdunnasır ve arkadaşlarının "Özgürlük, Milliyetçilik ve Sosyalizm" adlı kitap 1956'da, Mustafa Sıbai'nin "İslam Sosyalizmi" kitabı da 1960 yılında yayınlanmıştır. Özellikle Nasır'ın düşüncelerinin Yön-Devrim Grubu'nun bir bölümünü etkilediğini söyleyebiliriz (Bulaç, 1993: 150; Akt. Kazmaçoğlu, 2000: 190–191).

1960'ların sonlarındaki sol hareket içinde devletçilik de tartışılmış ve hatta devletçilik sosyalizmle bile karıştırılmıştır (Er, 1988: 73). Türkiye'de Yön-Devrim Grubu'ndan önce devletçilik Kadro Hareketi tarafından savunulmuştur. Yön-Devrim Grubu devletçiliği sosyalizmle aynı görürken, Kadrocular devletçiliği karma ekonomi şeklinde değerlendirmişlerdir. Kadro, aylık dergi olarak, Ocak 1932'de yayınlanmaya başlamış ve 34 sayı çıktıktan sonra Ekim 1934'de kapanmıştır. Kadrocular (Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge) Kemalist devrimin ideolojisini yapmak istiyorlardı. Dünyada iki sistem vardır. Kapitalist ve sosyalist gibi sınıflar üzerinden gider bu sistemler. Türkiye'de böyle sınıflar olmadığı için bu iki sisteme gerek yoktur. Üçüncü bir yola gereksinim vardır Kemalist Devrime,

---

¹³ Şerif Mardin soldaki bu aşırı laiklik vurgusunu şöyle değerlendirmektedir: Türkiye'de "solcu" olmak din karşıtı olmaktır, yoksa hususi mülkiyetin ve teşebbüsün en ateşli aleyhtarı olmak önemli değildir. Sosyal reformun en geniş şeklini isteyen bir kimse bunu bir din esasına oturtabilirse "solcu" değildir (Mardin, 2003b: 169).

devletçiliğe. Devletçilik, devletin bizzat işletmecilik yapmasıdır. Devletçilik, bir gaye değil, bir vasıta olacaktır. Bir sosyal devlet yapısında planlı, disiplinli bir karma ekonomi olacaktır (Aydemir, 2004: 449–450; Aren, 1993: 15).

Yön-Devrim Grubu dönemi içersinde çokça da eleştirilmiştir. Yöncüleri ilk eleştirenlerden biri Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dır. Yön ve Kadro hareketlerini bir görmüştür. Ona göre Avrupa'da hiçbir sosyalizm devletçilikle başlamadı, devletçilik sosyalizmin boynunu kırdı. Çok fazla teorik eser bırakması ve kendine ait bir "tarih tezi" olmasına rağmen Kıvılcımlı, 27 Mayıs ve 12 Mart askeri müdahalelerine sıcak bakarak Yön-Devrim Grubu'nun zinde güçler yaklaşımının etkisinde kalmaktadır. Fakat Kıvılcımlı'nın ilginç üsluba sahip olması, zaman içinde onun gibi konuşan, onun gibi yazan, ona öykünen ve "doktorcu" adı verilen gençlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Doktorculuk, siyasi akımlara ve partilere dönüşecek kadar yaygınlık kazandı (Çalışlar, 2008: 21; Kıvılcımlı, 1971).

İkincisi Ahmet Hamdi Başar'dır. O da geri kalmışlığımızı emperyalizme değil Osmanlı'ya bağlamıştır. Liberal bir devletçi ekonomiden yana görüşler belirtmiştir. Üçüncü eleştiri ise, 1958 yılında kurulan Forum dergisinden gelmektedir.

Yön-Devrim Grubu'nun özellikleri şöyle özetlenebilir: Anti-emperyalizm, anti-kapitalizm, karma ekonomiyi reddetmeyen devletçilik, halk için ve halkla beraber halkçılık, dil, kültür ve tarih işlerinde bilimsel milliyetçilik, dış politika ve ekonomi de milli olmak, milli hayatın tüm kollarında plancılık, bağımsız sendikacılık, laiklik, Mustafa Kemal'in anladığı anlamda bir vatan ve millet imajı ve sosyal devletin gerçekleştirilmesidir (Kaçmazoğlu, 2000: 82). Bu özellikler Türkiye 1968 Hareketi'nin de ilkeleri olmuş ve 1968 öğrencileri tarafından savunulmuştur. Özellikle anti-emperyalist söylem, 1968 "ruhunu" yansıtan en önemli özelliğdir diyebiliriz.

2.2.2. Türkiye İşçi Partisi (TİP)

1960'lara kadar Türkiye sosyalist hareketinin tek sahibi Sovyetler Birliği çizgisinde olan Türkiye Komünist Partisi (TKP)'dir. Türkiye İşçi Partisi (TİP)'nin özelliği, 1920'den beri devam eden TKP çizgisinin dışında, ondan bağımsız bir hareket olmasıdır. Türkiye İşçi Partisi (TİP), 13 Şubat 1961 tarihinde 12 işçi sendikacı tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Başlangıçta sosyalizmle pek ilgisi olmayan TİP, 1 Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar'ın genel başkan olmasıyla beraber sosyalist bir karakter kazanmıştır. Aybar'ın genel başkan olmasından sonra tüzüğe, demokratik, bağımsız ve sosyalist kavramları eklenmiştir. Türkiye'nin pek çok aydını TİP içerisinde yer almıştır. 1965'te tüm sol kişi ve gruplar TİP içerisindeydi. TİP'e muhalif olan solculardan, eski sosyalistlerden tutun da Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Doğu Perinçek'e kadar herkes TİP içinde veya çevresindedir. Yalnız Yön-Devrim Grubu dışındakiler hariç tutulmalıdır. Fakat onlar da 1965 seçimlerinde TİP'i desteklemişlerdir (Tunçay, 2005: 1954; Belge, 2005: 1955; Baydar ve Ulugay, 2011: 97; Aren, 1993: 33–37–50).

TİP'in amacı, ekonomik kalkınma ve ulusal ilerlemeyi gerçekleştirmek; kurulmamış sanayi dallarını devlet eliyle kurmak; toprak reformu yapmaktır. Bu Marksizmin emeğin bütün değerlerin yaratıcısı olduğu biçimindeki temel görüşün, ekonomik kalkınmaya uyarlanmış bir ifadesidir. Türkiye'nin asıl meselesi kalkınma, sanayileşme ve toprak reformu ile tarımı modernleştirmektir. TİP kapitalist olmayan bir kalkınma yolu izlemiştir. Kapitalist olmayan kalkınma yolu da, emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı planlı bir devletçilik olarak tanımlanmıştır. Bu görüşlere sahip olan TİP, dönemin modası olan sosyal tarih alanında da fikir belirtmiştir. TİP'in bu konudaki fikirlerini partideki üç önemli isimden biri (diğer isimler partiyle bütünleşmiş Genel Başkan Mehmet Ali Aybar ile Sadun Aren'dir) olan Behice Boran belirtmiştir. Boran ve TİP, Osmanlı'yı feodal olarak nitelendirmiş fakat Cumhuriyetle beraber feodalite devrilmiş ve burjuva devrimleri gerçekleşmiştir. Şu an Türkiye'yi bekleyen sosyalist devrimdir anlayışını benimsemiştir. Bu yaklaşım, 1966 yılında yapılan Malatya Kongresi'nde TİP'ten ayrılan Milli Demokratik Devrimciler (MDD) ile temel ayrım noktasıdır. TİP'e göre

Türkiye, milli demokratik devrimleri Cumhuriyetle birlikte gerçekleştirdiği için, şimdi yapılması gereken sosyalist devrimi, işçi sınıfı ile birlikte gerçekleştirmektir (Kaçmazoğlu, 2000: 110–116; Aren, 1993: 62).

TİP Türkiye'nin demokratik yollarla bir sosyalist devrim aşamasında olduğunu söylerken; Mihri Belli önderliğindeki MDD'ciler ise Türkiye'nin feodal özelliklere sahip bir Asyalı toplum olduğunu, proletaryanın zayıf olduğunu ve devrimci değişimin ancak ilerici aydınlar ve subaylar tarafından gerçekleşeceğini savunuyordu. MDD'cilerin ilerici aydınlar ve subaylar tarafından gerçekleşeceğini düşündükleri devrim fikri, Yön-Devrim Grubu'nun temel tezidir ve dönemin neredeyse tüm kişi ve gruplarında görülmektedir. Bu görüşün aksine TİP 1961 Anayasası'nın bu yola (sosyalizme) açık olduğunu düşünmüştür. Sosyalizmin demokratik yollarla iktidara geleceğini düşünen TİP, bu yönüyle 27 Mayıs'a ve onun anayasasına bütünüyle ve içtenlikle sahip çıkmaktadır. TİP sosyalizm için savaşımını demokratik koşullarda vermek üzere kurulmuş ve ona göre yapılanmış bir partidir.

TİP İngiliz İşçi Partisi'ni model olarak örgütlenmişti ve Leninist Parti modeline karşıydı. Özellikle Aybar, işçi sınıfının öncülüğü konusunda Leninist görüşlere karşıydı. Aybar'a göre devrimi gerçekleştirecek öncü sınıf işçi sınıfıdır. Kautsky'nin işçi sınıfının kendiliğinden siyasal bilince ulaşamayacağı temelindeki görüşünü savunan Lenin, kendiliğinden devrim yapamayacak olan işçi sınıfını, devrime sürükleyecek ve onu yönetecek kurmaylar örgütü kurmuştur. Aybar, sosyalist örgüt modelinin işçi sınıfı dışından bir öncüler örgütü olduğu fikrine tüm olarak karşı çıkmaktadır. Aybar'a göre, bu "aktarma" bilinçtir, iğreti bilinçtir. Leninist örgüt kuramına getirdiği eleştiriler, kuramsal bir derinlik taşımaktan çok, pratikte Sovyet tipi sosyalizme karşı olan tepkisinin bir dışavurumu niteliğindedir (Akt. Özman, 1998: 149; Zürcher, 2010: 358).

TİP'in değerlendirilmesinde, işçi sınıfı ile olan kopukluğu göz önüne alınmalıdır. TİP' in en belirgin özelliği emperyalizme karşı oluşu ve ulusal bağımsızlık üzerinde titizlikle durmasıdır. Ekonomik kalkınmanın temel koşulu emperyalizme olan bağılıktan kurtulmak olarak vurgulanmıştır. Bu bağımsızlık ve

anti-emperyalizm düşüncelerini Aybar geliştirerek “Türkiye’ye özgü sosyalizm” olarak değerlendirmiştir. Ona göre:

“Sosyalizm, sömürüye son veren ve insanı gerçekten özgürlüğe kavuşturan toplum düzeninin adıdır. Sosyalizm, kapitalizmden sonra gelen üretim biçimidir... Mücadelemiz Türkiye’de yürütüldüğü için, sosyalizm sözcüğünün başına Türkiye sözcüğü getirilmiştir... Türkiye batı toplumuna benzemiyor, ne dünü ne bugünü batı toplumuna benziyor, geri kalmış öteki ülkelere de benzemiyor, üst yapısı farklıdır. Bir başka benzeri galiba yoktur. Türkiye’nin temel çelişkisi batı toplumuna benzememektedir. Batıda temel çelişki burjuvazi ile proletarya (emek-sermaye) arasındadır. Oysa Türkiye’de çelişki, Amerikan emperyalizmi ve ortakları ağalar-kompradorlar-Amerikancı bürokratlar üclüsü ile bütün emekçi sınıf ve tabakalar arasındadır” (Akt. Aren, 1993: 229–230)

Aybar’ın yukarıda anlattığı temel çelişki tanımlaması, Marksizm’deki genel kabul gören emek-sermaye ya da proletarya-burjuvazi arasındaki temel çelişki ile çatışmaktadır. Ama Aybar tarafından özetlenen bu antagonist çelişki tanımı, Türkiye’deki 1968 Hareketi başta olmak üzere, hemen hemen tüm sol örgüt ve düşünürlerde görülmektedir. Bu yaklaşımın sol içerisinde sahiplenilmesi, 1960’lı yılları kapsamakla birlikte günümüze kadar devam etmiştir.

Partinin gençlik örgütleriyle ilgili görüşü şöyledir: Gençler (öğrenciler) parti dışında ve partiden bağımsız örgütlenmeli ve eğer isterlerse partiyi dışarıdan desteklemelidirler. Ne onlar partinin işlerine ne de parti onların işlerine karışmalıdır. Nitekim öğrenci gençlik, Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) olarak parti dışında bağımsız örgütlenmiş ve uzun süre, 1969’da Devrimci Gençlik Federasyonu’na (Dev-Genç’e) dönüşüncüye kadar partiyi dışarıdan desteklemiştir

TİP, doğu (Kürt) sorununu etnik değil, sadece bir ekonomik kalkınma sorunu olarak algılanmasına karşı çıkarak döneminin hâkim yaklaşımından sıyrılmış, Türkiye’nin kronik meselelerine daha geniş bir çerçeveden bakabilmiştir. Fakat bu TİP’e pahalıya mal olmuştur. TİP, 12 Mart’ta, 4. Kongresindeki 6. Maddeden dolayı komünizm ve Kürtçülük yapmak suçundan kapatılmıştır (Aren, 1993: 109).

TİP'e muhalefet iki kanattan gelmiştir. İlki yukarıda da belirttiğimiz gibi 1966'da MDD' ciler tarafından devrim stratejisinin (milli demokratik devrim ve sosyalist devrim tartışmaları) farklılığından kaynaklanmaktadır. Diğeri ise, Aybar'ın 1968'de ortaya attığı "hürriyetçi sosyalizm" ve "güler yüzlü sosyalizm" düşüncelerine yönelik, Behice Boran-Sadun Aren muhalefetidir. Boran, Aybar'ın güler yüzlü sosyalizmini eleştirmiş ve sanki sosyalizmin güler yüzlü olanı-olmayanı var demiştir ve Aybar'ı bilimsel Marksist olamamakla itham etmiştir. Çekoslovakya İşgali konusunda da Aybar ile Boran-Aren ayrı düşmüşler ve parti bu olay sonrasında ikiye ayrılmıştır. Aybar işgale kesin bir şekilde karşı çıkarken, Boran-Aren çizgisi Varşova Paktı gibi Alexander Dubçek reformlarını, kapitalizme barışçı geçiş çabaları şeklinde yorumlamışlardır. Bu olay sonrasında Boran-Aren çizgisi Emek Grubu'nu oluşturmuşlardır.

TİP 1960 döneminin en "ileri" hareketidir ve sosyalizmi "bilimsel" özelliklere dayalı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Askeri hareketlere sıcak bakmamıştır. Kurşat Bumin'in dediği gibi 1968'de Aybar'ın ateşlediği hürriyetçi sol biraz olgunlaşabilseydi, Türkiye'de 1968'de iyi bir şeyler yaşanabilirdi ya da 1968'in kendisi yaşanabilirdi. Yine de TİP'in ideolojisi eklektik, siyaseti parlamentocu ve pasifist, örgütlenmesi zayıf olarak görülmüştür (Bumin, 1998: 63; Kaçmazoğlu, 2000: 134).

1960'tan sonra tüm sol aydın ve öğrenciler için çatı işlevi gören TİP, 1968 yılından sonra öğrenciler tarafından pasifist görülmüş ve sosyal tabanını kaybetmiştir.

2.2.3. Milli Demokratik Devrimciler (MDD)

Türkiye'nin bugünkü (1960'lı yılları) toplumsal yapısının yarı feodal, yarı dışa bağımlı burjuvazi özellikler gösterdiğini vurgulayan Milli Demokratik Devrimciler (MDD), sosyalist devrimden önce milli demokratik devrim yanlısıdır. Bunu gerçekleştirmek için Yön-Devrim grubunda olduğu gibi, zinde güçlere dayanmak

eğilimindedirler. Bir başka özellikleri de, devrimi kırlardan başlatarak şehirlere doğru geliştirmeyi amaçlamalarıdır.

TİP'in 20–24 Kasım 1966 tarihleri arasında toplanan Malatya Kongresinde MDD'ciler muhalefeti oluşturmuş ve “geniş cephe stratejisi” görüşünü ortaya atmışlardır. MDD'cilerin TİP içinde 1966 yılında başlattıkları muhalefeti, 1969 yılında yasal olmayan Türkiye İhtilalcı İşçi Köylü Partisi (TİİKP)'ni kurarak devam ettirmişlerdir (Kaçmazoğlu, 2000: 140–141).

TİP için anti-emperyalist ve anti-kapitalist savaşım bir ve aynıdır. Bunlar birbirinden ayrılamaz, oysa MDD görüşü ayrılabilceği varsayımına dayanır. Önceleri 17 Kasım 1967'de çıkmaya başlayan haftalık Türk Solu, sonra Kasım 1968'de çıkmaya başlayan Aydınlık etrafında tek bir grup olan MDD'ciler, daha sonra Ocak 1970'de Kırmızı (Aydınlık Sosyalist Dergi) ve Beyaz (Proleter Devrimci Aydınlık) Aydınlıkçılar olarak ikiye ayrılmışlardır. Aradan bir yıl geçtikten sonra, Ocak 1971'de yayınladıkları bir açık mektupla Mahir Çayan ve arkadaşları Aydınlık'tan ayrılmışlar ve Kurtuluş Grubu'nu (THKP-C) oluşturmuşlardır (Zileli, 2002a: 405).

Mihri Belli MDD tezinin sahibiydi. Mihri Belli'ye göre:

“Çağımız milli kurtuluş devrimleri ve sosyalist devrimler çağıdır dedik; ama hiçbir ülkenin birincisini gerçekleştirmeden, bağımsız bir ülke... İkincisini gerçekleştiremez... Evet, devrimimiz Milli Demokratik Devrim'dir. Çünkü tarihimizin şu anında görmek zorunda olduğumuz, önceliği bulunan çelişki, emperyalizm ve onun ortakları ile Türkiye toplumunun ulusal güçleri arasındaki çelişkidir... Milli Demokratik Devrim bütün milli sınıf ve zümrelerin devrimidir...” (Akt. Aren, 1993: 221–223–224).

Görüldüğü gibi Belli'nin belirttiği çelişki tanımı, Aybar tarafından da vurgulanmıştır. Yukarıdaki tespitimizi yinelersek, bu antagonizma tanımı, Türkiye 1968 Hareketi'nin ve sol düşüncenin kuramsal olarak Marksist literatürden ne kadar uzak olduğunun göstergesidir.

MDD teorisinin Marks, Engels, Lenin, Stalin ve Mao Zedung'un düşüncelerinden oluşan ve bilimsel sosyalizmin, emperyalizmin sömürü alanı ve yerli "uşaklarına" karşı yürütülen bir devrim teorisi olduğunu vurgulamışlardır. MDD'cilere göre, çağımızda, sosyalist ve milli demokratik olmak üzere iki tür devrim vardır. Türkiye yarı feodal, tam bağımsızlığına kavuşmamış, yarı kapitalist bir ülkedir. Bu yüzden Türkiye'nin ihtiyacı sosyalist devrim değil, milli demokratik devrimdir. MDD'cilere göre milli demokratik devrim seçimle değil, asker-sivil aydın zümresine dayanan zinde güçlerle gelecektir. Bu devrim stratejisi, içinden çıktıkları TİP' le temel ayırım noktasıdır. TİP, MDD'nin aksine, parlamenteristtir ve sosyalist devrimden yanadır. MMD Hareketi içinden gelen Gün Zileli'ye göre, MDD Hareketi, Kemalist milliyetçi bir yolda hızla ilerlemiştir (Zileli, 2002a: 400).

MDD'nin en önemli özelliği, 1967 yılından sonra Türkiye'deki neredeyse tüm sol görüşlü öğrencileri etrafında toplamasıdır. Bu yönüyle Türkiye 1968 Hareketi'ne yön veren temel düşünce, milli demokratik devrim düşüncesi olmuştur. Türkiye 1968 Hareketi'nin temel sloganlarına ve eylemlerine bakıldığı vakit, bu benzerlik ya da aynılışma çok açık bir şekilde görülecektir.

Alev Er 1988 yılında 1968'in öğrenci liderleriyle yapmış olduğu röportajlarda şunu ifade etmiştir: 1968'e kadar gençlik hareketlerine CHP önderlik ediyordu... O dönemde gençlik eylemleri aşağı yukarı dört ana kategoriye ayrılabilir: 1. Öğrenci hareketleri 2. Anti-Amerikan eylemler 3. İşçi hareketlerini destekleyen eylemler 4. Köylü hareketini destekleyen gençliktir (Er, 1988: 86). Bizce bu tespit kısmi doğrular barındırmakla beraber biraz kusurludur. Zira 1965 yılında TİP'in parlamentoya girmesi, nerdeyse tüm sol düşünürleri ve öğrencileri etrafında toplamıştır. TİP içinde başlayan muhalefet bu birliği bozmuş ve yeni bir çatı MDD oluşmuştur. Bununla beraber gençlik eylemleri ile çizilen dört kategori bizim de katıldığımız bir yaklaşımdır. Er'in yukarıdaki tespiti bizce 27 Mayıs için geçerlidir. Çünkü 27 Mayıs darbesinin olumlanması değil tüm gençliği hatta tüm solu birleştirmiştir. 1969 yılından sonra yaşanan bölünmeler olsa dahi.

Son olarak MDD içinde farklı bir isim olan İbrahim Kaypakkaya anılmaya değerdir. Kaypakkaya'nın Kemalizm ve ona bağlı olarak Kürt sorunu üzerine yazdıkları ve düşündükleri, daha milliyetçi ve Kemalist çizgide olan diğer MDD'cilerle bağdaşmamaktadır. Onu en çok etkileyen Batı Bengal'de faaliyet gösteren Hindistan Komünist Partisi (ML)'nin önderi Çaru Mazumdar'dı. Mazumdar'ın ihtilalci köylü birlikleri ve köy propaganda birlikleri üzerine yazdıkları Kaypakkaya'ya cazip gelmektedir (Baydar ve Ulugay, 2011: 184). Dönemin MDD çizgisinden olan Oral Çalışlar anılarında Kaypakkaya için şunları söylemektedir:

“İbrahim Kaypakkaya, özellikle 1970'ten sonra Türkiye'deki durumun silahlı halk savaşı ve devrim için olgun bulunduğunu düşünüyor, Türkiye'yi Çin'e benzetiyor. Burada Kaypakkaya'nın Cumhuriyet tarihine ve Kürt sorununa ilişkin, bizlerden farklı, olarak oldukça eleştirel yaklaştığı gerçeğini teslim etmeliyim. Bu konuda bizlerin o günlerde göremediği bazı noktaları işaret ettiğini de eklemeliyim” (Çalışlar, 2010: 29).

Görüldüğü gibi Kaypakkaya, dönemin neredeyse tüm sol gençliğine hâkim olan MDD çizgisinin dışında, Türkiye'nin kronik meselelerine eleştirel bakabilmiştir. Bu yönleriyle solun Kemalizm ile olan “evliliğini” ilk eleştirenlerden olmuş ve solu Kemalizm'den ayırmaya çalışmıştır. Fakat silahlı mücadeleye dayanan yöntemleri, düşüncelerinin yayılmasına engel olmuştur.

2.2.4. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF)

Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), 1965 yılı Aralık ayında Türkiye İşçi Partisi üyesi veya sempatzanı kişilerce kuruldu. Daha önce de dediğimiz gibi FKF, TİP' in gençlik örgütü şeklindedir. FKF'nin kuruluş amacı, gençlik sorunlarının ülke sorunlarından ayrı tutulamayacağını anlatmak ve sosyalizm için mücadele etmektir (Aykol, 2010: 51).

Öğrenci derneklerinin o yıllarda okul içinde önemli bir etkinliği vardı. Okul yönetimi resmen öğrencileri tanıyor ve onları muhatap alıyordu. 27 Mayıs'ın gençliğe kazandırdığı “prestijle” bu dernek, birlik ve federasyonlar (özellikle FKF)

kamuoyunun oluşturulmasında o yıllarda önemli bir rol oynuyordu (Çalışlar, 2008: 97).

1967'den beri üniversite gençliği de devrimci bir güç olarak politika sahnesine çıkmıştı. Gençlerin temel örgütü FKF idi. Sosyalist gençler artık gençliğin öncüsü ve yöneticisiydiler. Dünya çapında Küba Devrimi örneği ile “solcu” fikirler yaygınlık kazandı. Ardından Latin Amerika’da gelişen “Fokocu” eylemler Türkiye’deki gelişmelerle yaygınlık kazandı... 1967’deki Altı Gün Savaşı, “Türk solu” arasında Filistinlilere desteğin hızla artışına yol açtı. Gençler Latin Amerika’ya gidip gerilla mücadelesi veremeyince, Filistin bu deneyim için biçilmiş bir kaftandı. Bu durum aynı zamanda sol gençlik içinde “silahlı mücadelenin” yükselişine de tekabül etmektedir. “Silahlı mücadele” deneyimi gençleri, sistem karşısında “makul” olmaktan çıkarmış ve “sakıncalı” yapmıştır.

FKF’nin kurulmasıyla birlikte 1960 sonrasının en temel özelliği olan Kemalizm savunuculuğu ve 27 Mayıs savunma çizgisini bir ölçüde de olsa aşarak sosyalizme yönelen öğrenci hareketi Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) gibi var olan demekleri yerle bir ederek yeni örgütlenmelerin önünü açtı. FKF’nin kuruluş amacı, gençlik hareketini askerî darbelerin hazırlayıcı ön-gücü olmaktan çıkartmak, gençliği işçi sınıfıyla ve sosyalizmle birleştirmektir. Özellikle 1968'den sonra, birbirlerine karşıt hareket, örgüt ve partilerde yer alacak olan o dönemin genç kadroları, TİP çizgisinde ve bu amaç etrafında tam bir dayanışma içinde olmuşlardır. O zamanki saflaşma Kemalist-sosyalist saflaşmasıdır. Zamanla, kuruluş amacı iki yönlü bir aşınmaya uğramıştır. Bir yandan darbeciliğe karşı olmuş ve gençlik özelliklerle sosyalizmi birleştirmeye çalışmıştır. Diğer yandan ise Kemalist güçlere ve onların olası bir askeri hareketine karşı takınılacak tutumla ilgili ayrılıklar FKF’ye yansımıştır. Tarafların birbirlerini suçlamak için kullandığı terimlerle konuşacak olursak, “parlamentarist” ve “darbeci” iki eğilim ortaya çıkmıştır (Sarisözen, 1988: 2071).

FKF’nin bir bölümü TİP paralelinde “sosyalist devrim”i savunurken, bir bölümü de “milli demokratik devrim”ci oldu. Gençlik hareketi bir süre sonra TİP’in

etki alanından çıkmış, Mihri Belli öncülüğünde Milli Demokratik Devrim (MDD) görüşü etrafında toplanmıştır. Bunda 1968’de Doğu Perinçek’in genel başkan olmasının payı büyüktür. FKF, 9–10 Ekim 1969’da yapılan 5. Olağanüstü kurultayında, Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu-DEV-GENÇ adını aldı. Aynı yılın ilk ayında yapılan FKF’nin 4. Kurultayında Milli Demokratik Devrim tezini savunanlar yönetimi ele geçirmiş ve Yusuf Küpeli genel başkan seçilmişti. DEV-GENÇ’te faaliyet gösteren kadrolar daha sonraki yıllarda kurulan THKP-C, THKO, TKP-ML ve TİİKP gibi belli başlı örgütlerin kurucuları olacaktır (Er, 1988: 10; Aykol, 2010: 52).

Dev-Genç 1968'in eseri idi. 1968'in ruhu Deniz Gezmiş ise, bu hareketin entelektüel politik ihtiyaçlarına da Mahir Çayan yanıt vermiştir (Sarısözen, 1988: 2071).

2.2.5. Anti-Emperyalist Söylem

Bu kısımda “üçüncü dünyacılık” ve anti-emperyalist söylemi değerlendirmeye çalışacağız. “Üçüncü dünyacılık” kavramı anti-emperyalist söylem/diskurla hemen hemen aynı anlamdadır ya da biz çalışmamız boyunca aynı anlamda kullanacağız. Çünkü anti-emperyalizm kavramı Lenin’in teorik eklemeleri veya “katkıları” sonrasında, birçok sosyalist ve ulusal kurtuluşçu düşünceleri birleştirmiştir. Biz de buradan hareketle “üçüncü dünyacılık” ve anti-emperyalist söylemi aynı anlamda kullanacağız. Suavi Aydın’a göre “üçüncü dünyacılık”, Batı dışı dünyadaki sömürünün aktif tarafını oluşturan emperyalist ülkelere karşı geliştiğinden sol bir görüntü arz eder. “Üçüncü dünyacılar” anti-emperyalist oldukları için solcudurlar. Çünkü üçüncü dünyacı hareketlerin beslendiği temel kaynak milliyetçiliktir (1998: 60).

Türkiye 1968’in belirgin özelliklerinden birisi emperyalizme karşı oluşu ve ulusal bağımsızlık üzerinde titizlikle durmasıdır. Homojen bir topluluk olmayan Türkiye 1968 Hareketi’nin/Kuşağı’nın tüm grup, parti ya da kişileri/aydınları için bu durum geçerlidir.

Sol gençler içerisinde anti-emperyalist söylemin oluşmasında birkaç önemli olay vardır. 6. Filo eylemleri, 1963'ün sonlarında başlayan ve Johnson'un Mektubu ile doruğa çıkan Kıbrıs olayları, 27 Mayıs'ın getirmiş olduğu Demokrat Parti'nin ABD'yle olan yaklaşması muhalifliği, Soğuk Savaş'ın getirmiş olduğu siyasal ikilem ve Türkiye solunda yükselen Stalinizm, Vietnam Savaşı, Küba olayları örnek olarak verilebilir. Fakat bunlar arasında 6. Filo eylemlerinin yeri ayrıdır.

1967 yılından itibaren Amerikan 6. Filosu Türkiye'ye altı aylık sıklıklarla gelmektedir. Türkiye'de 1968 Kuşağı adı verilen neslin bu protestolar içinde siyasi eylemlerini yapmaları, tecrübelerini kazanmaları önemlidir. Türkiye'de 1968'li olmak biraz da Amerikan bahriyelilerini Dolmabahçe sahillerinden denize atmaktır. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), ilk defa bu 1967 ziyaretinde bir açlık grevi düzenler ve 1968 Temmuz'unda ise eyleme geçilir. 11 Temmuz 1968'de İstanbul Teknik Üniversite'nde solcu gençler bir protesto düzenler. Yaşanan tartışmalar sonucu, gençler bir araya gelerek Amerikan askerlerinin üzerine giderler, ertesi gün polisle öğrenciler arasında gerginlikler başlar. Olayları kontrolden çıkaran gelişme İTÜ öğrenci yurdunda yaşanır. Bir grup genç polis amirini rehin alarak öğrenci yurduna saklanır. Bunun üzerine polis yurda girerek 30 öğrenciyi gözaltına alır ve 47 öğrenci bu olaylardan dolayı yaralanır. Türkiye 1968'inin ilk kaybı da burada verilir. Bu kayıp, ikinci kat penceresinden atılarak öldürülen Vedat Demircioğlu'dur. Yine bu olaylardan bir yıl sonra 1969'un 19 Şubat'ında "emperyalizm ve sömürü"nü protesto etmek üzere bir protesto düzenlenir. Gösteri Beyazıt Meydanı'nda başlayacak ve Taksim Meydanı'nda sona erecektir. Fakat yürüyüş öncesinde gerilim tırmanmıştır. Bugün Gazetesi'nde "kızılıları boğmanın vakti geldi" çağrısı yapılarak, bu yürüyüş sabote edilmeye çalışılmıştır. 16 Şubat 1969 Pazar gününde yapılan eylemde karışıklıklar çıkmış ve eylemi düzenleyen solcu gençlerden iki kişi ölmüştür. Bu olay "kanlı pazar" olarak tarihe geçmiştir (Türköne, 2008: 82-86; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2084). Bu olaylar Türkiye 1968'i için anti-emperyalizmin yükselişi olduğu kadar din karşıtlığının da yükselişine sebep olmuştur.

Türkiye’de sol düşüncenin ve eylemin tarihi, esas itibariyle iki ana mecrada akmıştır. Kabaca bunların birine “evrenselci sol” ikincisine de “özgücü sol” diyebiliriz. Türkiye’deki sol/sosyalist akımların büyük çoğunluğu özgücü mecranın etkisi altında bulunmuştur. Bu özgücü solun beslendiği temel kaynak milliyetçiliktir. Bu nedenle mücadelede “yabancı” olanla vuruşmayı öne alırlar. Dolayısıyla sömürücü sınıflar dâhilinde bulunsalar da “bizden” olanlarla aynı cephededirler. Yani, kısaca, sosyalist düşüncenin evrenseli esas alan temel konumlanışının tersine, belirli bir tarihsel ve mutasavver insan topluluğunu, “millî” olanı, esas alırlar. Yabancı karşısında “millî” unsurların dayanışması ise, bu çerçevede, ister istemez korporatist bir tarzda olacaktır (Aydın, 1998: 59–60).

Türkiye 1968 Hareketi de Suavi Aydın’ın yukarıda çizmiş olduğu özgücü eğilime tam oturmaktadır. Hem Yön-Devrim Grubu’nun temel tezleri, hem Milli Demokratik Devrimciler’in (MDD) temel tezleri ve hem de tüm özgünlüğüne rağmen Mehmet Ali Aybar’ın temel tezleri, bu özgücü sol paralelindedir. Zaten bu özgücü eğilime, sol yazında MDD stratejisi denilmiştir.

Bu anti-emperyalist söylem ya da özgücü eğilim Türkiye 1968 Hareketi liderlerinin düzenlemiş olduğu 1968’de “Tam Bağımsızlık İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü” mitinginde görülebilir. Mitingin düzenleyicilerinden ve 1968’in öğrenci liderlerinden olan Oral Çalışlar, mitingi şöyle anlatmaktadır:

“29 Ekim 1968 sabahı Ankara’dan bir otobüsle yola çıkıp Samsun’a vardık. 10 Kasım’da Ankara’da olacak şekilde Samsun’dan “Tam Bağımsızlık İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü”ne geçecektik. 24 kişiydik. Deniz Gezmiş, Cengiz Çandar, Doğu Perinçek, Oral Çalışlar... Yürüyüşü; İstanbul Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB), FKF’nin TİP yönetimine muhalif Ankaralı üyeleri, 27 Mayıs Milli Devrim Derneği, TMFF ve TMGT gibi örgütler ortaklaşa düzenlemişlerdi” (Çalışlar, 2008: 43).

Görüldüğü gibi bu miting, hem solda görülen özgücü eğilimi hem de 27 Mayıs sevgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Alev Er'in 1968 Kuşığı ile yapmış olduğu röportajlarda kuşağın içerisinde gelen liderler kendilerini şöyle tanımlamaktadır: “Biz kendimize solcuyuz, sosyalistiz diyor ama “millici” sıfatını da reddetmiyorduk. Toplum tarafından dışlanmıyorduk” şeklinde tanımlamaktadır (Er, 1988: 62).

Kısacası anti-emperyalist söylem, Türkiye 1968 Hareketi açısından önem taşımaktadır. Hatta bu söylem, Türkiye 1968 Hareketi'nin ruhunu oluşturmaktadır diyebiliriz. 1968'de sosyalizmden çok anti-emperyalizm söylemi kullanılmıştır.

2.3. TÜRKİYE 1968 HAREKETİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın birinci bölümünde Batı Avrupa 1968 Hareketi için belirttiğimiz, “hiçbir toplumsal hareket homojen, tek bir kalıp altına sokulabilecek türden “özet bir kimliğe” sahip değildir” tespitini, Türkiye 1968 Hareketi için de söyleyebiliriz. Şüphesiz Türkiye 1968 Hareketi'nin de farklı yönelimleri, farklı grupları ve farklı düşünceleri vardır. Fakat Türkiye 1968 Hareketi'nin birbirinden farklı birçok yorumu etrafında barındıracak kadar bir karmaşıklığa sahip değildir. Türkiye 1968 Hareketi'nin kategorizasyonunda da karşımıza çıkan tabloda görüleceği gibi, kişilerin/grupların temel yönelimleri aynılaştırken, stratejileri farklılaşmaktadır.

Gerçekten de 1960'ların başlarında Türkiye'de sosyalist düşünce yükselişe geçmiştir. Fakat Fikret Başkaya'ya göre bu yükselen sosyalist düşünce, bürokrasinin iktidar ortaklığının sona erdiği bir dönemde, iktidarı yeniden ele geçirmenin bir aracı olarak görülüyordu. Sosyalizmin temel teorik kaynaklarına yönelmek yerine, Sovyetler Birliği'nden az gelişmiş ülkelere ihraç edilen “kapitalist olmayan kalkınma yolu” gibi bir öze sahipti. Aynılaştan yönelimlerin başında bu kapitalist olmayan kalkınma ya da devletçi kalkınma anlayışı vardır. Bu anlayış, Yön-Devrim Grubu'ndan başlayarak, TİP ve MDD'ye varıncaya kadar, Türkiye 1968 Hareketi'nin temel görüşlerinden biri olmuştur (Başkaya, 2004: 32; Özel, 2003: 42).

Aynılaştan yönelimlerden bir diğeri, 27 Mayıs sevgisi ve 1961 Anayasasının sola açık bir anayasa şeklinde görülmesidir. Nasıl olmuştur da bir “özgürlük”

hareketi olan 1968, bir darbe ve onun anayasasını rahatlıkla sahiplenebilmiştir? Türkiye 1968 Hareketi'nin içinde gelen Gün Zileli bu soruya şöyle yanıt vermektedir:

“... Bunun, üzerinde durulması gereken birçok sınıfsal, tarihsel ve toplumsal nedeni vardır. Türkiye gençlik hareketi, 68'lere doğru ve 68 sonrasında hızlı bir değişim geçirmesine rağmen, esas olarak bir kentli orta sınıf çocukları hareketiydi. Tek parti dönemindeki “aydınlanmacı” eğitim seferberlikleri, en içten karşılığı Kemalizmin sınıfsal dayanağı olan kentli orta sınıflardan (özellikle bürokrat, memur ve subaylardan) almıştı. Bu kentli orta sınıflar, 1950'deki iktidar değişikliğinden sonra, yeni yeni güçlenen taşra kökenli burjuvazinin baskısı altında kalmışlar ve Cumhuriyet tarihinde ilk kez muhalif bir konumu benimsemişlerdi. İşte, 68 gençliğinin esasını oluşturan kentli orta sınıf çocukları böyle bir dönemde hayata gözlerini açtılar. Bu gençler, hem Kemalist eğitim seferberliğinin sonucu olarak orta kalitede bir eğitim almışlar, hem de DP döneminin muhalif atmosferinde yetişmişlerdi. Bu kentli orta sınıf gençliğe, bir adım sonra, kırsal nüfustaki patlama ve şehirlere akınla birlikte, taşra kökenli gençler de katılmışlardı ama, bu gençler de, gerek Kemalizmin Köy Enstitüleri politikası nedeniyle, gerekse çoğunlukla alevi ailelerin çocukları oldukları için kentli orta sınıf çocuklarının soluduğu ideolojik atmosferden pek de farklı bir atmosferden gelmiyorlardı” (Zileli, 1998: 101).

Bu yönleriyle “zinde güçlere dayalı devrim” anlayışı Türkiye 1968 Hareketi'ne 27 Mayıs'tan kalma bir mirastır. Yani Kemalizm ve Kemalist devrimcilik Türkiye 1968 Hareketi'nin birleştirici zeminidir.

Aynılaşan yönelimlerden bir diğeri ise, milliyetçiliktir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi milliyetçilik, sol içerisindeki özgücü eğilime denk gelmektedir. Bu söylem, sosyalizmi anti-emperyalist bir ulusalcılık şeklinde kavramış ve bu kavrayış dönemin ruhuna egemen olmuştur (Belge, 2003: 30).

Yine 27 Mayıs darbesiyle paralel gelişen ve tüm Türkiye 1968 Hareketi'nde görülen aşırı laiklik vurgusudur. Her ne kadar Hikmet Kıvılcımlı'nın dini görüşleri,

İdris Küçükömer'in sağ ve sol tahlilleri ve sosyalizm ile İslamiyet tartışmaları olsa da, Türkiye 1968 Hareketi'nin temel yönelimlerinden biri laiklik tutkusudur.

Türkiye 1968 Hareketi, 1960'larda gerçekleşen iki "kültür devrimi"nden etkilenmiştir. Biri Çin'de gerçekleşen ve arka planında milliyetçiliğe dayanan devrimdi. Diğeri ise Batı'da gelişen ve bizim birinci bölümde ele aldığımız, evrensel 1968' idi. Fakat Türkiye'de sonunda ağır basan eğilim, otoriter milliyetçilik olmuş, harekete rengini bu eğilim vermiştir. Aynılaşan eğilimin sonucusu, Çin'den gelen bu otoriter milliyetçiliğe dayanan Maoculuk'tur (Zileli, 2002a: 406).

Türkiye 1968 Hareketi içerisinde farklılaşan yönelim ise, devrim stratejisi (milli demokratik devrim-sosyalist devrim), Türkiye'nin hangi tarihsel aşamada olduğu (kapitalist, sömürge, yarı-feodal), silahlı mücadeleye dayanan savaşım, kır ve şehir gerilla taktikleri ve Osmanlı'nın toplumsal yapısı (feodal, pre-kapitalist, ATÜT...) ile ilgilidir.

Türkiye'de 1968'in ürünleri ya da mirası biraz tartışmalıdır. Nostaljik böbürlenme ile alaycı küçümsemenin oluşturduğu ikilem, 1968 üstüne sağlıklı bir şekilde düşünmeyi iyiden iyiye zorlaştırmıştır (Bora, 2011: 93). Genelde 1968 içinden gelen liderler, köşe yazarı, yazar, akademisyen, gazeteci ve kitle iletişim araçlarında üst yönetici oldukları için, nostaljik böbürlenme, Türkiye 1968'inde ağır basmış ve 1968 etrafında bir mit oluşmuştur. Eğer Türkiye 1968'inin bir mirası varsa, bu "tutunanların" kendi anılarına dayanan bir geçmiş özlemidir. Ama o dönemin sağlıklı sosyolojik, siyasal, kültürel ve ekonomik tahlili değildir.

Bu mitoslaşmanın dışında, Taner Akçam'a göre, 1968 Hareketi Türkiye toplumunda köklü bir değişime yol açmamıştır, açamamıştır. Bunun nedeni hareketin "siyasi bir yenilgi"ye uğramış olması değildir. Geleneğin onu boğmasıdır. 1968'in eserinin Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖDP) olduğu ileri sürülebilir (Akçam, 1998: 40)

Türkiye 1968'inin bir mirası popülizm sayılabilir. 1960'ların hareketini sürükleyen güdü, “ulus-devlet”i kurtarmaktı. Buna uygun ideoloji de Kemalizmdi. 1960'ların darbeci beklentilerinin boşa çıktığını gören sol, iktidarı ele geçirmek için, bu kez, yeni bir kaldıraç bulduğunu düşündü: Popülizm. Böylece, Türkiye Marksizmi, Maocu vb. tüm versiyonlarıyla birlikte, bir tür Marksist-popülizm haline getirilmiştir. Artık devrimci kültürün öğeleri, saz, şalvar, zılgıt, bacı, yiğitlik, namus, halk, halkın değerleri, halkın vicdanı vb. idi (Zileli, 2002b: 450).

Türkiye 1968'inin özelliklerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- 1968'e kadar Türkiye'de yeterli bir sosyalizm birikimi ve tecrübesi oluşmamıştı. Daha çok merkezietçi, bürokratik karakter taşıyan Stalinizm'e ait şahsiyetlerin ve düşüncelerinin tartışılmaya çalışıldığı bir ortamda Türkiye'deki 68 Kuşağı'nın oluştuğunu söyleyebiliriz. 1968'de kendilerini eylem içinde bulan ve sosyalizme hem merak hem de ilgi duyan gençler, dünya komünizminin somut tarihinden de habersizdiler (Belge, 1992: 64).
- Türkiye'deki sol düşüncenin teorik/ideolojik geri planında, Stalinizmle Kemalizm'in melezlenmiş bir versiyonu vardır (Başkaya, 2004: 33).
- Türkiye 1968 Hareketi, 27 Mayıs'ın devamı sayılabilir. Ferhat Kentel, Türkiye'deki gençlik hareketlerinin esas olarak devletin modernleşmeci politikalarına getirmiş olduğu çerçeve ve sivil toplumun toplumsal aktörlerin zayıflığıyla ortaya çıktığını, dolayısıyla devletin gençlere ve aydınlara yüklediği misyonun, bu kesimler tarafından bir tür “iradecilik” (volontarizm) denilebilecek bir zihniyet şeklinde toplumsal aktörlerin zayıf olduğu bir durumda gençler tarafından kabul edilen bir süreç olduğunu belirtiyor. Kentel, gençliğin tarihinin devlete paralel bir tarih olduğunu, devlet toplum ilişkilerine de oldukça bağlı bir tarih olduğunu belirtiyor. Dolayısıyla 27 Mayıs ve 1968 gençliğinin temel özelliğinin devletin modernleşmeci ve merkezietçi anlayışıyla örtüştüğünü ve 12 Mart darbesine kadar bu modelle örtüşme özelliğinin devam ettiğini ifade ediyor (Akt. Pekasil, 2007: XV).

- Devletçilik, ya da kapitalist olmayan bir kalkınmacılık, Türkiye 1968'inin temel özelliklerinden biridir. Bu yönüyle 1960'lı yıllardaki aydınlar, Marksizm'le Kemalizm'in devletçilik ve halkçılık ilkeleri arasında şaşılacak benzerlikler bulmuşlardır (Kayalı, 2005: 54).
- “Üçüncü dünyacılık” veya milliyetçi sol, Türkiye 1968'inin diğer bir temel özelliğidir.
- Silahlı mücadeleye dayanan devrim fikri ağırlıktadır.
- Türkiye 1968 Hareketi/Kuşağı bir kategoridir, homojen bir topluluk değildir.
- Türkiye 1968 Hareketi/Kuşağı'nın dine yaklaşımı, aydınlanmacı, pozitivist eğilimlere dayanan aşırı laiklik vurguludur.
- Türkiye'de 1968 Hareketi ve devamındaki hareketler toplumsal bir eleştiri olmaktan ziyade siyasi bir eleştiridir.
- Türkiye'de 68 Hareketi'ne katılan gençlerin büyük bölümü parti bünyesinde bir çalışma tarzını değil, aksine daha canlı ve heyecanlı Dev-Genç eylemliliğine yönelmiş, bir “aparatchik” olma tehlikesini içeren, disiplinli örgüt adamı olmanın alternatifi gibi görünen Dev-Gençlilik yani “Devrimci Gençlik”, ideolojiden daha baştan etkilenmiştir. Bu kesimi belirleyen Milli Demokratik Devrim ideolojisi, varsayılmış bir “yurtsever” tipini kapitalist düzene karşı ajite etmeyi amaçlamış, sosyalizmden çok anti-emperyalizm söylemini kullanmıştır. Böylece, “milliyetçi” yani ağırlıklı olmuştur (Belge, 1992: 67).
- Diğer bir özelliği halkçı popülizme dayanmasıdır. Bağlama, halk, halkın değerleri, bacı, namus, vatan vb. kavramlarla popülist bir karakter kazanmıştır.
- Devrim aciliyeti, hareketi darbeci yaklaşımlara yakınlaştırmıştır ya da darbecilik, hareketin doğasında vardır.
- Nostaljik yönü, hareketin sağlıklı değerlendirilmesine izin vermemektedir.
- Bir kültür hareketi olmaktan ziyade, ekonomi-politik bir harekettir.

- 1961 Anayasası, hareketin temel görüşlerinin oluşumunda ortak bir zemin oluşturmaktadır.
- Harekete, Türkiye toplumunu sınıflara dayalı analiz etme yaklaşımı hâkimdir.
- Geç modernleşmeye paralel geç ideolojileşme ve geç Stalinleşme vardır.
- Ekonomik ölçütler esas alınarak yapılan toplumsal yapı tahlilleri daha sonraki yılların, 1968 yılı sonrasının konusudur. Dönemi her anlamda bir geçiş dönemi olarak nitelemek daha gerçekçi görünmektedir (Kayalı, 2005: 54).

III. BÖLÜM

3. BATI AVRUPA'DAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ 1968 HAREKETLERİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

“İnsanlar hangi dünyaya kulak kesilmişse öbürüne sağır” (Özel, 2007: 197).

İsmet Özel

Bu bölümde Batı Avrupa'daki ve Türkiye'deki 1968 Hareketleri'ni sistem karşıtı hareketler ya da yeni toplumsal hareketler bağlamında karşılaştıracamız. Çalışmamızın bu bölümünde yeni sistem karşıtı hareketler ile yeni toplumsal hareketleri aynı anlama gelecek şekilde kullanacağız. Bu iki kavramı açıklamadan önce, sistemin ne olduğunu açıklamamız gerekmektedir. Immanuel Wallerstein'a göre bu sistem, modern dünya sistemidir ve Wallerstein bunu şöyle özetlemektedir:

- Modern dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomisidir; yani bazen değer yasası adı verilen sonsuz sermaye biriktirme dürtüsünün hükmü altındadır.
- Bu dünya sistemi 16. yüzyıl içinde doğdu ve başlangıçtaki iş bölümünün sınırları içine Avrupa'nın büyük çoğunluğu (Rus ve Osmanlı İmparatorlukları değil) ve Amerika kıtalarının bazı bölümleri dâhildi.
- Bu dünya sistemi yüzyıllar içinde genişleyip dünyanın diğer bölümlerini de sırasıyla kendi iş bölümü içine dâhil etti.
- Doğu Asya buna dâhil olan son büyük bölgeydi ve bu ancak 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşti ki modern dünya sisteminin ancak bu tarihten sonra gerçekten dünya çapında bir kapsama sahip olduğu, bütün dünyayı kapsayan ilk dünya sistemi olduğu söylenebilir.

- Kapitalist dünya sistemi, merkez-çevre ilişkilerinin hâkim olduğu bir dünya ekonomisi ve devletlerarası bir sistem çerçevesi içindeki egemen devletlerin oluşturduğu bir siyasi yapı tarafından kurulur.
- Kapitalist sistemin temel çelişkileri, sistem süreci içinde, bu çelişkileri sınırlamaya hizmet etmiş bir dizi döngüsel ritimle ifade edilmiştir.
- En önemli iki döngüsel ritim, birincil kar kaynaklarının üretim alanı ile finans alanı arasında gidip geldiği 50–60 yıllık kondratyef döngüleri ve küresel düzenin art arda gelen, her biri kendine özgü bir kontrol şekline sahip garantörlerinin yükseliş ve çöküşlerini içeren 100–150 yıllık hegamonik döngüler olmuştur.
- Bu döngüsel ritimler birikim ve iktidar mevkilerinde düzenli, ağır ilerleyen ama önemli coğrafi kaymalara yol açmış, ancak bu kaymalar sistem içindeki temel eşitsizlik ilişkilerini değiştirmemiştir.
- Bu döngüler hiçbir zaman tam olarak simetrik olmamış, ama her yeni döngü sistemin çağcıl eğilimlerini oluşturan belli yönlerde küçük ama önemli kaymalar yaratmıştır.
- Modern dünya sistemi bütün sistemler gibi sonludur ve gösterdiği çağcıl eğilimler, sistemdeki dalgalanmaların artık sistemin kurumlarının yaşayabilirliklerinin yenilenmesini garanti altına alamayacak ölçüde genişleyip karasızlaştıkları bir noktaya ulaştıkları zaman sona erecektir. Bu noktaya ulaşıldığında, bir çatallanma meydana gelecek ve (kaotik) bir geçiş dönemi yoluyla sistemin yerine bir ya da birkaç başka sistem geçecektir (Wallerstein, 2000: 44–45).

19. yüzyıl boyunca –sembolik bir tarih olarak 1848 denilebilir- iki çeşit sistem karşıtı hareket ortaya çıktı: sırasıyla, “toplumsal hareketler” ve “ulusal hareketler” denilen hareketler. Toplumsal hareketler sosyalizme eşit anlamdadır. Bunların arasındaki başlıca fark sorunu tanımlamalarında yatmaktadır. Toplumsal hareketler baskıyı, işverenlerin ücretliler, burjuvazinin proletarya üzerindeki baskısı olarak tanımlıyordu. Fransız devrimi ülkülerinin (eşitlik, özgürlük ve kardeşlik)

kapitalizmin yerini sosyalizmin almasıyla gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı. Öte yandan ulusal hareket baskıyı, bir etnik-ulusal grubun bir diğeri üzerindeki baskısı olarak tanımlıyordu. Her iki hareket türü de Aydınlanma'nın ideolojisine bürünüyor: İlerlemenin kaçınılmazlığını, geçmişe karşı geleceği, eskiye karşı yeniyi savunuyordu (Wallerstein, 2002: 57).

Bu iki tür hareket arasındaki farklılıklar konusunda, uzun tartışmalar yaşanmıştı. Birçok yerde ve birçok zamanda bu iki çeşit hareket, halkın desteğini sağlamak bakımından birbirleriyle doğrudan rekabet içinde olduklarını hissediyorlardı. 19. Yüzyılda daha seyrek de olsa zaman zaman bu iki çeşit hareket politik bakımdan birlikte çalışmaya yetecek ölçüde taktik bir uyum içinde oldular. Her ikisinde de çözümlene özdeşti. İki hareket de modern dünyanın temel politik yapısı olarak devleti görüyordu. Dolayısıyla birincil amaçları devlet iktidarını ele geçirmek olmalıydı. Paralel amaçlar devlet iktidarını ele geçirmenin tarzı konusunda da paralel bir iç tartışmaya yol açtı. Buna çoğu kez “devrim mi, reform mu” tartışması da denilmiştir. Toplumsal hareketler örneğinde bu tartışma, sosyal demokratla komünistler arasındaki çatışmaya denk gelirken; ulusal hareketler örneğinde bu tartışma, radikal milliyetçi ve ulusal kurtuluşçu hareketlere denk gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem tarihsel sistem karşıtı hareketler açısından büyük başarılar dönemi idi. Toplumsal hareketler içindeki sosyal demokrat partiler Avrupa'da güçlü bir yer edinmişti (refah devletinin konumu). Komünist partiler coğrafi bakımdan Doğu Avrupa'dan Doğu ve Güneydoğu Asya'ya dek uzanan bir kuşak içinde iktidara gelmişlerdi. Ve dünyanın geri kalanında, birçok ülkede milliyetçi hareketler iktidara gelmişlerdi. Yani sistem karşıtı hareketler hedefledikleri devleti ele geçirmişlerdi. Fakat bu iki harekette iktidara geldikten sonra modern dünya sisteminde büyük bir değişiklik olmamış, merkez-çevre ilişkileriyle sistem devam etmiştir.

1960'lı yıllarda ve daha da fazlasıyla 1970'li yıllarda, Kuzey Amerika, Japonya, Avrupa, Çin ve Meksika gibi çok çeşitli dünya bölgelerinde yeni bir sistem

karşıtı hareketin yükselmesiyle, bir “geçmişten kopuş” ortaya çıkmaya başladı. Burada vereceğimiz sembolik tarih 1968 olacaktır. Birleşik Amerika’da öğrenci ve siyah hareketleri ile savaş karşıtı hareketler; Japonya ve Meksika’da öğrenci hareketleri; Avrupa’da işçi ve öğrenci hareketleri; Çin’de Kültür Devrimi vb. idi. “Klasik” bir sistem karşıtı hareketin devlet iktidarına gelişi ve daha sonra bu devletin bürokratik yapısının güçlenişinden rahatsızlık duyanlar tarafından gelişen bir hareketti ayı zamanda. Eski sistem karşıtı hareketler kategorisine sokulmayacak kadar geniş bir yelpaze de hareket ediyordular. Cinsiyet, yaş sorunu, gündelik hayat, müzik, anti-nükleer, çevre, kültür, göçmenler, öğrenciler, bürokrasi, siyah hakları gibi temel gündemlere sahiptiler. Bu hareketler, modern dünya sistemine karşı oldukları kadar eski sistem karşıtı hareketlere de karşıydılar. Eski sistem karşıtı hareketler iktidara geldiklerinde muazzam bir bürokrasi oluşturmuşlardı. “Yeni” toplumsal hareketlerin eski toplumsal hareketlerden temel şikâyeti sosyal demokrat hareketlerin, devlet iktidarında kısmen pay almaktaki başarıları sonucunda muhalif niteliklerini yitirmiş olmalarıydı. Bu “yeni” toplumsal hareketlerin başlıca üç türünün sosyal temelini barış/ekoloji/alternatif yaşam tarzı hareketleri, kadın hareketleri ve azınlık hareketleri oluşturmaktaydı. Bu tür toplumsal hareketlerin fitili 1968 yılında yakıldı. Hayatın sadece üretim ilişkilerine indirgenmesine karşıydılar (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004: 36–45–87).

Bu nedenle Batı Avrupa 1968 Hareketi, eski sistem karşıtı hareketler kategorisine girmekten ziyade, yeni sistem karşıtı hareketler ya da yeni toplumsal hareketler kategorisine girmekteydi. Bir anlamda Batı 1968’i yeni sistem karşıtı hareketlerin ve yeni toplumsal hareketlerin başlangıcı sayılmaktadır ve modern dünya sisteminde muhalefetin doğasını değiştirmektedir. Öte yandan, önceki sistem karşıtı çalkantılarla karşılaştırıldığında, 1968’in ayırt edici özelliği, onun, Batı’da sosyal demokratlar, Doğu’da komünistler ve Güney’de ulusal kurtuluş hareketlerinin kazanımlarına karşı, bu hareketlerin zayıf, yozlaşmış, hâkim güçlerle uzlaşmacı olduğu, gerçekten yoksun katmanları ihmal ettiği ve kibirli olduğu suçlamalarını getirerek yönelttiği saldırıydı.

Türkiye 1968 Hareketi ise, eski tür sistem karşıtı hareketlere denk gelmektedir. İki sistem karşıtı hareket birçok noktada benzerlikler göstermektedirler. Sultan Galiyev bu iki hareketi birleştiren ilk kuramsal müdahaleyi yapmıştır. Ve Lenin'in kendisi de, dünya "sosyalist" hareketleri ile "ulusal kurtuluş" hareketlerini, Bakü Kongresi'nde bir araya getirmeye çalışmıştır. O zamandan bu yana, bu iki "sistem karşıtı" güç hem çok gerçek, hem de çok sıkıntılı bir biçimde bir arada yaşaya gelmiştir. Bu iki retoriği (sosyalizm ve ulusal kurtuluş) ayırmak, hatta bunları örgütsel bakımdan ayrı tutmak (Çin ve Vietnam örneklerinin gösterdiği gibi) giderek daha güç bir hal almıştır (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004: 58).

İşte Türkiye örneği de, tıpkı Çin ve Vietnam gibi, bu iki tür sistem karşıtı hareketin birleşmesi ile sonuçlanmış ve bu, tüm Türkiye 1968 Hareketi'ne damgasını vurmuştur. Türkiye'de MDD' nin devrim stratejisi, Aybar'ın temel çelişki tanımı, Yön-Devrim Grubu'nun sosyalizm anlayışlarının hepsi, bu Galiyev ya da Lenin çizgisi doğrultusunda bir sosyalizm mücadelesidir. Türkiye 1968'inde ulusal mücadele sınıf mücadelesinin dünya ölçeğindeki bir biçimi, hatta tek biçimi olarak görülmüştür.

Batı Avrupa'daki ve Türkiye'deki 1968 Hareketlerini karşılaştırdığımızda ilk farklılık bu şekilde kaşımıza çıkmaktadır. Diğer farklılıklar ise şöyle sıralanabilir:

- Batı Avrupa 1968'i modernliğe itiraz eden, savaş sonrası kuşağın postmodernist itirazı iken; Türkiye 1968'i modernliğin büyük anlatılarını devam ettiren, devrim gibi kavramlarla iktidarı hedefleyen itirazın adıdır.
- Batı Avrupa 1968'i İkinci Dünya Savaşı sonrası bunalımının eseri sayılabilecekken; Türkiye 1968'i, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin doğrudan eseridir.
- Batı Avrupa 1968'inde, Marcuse'un dediği gibi, öğrencilerin de içinde bulunduğu marjinal gruplar yeni sosyal sınıf olarak ortaya çıkarak sosyal çatışmanın yeni öznesi olurken; Türkiye 1968'inde Marcuse'un dediği

anlamda yeni bir sosyal sınıftan ziyade zinde güçler sosyal çatışmanın öznesidirler.

- Batı Avrupa 1968’inde hayatın üretim araçlarına indirgenmeyecek kadar karmaşık olduğu söylenirken; Türkiye 1968’i ekonomi-politik yani üretim araçlarını merkeze alan bir harekettir.
- Batı Avrupa 1968’inin üyeleri orta sınıf ailelerin mensuplarıyken; Türkiye 1968’inin üyeleri, orta sınıf ailelere mensup olmakla beraber elit/bürokrat ailelere mensup üyelerden de müteşekkildir.
- Batı’da 1960’larda bilimsel bilgi, bilimsel yaklaşımlar eleştirilirken (Karl Popper, Paul Feyerabend ve Thomas S. Kuhn çalışmaları ile) ve bununla beraber bilimsel Marksizm aşılmaya çalışılırken; Türkiye’de bilimsel Marksizm tavan yapmaktadır. Deyim yerindeyse, Batı Avrupa 1968’ine Engels öncesi ütopyacılık geri gelmişken; Türkiye 1968’ine Engels sonrası “bilimsellik” egemen olmuştur.
- Yukarıda da söylediğimiz gibi, Batı Avrupa’daki 1968 Hareketi, “klasik” sistem karşıtı hareketler ya da “eski” toplumsal hareketler kategorisine sığmayacak kadar hayatın değişik yönlerini yakalamışken; Türkiye’deki 1968 Hareketi, sosyalist ve ulusal kurtuluş hareketleri gibi iki tür sistem karşıtı hareketi birleştirerek, milliyetçi yönü sosyalist yönüne hâkim olmuştur.
- Batı Avrupa 1968’i enternasyonal bir hareketken; Türkiye 1968’inin anti-emperyalist yönü ağır basan, ulusal bağımsızlığı esas alan bir harekettir.
- Batı Avrupa 1968’inde genç, felsefeci Marks’a dayalı -ki biz ilk bölümde bu Marks’a Maocu’ydu demiştik- “yeni sol” öne çıkarken; Türkiye 1968’inde “eski sol” –ki bu Marks da Leninci’ydi- öne çıkmıştır.
- Batı Avrupa 1968’ine “gerçekçi olun, imkânsızı isteyin” tarzında bir duygusallık hâkim olurken; Türkiye 1968’ine rasyonellik hâkim olmuştur. Yani Batı Avrupa 1968’i romantizmin mirasçısıysa; Türkiye 1968’i Aydınlanma’nın mirasçısıydı.

- Batı Avrupa 1968’i bir kültür devrimi ya da kültür de bir devrim iken; Türkiye 1968’i siyasal karakterli bir devrim girişimidir.
- Batı Avrupa 1968’i kapitalizm kadar gelenekselleşmiş sosyalizme, Komünist Partilere de karşıyken; Türkiye 1968’i kapitalizm ve emperyalizm karşıtıdır.
- Batı Avrupa 1968’inde anarşist öğelerle dolu bir anti-otoriterlik varken ya da anarşizme dayalı anti-otoriterlik merkezi bir rol üstlenirken; Türkiye 1968’inde anarşizm fazla bir yer tutmaz ya da Batı’daki gibi merkezi bir role sahip değildir.
- Batı Avrupa 1968’inde de-stalinizasyon tüm hızıyla devam ederken; Türkiye 1968’inde stalinizasyon tüm hızıyla devam etmektedir.
- Batı Avrupa 1968’inde hippilik, protest müzik, uyuşturucu, giyim kuşamdaki farklılık üniversite öğrencileri arasında öne çıkarken; Türkiye 1968’inde saz, şalvar, halk, halkın değerleri, bacı, vatan gibi popülist öğeler üniversite öğrencileri arasında yaygınlaşmıştır.
- Batı Avrupa 1968’i bir anlamda savaş yaşamış bir kuşakla savaş sonrası doğmuş fakat savaş yaşamamış bir kuşak arasında bir kuşak çatışmasıyken; Türkiye 1968’i böyle bir kuşak çatışmasına sahne olmamıştır.
- Batı Avrupa 1968’i sonrası din etkili bir sosyal görüngü olarak, sosyal olayların açıklanmasında önemli bir yer tutarken; Türkiye 1968’inin aşırı laik ve pozitivist karakteri bunun gelişmesine engel olmuştur.
- Batı Avrupa 1968’inde “tek boyutlu toplum” a ya da “endüstriyel toplum” a bir itiraz varken; Türkiye 1968’inde düzenle ciddi bir hesaplaşmaya geçilememiştir.
- Batı dışındaki 1968’ler gibi Türkiye 1968’i de, muhtevayı ihmal ederek, 1968’in çözmek ve dönüştürmek istediklerini, kendi toplumunda inşa etmenin mücadelesi olma özelliği taşımıştır.
- Batı Avrupa 1968’i sistemi tamir ederken; Türkiye 1968’i sistemi tahrip etmiştir. Yani Batı Avrupa 1968’inden sonra sistem kendi açıklarının farkına varmış ve bu olaydan ders çıkarmıştır. Türkiye 1968’inin ise şiddet yönelimi

çok fazla olduğundan dolayı sistemi tahrip etmiş ve sistem kendi açıklarını gidermekten ziyade karşı şiddet uygulamalarına başlamıştır.

- Hem Batı Avrupa 1968'i hem de Türkiye 1968'i tek bir kalıba sokulacak özet kimliğe sahip değildirler. Her ikisi de geniş birer kategoridirler.
- Hem Batı Avrupa 1968'inde hem de Türkiye 1968'inde legal ve illegal oluşumlar mevcuttur.
- Her ne kadar Batı Avrupa 1968'i modern dünyaya bir başkaldırı olsa da, hem Batı Avrupa 1968'i hem de Türkiye 1968'i gelenekselin moderne başkaldırısı şeklinde değerlendirilemez.

Tüm bu farklılıklarına rağmen Batı Avrupa ve Türkiye 1968 Hareketleri zamansal bir aynılaşıma yaşamış ve Vietnam Savaşı, Çin Kültür Devrimi, Prag Baharı gibi dünya çapındaki olaylardan etkilenmişlerdir. Ama Türkiye'nin modern dünya sistemine göre bir çevre ülke olması (geç modernleşme ve geç kapitalistleşmeye bağlı olarak geç muhalifleşme ya da geç postmodernleşme yaşamaları) ve kendine has özellikleri (Kemalizm'in total bir siyasal ve toplumsal etki ile hayatı kuşatma faktörü), iki hareket arasında benzerliklerin artmasına engel olmuştur.

Batı Avrupa 1968'i ile ilgili şu eleştiri çok öne çıkmaktadır: Solun "kültürel" meselelerle çok fazla özdeşleştiği ve ekonomik eşitsizliklere karşı verilen mücadeleyi terk ettiği ileri sürülmektedir. Bu "kimlik siyaseti" saplantısını bırakıp işçi sınıfının taleplerine yeniden kulak verme zamanının geldiği söylenmektedir. Yani sınıf savaşımına geri dönmelidir (Laclau ve Mouffe, 2008: 22). Kuşkusuz bu eleştiri solun Türkiye versiyonu için söz konusu değildir. Bir başka deyişle, Batı'da 1968 kimlik siyaseti ile öne çıkarken –ki bu, sonradan onun için eleştiri konusu olmuştur– Türkiye 1968'inde sınıf savaşımını öne çıkarmış fakat kimlik siyaseti ve kültürel konular es geçilmiştir diyebiliriz.

SONUÇ

Çalışmamızda Batı Avrupa'daki ve Türkiye'deki 1968 Hareketleri'nin oluşumuna ve gelişimine etki eden faktörleri göstermeye çalıştık. Görüldüğü gibi Batı Avrupa'daki 1968 Hareketi'nin ideolojik kaynaklarını on maddede, Türkiye'deki 1968 Hareketi'nin ideolojik kaynaklarını ise beş maddede özetledik. Bu ideolojik kaynaklar da hareketlerin muhtevaları gibi farklılık göstermektedir. Bu iki hareketin farklılıklarını ise yirmi üç madde de ele aldık.

Batı Avrupa 1968 Hareketi anarşist ve anti-otoriter yönlerine rağmen sistematik bir düşünce özelliği gösterememiş, eklektik ve yığma bir görüntü sunmuştur. Hayatı, üretim araçlarına ve ekonomizme indirgenmeyecek bir yaklaşımla ele alarak, kapitalizme alternatif oluşturma imkanı sunmasıyla birlikte, paradigma içi bir muhalefet olmaktan da kurtulamamıştır. Buna bağlı olarak başka bir dünyanın mümkünlüğünü az da olsa göstermiş fakat başka bir dünyaya kapı arala(ya)mamıştır.

Türkiye 1968 Hareketi ise resmi ideolojinin temel argümanlarını sahiplenerek ona alternatif olabilmenin imkânsızlığını göstermesi bakımından, muhalif hareketlerce bir kez daha düşünölmelidir.

Batı'da 1968 eylemlerinin "eski sol" ile "yeni sol" arasındaki geçiş noktasında yer aldığı, "yeni sol" anlayışının gündeme gelmesinde 1968'in doğrudan bir etkisi olduğu ve geleneksel dünyaya karşı bir baş kaldırma niteliği taşıdığı görölmektedir. 1968 eylemleri Batı dünyasındaki muhalif yapıların bazı özelliklerini bir ölçüde değiştirmiş, daha önce var olmayan muhalefet hareketleri ve biçimleri ortaya çıkarmıştır. 1968 toplumsal hareketleri silahlanmaya, savaşa, ABD'nin haksız müdahalelerine, ırk ayrımına, tekno-demokrasiye ve tüketim toplumunun getirdiği manevi bunalıma karşı büyük bir tepki niteliği taşır. Ortak paydası özgürlükçölüktür. Yeni Sol, Batı'da 1968 Eylemleri ile gündeme gelirken, Türkiye'de henüz yeterli bir sosyalizm birikimi ve tecrübesi oluşmamıştır. Daha çok merkeziyetçi, bürokratik karakter taşıyan Eski Sol'a ait şahsiyetlerin ve düşüncelerinin tartışılmaya çalışıldığı

bir ortamda Türkiye'deki 68 Kuşağı'nın Yeni Sol'u pek tanımadığı söylenebilir. Batı Avrupa'da 1968 Hareketi, yeni toplumsal hareketlere de kaynaklık etmiştir. 1968 sonrasında yeni sol, feminizm, yeşiller hareketi ve dinin dirilişi gibi temalar konuşulmaya başlanmıştır. 1968 Batı'da geniş bir entelektüel miras bırakmıştır. Genelde postmodernizmin 1968 Hareketi'nin yanlısalarından doğduğu söylenmektedir. Bunun aksine, 1968 Hareketi'nin Türkiye'de bir miras bırakıp bırakmadığı sürekli tartışıldı/tartışılıyor. Türkiye 1968 Kuşağı bir şekilde, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin mirasçısıydı. 27 Mayıs'ın siyasal yaklaşımını ve sosyal analizini kullanarak Türkiye'yi anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Bundan dolayı Türkiye toplumunun geneline hitap edememiş ve sınırlı bir üniversite gençliği ve akademik çevrede etkili olmuştur. Fakat Türkiye'de 1968'in bu durumu, çoğunlukla “şerefli yenilgi” olarak değerlendirilmektedir. Hatta birçok yorumcuya göre, Türkiye'de 1968 Hareketi'nin, hareketin çıkış yeri olan Batı'daki ile benzerliklerinin fazla olmaması nedeniyle, Türkiye'de 1968 Hareketi'nin yaşanmadığı gibi bir kanı da yer almaktadır.

Hem Batı Avrupa 1968'i hem de Türkiye 1968'i tek bir kalıba sokulacak özet kimliğe sahip değildirler. Her ikisi de geniş birer kategoridirler. Hem Batı Avrupa 1968'inde hem de Türkiye 1968'inde legal ve illegal oluşumlar mevcuttur. Silahlı mücadeleye dayanan devrim fikri, her iki harekette de zaman zaman görülmüştür.

Geleneksel sol açısından Batı Avrupa 1968'i, “bilimlerin bilimi ekonomiyi” ya da üretim araçlarını fazlaca ihmal ederek kimlik politikalarına saplanmış ve “bilimsel” Marksizm yörüngesinden çıkmıştır. Fakat Türkiye 1968'i için böyle bir eleştiri söz konusu değildir. Zira Türkiye 1968'i geleneksel solun tüm mirasını sahiplenmektedir.

Epigrafta İsmet Özel'den alıntıladığımız “insanlar hangi dünyaya kulak kesilmişse öbürüne sağır” sözü, Türkiye 1968'inin Türkiye toplumunun geleneksel kültürünü dikkate almadığı için geçerli olabilecek bir niteliğe sahiptir diyebiliriz. Şayet Türkiye 1968'i toplumun kültürüne, geleneklerine ve inançlarına daha fazla yaklaşabilseydi, sınırlı bir üniversite hareketi olmaktan çıkabilir, geniş halk kesimleri tarafından sahiplenilebilirdi.

Tüm farklılıklarına rağmen Batı Avrupa ve Türkiye 1968 Hareketleri zamansal bir aynılaşma yaşamış ve Vietnam Savaşı, Çin Kültür Devrimi, Prag Baharı gibi dünya çapındaki olaylardan etkilenmişlerdir. Ama Türkiye'nin modern dünya sistemine göre bir çevre ülke olması ve kendine has özellikleri, iki hareket arasında benzerliklerin artmasına engel olmuştur.

Sözün özü 1968, Batı Avrupa'da ayrı bir güzergâhta çıktı, gelişti, son buldu ve farklı bir miras bıraktı. Türkiye'de ise, Batı'dakine benzer bir çıkış, gelişim, sonlanış olmadı ve onun gibi bir miras bırakmadı. Bunun tarihsel, sınıfsal, siyasal ve toplumsal nedenleri vardır. Bir toplumun tarihsel tecrübesinin sonuçlarını, başka bir topluma uygulamaya kalkmanın yanlışlığını bilerek, sosyal travmalara bir kez daha derinden bakabiliriz.

KAYNAKÇA

- ACOLI, Sundiata (1998), “Kara Panterler Partisi”, *Birikim*, Mayıs 1998, Sayı: 109, S. 116–118.
- AKÇAM, Taner (1998), “68’den Geriye Ne Kaldı?”, *Birikim*, Mayıs 1998, Sayı: 109, S. 40–45.
- ALİ, Tarık (1995), *Sokak Savaşı Yılları*, (Çev. O. Yener), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALPAY, Şahin (1988), “68 Kuşağı Üzerine Bir Deneme”, *Toplum ve Bilim*, Mayıs 1988, S. 41, S. 167–185.
- AREN, Sadun (1993), *TİP Olayı 1961–1971*, İstanbul: Cem Yayınları.
- ARRIGHI, Giovanni, T. K. Hopkins, I. Wallerstein (2004), *Sistem Karşıtı Hareketler*, (Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen) İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım.
- ARSLAN, Abdurrahman (2000), *Modern Dünyada Müslümanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (2004), *Suyu Arayan Adam*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 15. Basım.
- AYDIN, Suavi (1998), “Milli Demokratik Devrim’den Ulusal Sol’a Türk Solunda Özgücü Eğilim”, *Toplum ve Bilim*, Güz 1998, S. 78, S. 59–92.
- AYKOL, Hüseyin (2010), *Türkiye’de Sol Örgütler*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2. Basım.
- BAMMER, Angelika (1998), “Geleceği Yeniden Yazmak: 1970’li Yılların Feminizmde Ütopyaçı İtki”, *Cogito*, Bahar 1998, S. 14, 131–147, 2. Basım.
- BAŞKAYA, Fikret (2004), *Paradigmanın İflası*, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 9. Basım.
- BAYDAR, Oya, Melek Ulugay (2011), *Bir Dönem İki Kadın*, İstanbul: Can Yayınları, 2. Basım.
- BELGE, Murat (1992), *Türkiye Dünyanın Neresinde?*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2. Basım.
- BELGE, Murat (2005), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’tan sonra)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:7, S. 1955–1962.

- BELGE, Murat (2003), “Milliyetçilik ve Sol”, *Birikim*, Ocak 2003, Sayı: 165, S. 27–31.
- BERMAN, Marshall (1994), *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, (Çev. Ü. Altuğ, B. Peker), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım.
- BİRİKİM (1998), “Devrimi Hatırlıyor musunuz?” Mayıs 1998, S. 109, S. 78-81.
- BORA, Tanıl (2011), *Sol, Sinizm, Pragmatizm*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2. Basım.
- BORA, Tanıl (1984), “1960’lı Yıllarda ABD’de Öğrenci Hareketleri”, *Yeni Olgu*, Ocak 1984, S. ?, S. 32-58.
- BORA, Tanıl (1984), “Radikal Kitleden Militan Azınlığa”, *Yeni Olgu*, Mayıs 1984, S. ?, S. 47-53.
- BORA, Tanıl (1988), “Doğu Avrupa’da 68”, *Toplum ve Bilim*, Mayıs 1988, S. 41, S. 129–151.
- BORA, Tanıl (1989), “Rudolf Bahro: Kızıl, Yeşil ve Uçuk Yeşil”, (Çev. T.Bora), Tanıl Bora (der.), (1989), *Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi?*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, S. 7-54.
- BULAÇ, Ali (1993), *Bir Aydın Sapması, Sağ ve Sol Akımlar*, İstanbul: Beyan Yayınları, 3. Basım.
- BUMİN, Kürşat (1998), “68 Türkiye’de yaşandı mı?”, *Birikim*, Mayıs 1998, Sayı: 109, S. 61–64.
- CEMAL, Hasan (1999), *Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 3. Basım.
- COHN-BENDİT, Daniel (1987), *Biz Devrimi Çok Sevmiştik*, (Çev. R. Duran), İstanbul: Afa Yayınları, 2. Basım.
- COHN-BENDİT, Daniel (1987), *Hepinizi Öpüyorum*, (Çev. K. Başar), İstanbul: Metis Yayınları.
- ÇALIŞAR, Oral (2008), *68 Anılarım*, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2. Basım.
- ÇAYIR, Kenan (1999), *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ÇULHAOĞLU, Metin (2002), “Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı”, *Praksis*, 2002, Sayı: 6, S. 9–21.
- DEBORD, Guy (2010), *Gösteri Toplumu*, (Çev. A. Ekmekçi, O. Taşkent), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım.

- DELACAMPAGNE, Christian (2010), *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, (Çev. D. Çetinkasap), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım.
- DELLALOĞLU, Besim F. (1994), *Frankfurt Okulu'nun Sanat Anlayışı*, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DEMİRER, Aydın (1987), “68 Fransa”, (Çev. ve Der. Aydın Demirer), İstanbul: Metis Yayınları.
- DEMİROVIÇ, Alex (1998), “Devrim Babalarını da Yer”, *Birikim*, Mayıs 1998, Sayı: 109, S. 119–124.
- DUTSCHKE, Rudi (1998), “Anti-Otoriterlik Üzerine”, *Cogito*, Bahar 1998, S. 14, 27–36, 2. Basım.
- ELLWOOD, Wayne (2002), *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*, (Çev. B. D. Genç), İstanbul: Metis Yayınları.
- ER, Alev (1988), *Bir Uzun Yürüyüşü 68*, İstanbul: Afa Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa (2003), *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları, 4. Basım.
- FRASER, Ronald (2008), *1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı*, (Çev. K. Emiroğlu), İstanbul: Belge Yayınları, 2. Basım.
- HARDT, Michael, A. Negri (2008), *İmparatorluk*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 6. Basım.
- HAYEK, Friedrich A. Von (2004), *Kölelik Yolu*, (Çev. T. Feyzioğlu, Y. Arsan), Ankara: Liberte Yayınları.
- HELER, Agnes, F. Feher (1993), *Postmodern Politik Durum*, (Çev. Ş. Argın, O. Akınhay), Ankara: Öteki Yayınları.
- HOBSBAWM, Eric (2008), *Kısa 20. Yüzyıl 1914–1991 Aşırılıklar Çağı*, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Everest Yayınları, 4. Basım.
- HOWARD, Dick (1988), “Geleceğin Şimdi Olarak Kavranışı: Çıkarılabilecek Teorik ve Siyasal Sonuçlar”, *Toplum ve Bilim*, Bahar 1988, S. 41, S. 43–60.
- İNSEL, Ahmet (1988), “88 Mayıs’ından 68 Mayıs’ına Bakış”, *Toplum ve Bilim*, Bahar 1988, S. 41, S. 199–204.
- JASPER, James M. (2002) *Ahlaki Protesto Sanatı*, (Çev: Senem Öner), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram (2000), *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2. Basım.
- KAHYAOĞLU, Orhan (1988), "Türkiye'de Pop ve Rock Müziğinin Doğuşu", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt:7, S. 2095.
- KAYALI, Kurtuluş (2005), *Düşüncenin Coğrafyası 1*, Ankara: Deniz Kitabevi.
- KEANE, John (2004), *Sivil Toplum ve Devlet*, (Çev. L. Köker, A. Çiğdem, M. Küçük, E. Akın, A. Bora, A. Nur), Ankara: Yedi Kıta Yayınları.
- KENTEL, Ferhat (2011), "Dağda ve Ovada Savaş", *Taraf*, 8.10.2011.
- KIVILCIMLI, Hikmet (1971), "Suriye Makamlarına Sunulan Bildiri", Haziran 1971.
- KOÇAK, Orhan (2002), "Horkheimer ve Frankfurt Okulu", (Çev. O. Koçak), Orhan Koçak (der.), (2002), *Akil Tutulması*, İstanbul: Metis Yayınları, 5. Basım, S. 7–55.
- KRAUSHAAR, Wolfgang (1998), "Almanya'da 68 Gençlik Hareketi", *Birikim*, Mayıs 1998, Sayı: 109, S. 64–77.
- KURT, Ayşegül Yaman (2009), *Adorno Ve Horkheimer'in Kültür Endüstrisi Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KÜÇÜKÖMER, İdris (2002), *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 3. Basım.
- LAÇİNER, Ömer (1998), "Bir Aydınlanma ve Aydın Hareketi Olarak 68", *Birikim*, Mayıs 1998, Sayı: 109, S. 17–28.
- LACLAU, Ernesto, Chantal Mouffe (2008), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (Çev. A. Kardam), İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARCUSE, Herbert (1998), "Yeni Baskı Döneminde Hareket: Bir Değerlendirme", *Cogito*, Bahar 1998, S. 14, 69–81, 2. Basım.
- MARDİN, Şerif (2003), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 11. Basım.
- MARDİN, Şerif (2003), *Siyasal ve Sosyal Bilimler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Basım.
- MCDONALD, Bradley J. (1998), "Gösteriden Birleştirici Kentleşmeye: Sitüasyonist Kuramın Yeniden Değerlendirilmesi", *Cogito*, Bahar 1998, S. 14, 201–226, 2. Basım.

- MORİN, Edgar (1995), *Avrupa'yı Düşünmek*, (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Afa Yayınları, 2. Basım.
- MORİN, Edgar (1998) “Özneler ve Aktörler”, *Cogito*, Bahar 1998, S. 14, 253–267, 2. Basım.
- OFFE, Claus (1999), “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”, (Çev. K. Çayır), Kenan Çayır (der.), (1999), *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ORWELL, George (2004), *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, (Çev. N. Akgören), İstanbul: Can Yayınları, 7. Basım.
- ÖZEL, İsmet (2003), *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, İstanbul: Şule Yayınları, 9. Basım.
- ÖZEL, İsmet (2007), *Erbain*, İstanbul: Şule Yayınları.
- ÖZKONUR, K. Kerim (1998), “68’li Olmak: 98’li Olmak”, *Birikim*, Mayıs 1998, Sayı: 109, S. 49–55.
- ÖZMAN, Aylin (1998), “Mehmet Ali Aybar: Sosyalist Solda 40’lardan 90’lara Bir Köprü”, *Toplum ve Bilim*, Güz 1998, S. 78, S. 134–161.
- PEKASİL, Tahir (2007), *Türkiye’de 68 Kuşağı ve Din*, İstanbul, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- SARISÖZEN, Veysi (1988), “Çeyrek Yüzyıl Önce Kurduğumuz Örgüt: FKF”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt:7, S. 2070.
- SEGAL, Lynne (1988), “Aileyi Parçalayacak mıyız? 1960’lara Bir Bakış”, *Toplum ve Bilim*, Bahar 1988, S. 41, S. 61–84.
- SOMAY, Bülent (1988), “Her şeyi, Hemen Şimdi!”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt:5, S. 1507.
- SOSYALİZM ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, 5. Cilt.
- SOSYALİZM ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, 7. Cilt.
- SÜALP, Z. Tül Akbal (1998), “Rüzgar Dönüyordu Bütün Coğrafyalarda”, *Cogito*, Bahar 1998, S. 14, 234–253, 2. Basım.
- TOURAİNE, Alain (2011), *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, (Çev. O. Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım.

- TUNÇAY, Mete (2005), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a kadar)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:7, S. 1950–1954.
- TURHANLI, Halil (1988), “Karşıt Kültürün Bir Ögesi Olarak Müzik”, *Toplum ve Bilim*, Mayıs 1988, S. 41, S. 193–198.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1997), *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er (2008), *Darbe Peşinde Bir Nesil 68 Kuşağı*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- WALLERSTEİN, Immanuel (2002), *Tarihsel Kapitalizm*, (Çev. N. Alpay), İstanbul: Metis Yayınları, 3. Basım.
- WALLERSTEİN, Immanuel (2000), *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- WALLERSTEİN, Immanuel (1998), *Jeopolitik ve Jeokültür*, (Çev. M. Özel), İstanbul: İz Yayınları.
- ZİLELİ, Gün (1998), “68’in İdeolojik Kaynakları”, *Birikim*, Mayıs 1998, Sayı: 109, S. 96–105.
- ZİLELİ, Gün (2002), *Yarılma*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ZİLELİ, Gün (2002), *Havariler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım.
- ZÜRCHER, Eric Jan (2010), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev. Y. Saner), İstanbul: İletişim Yayınları, 25. Basım.